

ΤΟ ΕΘΙΜΟΝ

ΤΗΣ ΘΡΑΥΣΕΩΣ ΑΓΓΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΗΔΕΙΑΝ

Τὸ κοινὸν καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαοὺς ἔθιμον τῆς θραύσεως παρὰ τοὺς τάφους ἀγγείων, ἀφιερωμένων εἰς τοὺς νεκροὺς ἢ εἰς τὴν κηδείαν χρησιμευσάντων, τηρεῖται καὶ παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῷ λαῷ, περίλειμμα ὃν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος. Διότι διὰ τοῦ ἔθιμου τούτου δύναται γὰρ ἐξηγηθῆ ἡ εὑρεσις θραυσμάτων κεραμείων ἀγγείων ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου ἀνοίγματός τῶν ὑπὸ τοῦ Χ. Τσουντα ἀνασκαφέντων Μυκηναίων τάφων σχηματιζομένῳ βόθρῳ, τῷ προσωρισμένῳ ἴσως εἰς χοάς¹. καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ μεγάλοι τῶν κεραμίων σωροὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀλεξανδρείᾳ, ἧς αἱ πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν τῆς νεωτέρας πόλεως ἀνωφέρειαί καὶ οἱ βουνοὶ συνίστανται ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ εἰς βάθος 8—16 καὶ πλείονων μέτρων παλαιοῦ ἐδάφους ἐκ στρωμάτων τεθραυσμένων κεράμων αἰγυπτιακῶν, ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν διαφόρων περιόδων, ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως ὑπὸ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων². Οὗτος δὲ κατὰ τινὰς εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ἐνίοτε τὰ ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἑλληνικοῖς τάφοις εὑρισκόμενα ληκύθια ἔχουσιν ἀποκεκρουσμένον τὸν πυθμῆνα³, καὶ πολλὰ καθόλου τῶν κτερισμάτων φέρουσι τὰ ἔχνη ἐπίτηδες ἐπενεχθείσης αὐτοῖς βλάβης ἐν ἑλληνικοῖς τάφοις⁴ καὶ ἐν προϊστορικοῖς τῆς βορείου Εὐρώπης⁵.

Ἐν Ἑλλάδι δὲ νῦν θραύονται πῆλινα ἀγγεῖα ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ

¹ Βλ. Chr. Belger ἐν Berliner philol. Wochenschrift 1891 στ. 707.—Βλ. νῦν καὶ Χ. Τσουντα Μυκῆναι σ. 148.

² Τ. Νερούτσου, Κεραμίων λαβαὶ ἐνεπιγράφοι, ἀνευρισκόμεναι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀλεξανδρείᾳ σ. 3 κέ. καὶ ἐν Ἀθηναίῳ 1874 τ. Γ' σ. 245 κέ.

³ Hermann—Blümner Griechische Privatalterthümer 1882 σ. 382.

⁴ Αὐτ.

⁵ Olshausen ἐν Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie etc. 1892 σ. 166 κέ. — Νῦν ἐν Ἑλλάδι σχίζουσι τὰ συνθαπτόμενα τῷ νεκρῷ ἐνδύματα καὶ ὑφάσματα· ἀλλὰ τοῦ ἔθους τούτου λόγος φέρεται ἡ προφύλαξις ὑπὸ τῆς ἱεροσυλίας τῶν τυμβωρύχων, οὐδεμία δ' ἀνάγκη ὑπάρχει ν' ἀναζητήσωμεν ἄλλον.

πρὸ τῆς οἰκίας κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νεκροῦ, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐν τῇ ὁδῷ, τὴν ὁποῖαν ἢ ἐπικηδεῖος πομπὴ διέρχεται. Ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν στιγμήν οἱ νεκροθάπται καταδιβάλλουσι τὸν νεκρὸν, ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῶν τὸ γραφικόν: Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ¹, ἐπιχέει ἐπὶ τοῦ τάφου ὀλίγον ὕδωρ ἐκ λαγῆνου πρὸς τοῦτο κομιζομένης, ἥτις πάραυτα θραύεται, καὶ βάλλει δράκα χύματος ὁμοίως καὶ οἱ παριστάμενοι εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν νομίζουσι θρησκευτικὸν καθῆκον νὰ ρίψωσι χῶμα ἐπὶ τοῦ νεκροῦ, ἐκφωνοῦντες: Θιὸς σχωρέσ' τον, ἐπόμενοι οὕτως ἀνεπιγνώστως τῷ παλαιοτάτῳ ἑλληνικῷ νόμῳ, τῷ κελύοντι ταῖς περιτυχοῦσιν ἀτάφῳ σώματι ἐπιβάλλειν αὐτῷ γῆν². Εἶναι δ' ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἡ τοιαύτη ἱεροτελεστία, ἣν οὐδεὶς Ἑλλῆν ἱερεὺς παραλείπει κατὰ τὸν ἐνταφιασμὸν, δὲν ἐκυρώθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, διότι οὐδεμίᾳ μνείᾳ ταύτης γίνεται ἐν τῇ νεκρωσίμῳ ἀκολουθίᾳ³.

Ὁ Edward Tylor μετὰ θαυμαστῆς πολυμαθείας καταδείξας τὴν ὑπαρξίν παραπλησίων ἐθίμων παρά λαοῖς τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Αὐστραλίας, ἐπιφέρει πολλὰς εὐφρεῖς εἰκασίας περὶ τῶν δοξασίων, αἵτινες παρέρχον ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῶν ἐθίμων ἐκείνων⁴.

Παρ' ἡμῖν δ' οἱ ἱερεῖς καὶ τῶν λαϊκῶν οἱ λογιώτεροι, ἐρωτώμενοι περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐθίμου, ὑπερ ὑπολαμβάνουσι θρησκευτικὸν νόμιμον, ἀποκρίνονται ὅτι εἶναι συμβολικὴ παράστασις τῆς διαλύσεως τοῦ ἀψύχου σώματος εἰς τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν εἶναι συνθεθεμῆνον, τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ. Ἡ ἀληθὴς ὁμῶς ἐννοία τούτου εἶναι δυνατόν νομίζομεν ν' ἀνωρεθῇ διὰ τῆς ἀντιβολῆς πρὸς ἄλλα παραπλήσια ἐθίμα καὶ τὰς συναφεῖς αὐτοῖς δοξασίας. Ἐξετάζοντες δὲ μετ' ἐπιστάσεως ταῦτα, συνάγομεν ὅτι δύο ἦσαν αἱ κύριαι ἰδέαι, ἐξ ὧν προῆλθε τὸ ἐθίμον τῆς θραύσεως τῶν ἀγγείων: Πρῶτον ἡ ἰδέα ὅτι πᾶν τὸ χρησιμεύσαν πρὸς καθαρμούς πρέπει νὰ καταστραφῇ, ὅπως μὴ βεβηλωθῇ δι' ἄλλης χρήσεως καὶ μειωθῇ οὕτως ἢ τῶν καθαρμῶν ἐνέργεια· καὶ δευτέρον ὅτι τάφιερωμένα εἰς τοὺς νεκροὺς πρέπει ἐπίσης νὰ καταστρέφονται, ὅπως ἐξασφαλιζῆται τῆς ἀφιερώσεως ὁ σκοπός, ὅστις θὰ ἐματαιούτο ἂν ἐγένετο ἄλλη τις χρῆσις αὐτῶν. Ὡς δὲ τὰ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐναγιζόμενα ἐμ-

¹ Γένεσ. Γ', 19.

² Βλ. πρὸς ταῖς ἄλλοις Αἰλιανὸν Ποικ. ἱστ. Ε', 14.

³ Καθ' ὅσον γινώσκωμεν μόνον ἐν Γορτυνίᾳ τηρεῖται μὲν ἡ ἄλλη ἱεροτελεστία, δὲν συνειθίζονται δ' ἡ ἐπίχυσις τοῦ ὕδατος καὶ τῆς λαγῆνου ἢ θραύσις.

⁴ Tylor, Primitive Culture 3ης ἐκδ. Lond. 1891 τ. I. σ. 483—4.

ψυχα ὑπετίθετο ὅτι διὰ τοῦ θανάτου αὐτῶν καθίσταντο ὑπηρετικὰ τῷ τιμωμένῳ νεκρῷ, οὕτω καὶ τὰ σκεύη, ἐμψυχα ἐπίσης ὑπολαμβάνόμενα παρά τοῖς κατὰ φύσιν λαοῖς, πρέπει νὰ καταστραφῶσιν, ἵνα χρησιμεύσωσιν αὐτῷ, ἀνεπιτήδεια ὄντα πρὸς πᾶσαν ἄλλην χρῆσιν.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον παρατηροῦμεν ὅτι καὶ νῦν, καθὼς τὸ πάλαι, συνειθίζονται καθαρμοὶ κατὰ τὰς κηδεῖας. Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις οἱ ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ πενθούντος ἀφικνούμενοι ἐκαθαίροντο κατὰ τὴν ἔξοδον περιρρινόμενοι ὕδατι· τοῦτο δὲ προῦκειτο ἐν ἀγγείῳ κεραιῶν, ἐξ ἄλλης οἰκίας κεκομισμένον, τὸ δ' ἀγγεῖον ἐκαλεῖτο ἀρδάνιον¹. Νῦν δ' ἐν πλείστοις ἑλληνικαῖς τόποις ἡ καθαρσις γίνεται κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἀπὸ τῆς κηδεῖας, συνισταμένη εἰς νίψιν τῶν χειρῶν τῶν μετασχόντων αὐτῆς, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γίνεται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ νεκροῦ². Κατ' ἐξαιρέσειν δ' ἐν Κύπρῳ νίπτουσι τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τάφου, θραυομένων εἶτα τῶν λαγῆνων τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πρὸς ἄλλον σκοπὸν κομιζομένου ἐλαιοδόχου ἀγγείου³. Ὁμοίως καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἠπείρου οἱ χωρικοὶ ἀφ' οὗ ἐνταφιάσσωσι τὸν νεκρὸν νίπτουσι τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ τάφου⁴. Ἐν Αἴνῳ δὲ τῆς Θράκης νίπτονται ἐπὶ τοῦ τάφου πάντες οἱ συνοδεύσαντες τὴν κηδεῖαν, τοῦτο δὲ ποιοῦσιν ὡς λέγουσιν «ἵνα μὴ βλέπωσι τὸν νεκρὸν καθ' ὕπνον»⁵.

Σαφῶς δ' ἐμφαίνεται ἡ ἐννοία τοῦ καθαρμοῦ ἐν τοῖς ἀρκαδικαῖς ἐθίμοις τῆς θραύσεως τῶν ὕδριων κατὰ τὴν διάβασιν τῆς νεκρικῆς πομπῆς, ἣν ἀλλαχοῦ ἄλλως ἐξηγοῦσιν, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Ἐν τοῖς

¹ Πολυδ. Η' 65.—Σχολ. Ἀριστοφ. Νεφ. 838: «ἔθος ἦν μετὰ τὸ ἐκκομισθῆναι τὸ σῶμα καθαρμῷ χάριν ἀπολούεσθαι τοὺς οἰκίους τοῦ τεθνεώτος».—Ἡσύχ. λ. ἀρδάνιον.—Τὸ ἀρδάνιον ἐτίθετο πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας. Ἀριστοφ. Ἐκκλησι. 1033.—Βλ. καὶ Hermann-Blümner ἐθν. ἄν. σ. 365.—Περὶ ὁμοίων καθαρμῶν παρὰ Ῥωμαίους βλ. Bekker, Gallus τ. III σ. 378.

² Κορᾶν, Ἀτακτα τ. Β' σ. 404 κ. ε.—Ἰω. Πρωτοδίκου, περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ταφῆς. Ἀθ. 1860 σ. 13.—Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλλ. φιλολ. σύλλογος τ. ΙΘ' σ. 139 (ἐν Τσεσμέ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας).—Ἐξ ἰδίων δὲ πληροφοριῶν γινώσκωμεν ὅτι τοῦτο συνειθίζεται ἐν Ἀθήναις, Τριχωνίᾳ, Γορτυνίᾳ καὶ ἐν τισὶ τῶν Κυκλάδων.—Ὁμοίως ἐν τισὶ τῶν χωρίων τῆς Γαλλίας, οἱ ἐπανερχόμενοι ἐκ κηδεῖας νίπτουσι τὰς χεῖρας, τὸ δὲ μᾶκτρον δι' οὗ πάντες σπογγίζονται ρίπτουσι εἰς τὴν στέγην (Noel, Coutumes, mythes et traditions de France σ. 94). Ὅθεν καὶ ἐνταῦθα διαβλέπομεν προσπάθειαν πρὸς παρακώλυσιν τῆς βεβήλου χρήσεως τοῦ χρησιμεύσαντος εἰς καθαρμὸν.

³ Γ. Λουκά, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις. Ἀθῆν. 1874 σ. 98.—Ἀθ. Στακελλαρίου, Κυπριακὰ Ἀθῆν. 1890 τ. Α' σ. 738.

⁴ Γρηγορίου Παλιουρίτου, Ἀρχαιολογία ἑλληνική. 1815 τ. Β' σ. 257.

⁵ Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλλῆν. φιλολ. σύλλογος τ. ΙΘ' σ. 549.

πλείστοις χωρίοις τῆς ἐπαρχίας Μαντινείας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Τριπόλει λέγουσιν ὅτι «ἄμα προσπεράσῃ τὸ λείψκνο, πρέπει ἀμέσως νὰ πάρῃς ἓνα κανάτι ἢ νιὰ (=μίαν) στάμνα ἢ νιὰ λαῖνα γεμάτη νερὸ καὶ νὰ τὸ χιούσης ἀπὸ τῆ νιὰ ἄκρη τοῦ δρόμου ὡς ἔς τὴν ἄλλη ἢ χάμου ἔς τὰ γκωνάρι τοῦ σπιτιοῦ σου, ἢ μπροστὰ ἔς τὴν πόρτα σου με οὔλο τὰ γγειὸ ἢ μέσα ἔς ταῖς τίσσερες ἀγκωναῖς τοῦ σπιτιοῦ, καὶ νὰ σπάσης τὰ γγειὸ καὶ νὰ εἰπῆς: Διὸς (=Θεὸς) σχωρέσ' τονε! τὸ κακό του νὰ μὴ μᾶς βροῖ!» Ἐνίοτε οἱ δεισιδαιμονέστεροι χύνουσι ὄλον τὸ ὑποδῆποτε τῆς οἰκίας ὑπάρχον ὕδωρ, ἐάν τύχῃ καὶ διέλθῃ λείψανον πρὸ τῆς οἰκίας, διότι ἐν ταιαύτῃ περιπτώσει αὐτὸ νερὸ εἶναι θράσιο (=θρασύ) ἤτοι ἀκάθαρτον, ἄχρηστον, μίασμα τῆς οἰκίας, καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ χυθῆ ἀμέσως ἵνα καθαρῶσθῇ ἡ οἰκία, «γιατὶ σκουληκιάζει τὸ νερὸ», ὅταν διέλθῃ τὸ λείψανον. Ἐπίσης χύνουσι τὸ ὕδωρ γιὰ τὸ καλὸ ἢ γιὰ νὰ παστρευθῇ τὸ σπίτι¹.

Ἐκ δὲ τῆς δευτέρας τῶν ἀναγραφεισῶν ἰδεῶν ἀπορρέουσι πολλαὶ συνήθειαι μαρτυροῦσαι τὴν πεποιθῆσιν τοῦ λαοῦ, ὅτι τὸ ἐν ταῖς θραυμέναις λαγῆνοις ὕδωρ εἶναι προσωρισμένον διὰ τὸν νεκρὸν, καὶ ὅτι ἡ χύσις τοῦ ὕδατος εἰς τὴν γῆν καὶ ἡ καταστροφή τοῦ περιέχοντος αὐτὸ ἀγγείου θεωροῦνται ὡς οἱ καταλληλότατοι τρόποι ὅπως λάβῃ τὸ προσφερόμενον ὁ νεκρός. Ὡς παρὰ ταῖς πλείστοις λαοῖς ἀκμαία διατηρεῖται καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἡ δοξασία περὶ ἐπιβιώσεως τῶν νεκρῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἡ παρεπομένη τῇ δοξασίᾳ ταύτῃ συνήθεια τῆς προσφοράς τροφῶν εἰς αὐτούς. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐξακολουθοῦσιν ἐναγιζόντες τοῖς νεκροῖς, ὡς ἐν ἄλλῳ τόπῳ διαλαμβάνομεν². Ἐνταῦθα δ' ἀρκούμεθα ν' ἀναφέρωμεν ὅτι ἐν ταῖς πλείσταις ἐλληνικαῖς χώραις ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια ἀνάπτουσι ἐν τῷ δωματίῳ ὅπου ἐξεψύχσεν ὁ νεκρός ἀκοίμητον λύχνον καὶ παραθέτουσι ἄρτους καὶ λάγηνον πλήρη ὕδατος³. Ἐν Κρήτῃ ἀποτίθεται ἐπὶ τοῦ τάφου λάγηνος ὕδατος καὶ

¹ Κατ' ἀνακίνωσιν τοῦ κ. Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Ἀρκάδος τελειοφοίτου τῆς φιλολογίας.

² Ν. Γ. Πολίτου, τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Παρθενῶν 1872 τ. Β' σ. 1142 κέ.

³ Χ. Μεγδάνου, Λύχνος Διογένους 1818 σ. 273 (Μακεδονία). Ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο κρατεῖ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος γινώσκομεν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καρδίτσης τῆς Θεσσαλίας, ὡς μᾶς ἀνεκοίνωσεν ὁ δημοδιδάσκαλος κ. Ἀ. Λαδιάς, ἐπὶ τρεῖς κατὰ συνέχειαν ἡμέρας μετὰ τὴν κηδείαν συνειθίζουσι ν' ἀνάπτωσι κανδήλιον ἐπὶ τοῦ τόπου ὅπου ἔκειτο ὁ νεκρός, πλησίον δὲ τοῦ κανδηλίου θέτουσιν ἐντὸς μικροῦ ἀγγείου καὶ ὕδωρ, τινὲς δὲ συνειθίζουσι νὰ θέτωσι καὶ σῖτον.

ἀφίεται ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα, διότι δοξάζουσι ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ περιφερομένη εἰς τοὺς τόπους εἰς οὓς ζῶν παρευρέθη, πίνει ἐκ τοῦ ὕδατος ἐκείνου ἐπανερχομένη τὴν ἐσπέραν⁴. Ἐνιαχοῦ ὁμως λησιμονηθείσης τῆς ἐννοίας τοῦ ἐθιμοῦ ἐπλάσθη ἄλλη δικαιολογία, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἀγγεῖον τοῦ ὕδατος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θανόντος χρησιμεύει ὅπως πέσῃ μέσα ὁ διάβολος, ὁ ὁποῖος γίνεται σάν μύγα καὶ ἔρχεται νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴν τοῦ πεθαμένου⁵. Ἡ ὅτι διὰ τοῦ κρότου τῶν θραυμένων ἀγγείων ἐκδιώκονται οἱ δαίμονες, ὅσοι περιτρέχουσι ζητοῦντες νὰ σύρωσι διὰ τῆς βίας εἰς τὴν κόλασιν τὴν ψυχὴν⁶. Ἐν Τριπόλει δὲ καὶ ἐν πολλοῖς χωρίοις τῆς Μαντινείας πιστεύουσι ὅτι τὰ γγειᾶ θραύονται πρὸς ἐκφρόβησιν τοῦ Χάρου καὶ ἀποτροπὴν αὐτοῦ. Συνειθίζουσι ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ νὰ θραύωσι οἱ μὲν εὐπορώτεροι καινουργῆ ὑδρίαν ἢ λάγηνον, οἱ δ' ἀπορώτεροι παλαιὸν τι ἀγγεῖον ἢ ἀπλῶς κέραμον πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ πρὸ τῆς θύρας τοῦ δωματίου ἐν ᾧ ἐτελεύτησεν ὁ νεκρός, ἢ ἐν ᾧ δωματίῳ ἐξετέθη, ἤτοι ἐν τῷ δωματίῳ τῶν εἰκονισμάτων. Τὸ ἀγγεῖον θραυεὶ στενὸς συγγενῆς ἢ φίλος τοῦ θανόντος, συνθέςτατα δὲ γυνή, ἀλλὰ πρεσβύτις, ἡλικίας ἄνω τῶν πενήκοντα ἐτῶν· εἰς νέον δὲν ἐπιτρέπεται τοῦτο, διότι οἱ νέοι εἶναι ἀνίσχυροι ν' ἀντιμετωπίσωσι τὸν Χάρον (νὰ τὰ βάνουν μὲ τὸ Χάρο) ἢ, ὅπερ ἀληθέστερον, διότι φοβούμενοι ἐκδίκησιν τοῦ Χάρου προτιμῶσι νὰ ἐκθέσωσι εἰς αὐτὴν πρεσβύτην μᾶλλον ἢ νέον. Πιστεύουσι δ' ὅτι ἡ θραύσις τοῦ ἀγγείου, ἐκφοβίζουσα τὸν Χάρον, ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων. Καὶ ἐπιλέγουσι, θραύοντες τὸ ἀγγεῖον: Ἐνανε μᾶς ἐπῆρες, μωρὲ Χάρο, νάντοτος! (=ἰδοὺ αὐτός)—ἐνταῦθα θραύεται τὸ ἀγγεῖον· ἄλλοτε δὲν μᾶς πέρνει! Ἡ: ὅπως σπάζει τὸ κεραμίδι, ἔτσι, ὅτε Χάρο, νὰ σπάσῃ τὸ κεφάλι σου ἄν ξανάρθῃς! (ἢ: ἄν ξανάρθῃς ἔς τὸ σπίτι μας!) ἢ: Νὰ ναι σιδερένιοι οἱ πισίνοί! ἢ: Σιδερένιοι νὰ εἴσατε! (ἢ

⁴ Bybilakis, Neugriech. Leben σ. 67.—Πανδώρα 1876 τ. ΙΖ' σ. 331.

⁵ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Γ. Δροσίνη.—Παρεμφερῆς πρόληψις ἐπικρατεῖ πολλαχοῦ τῆς Γαλλίας, ὅπου κενόσι πάντα τὰ γγειᾶ ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὸ ὕδωρ καὶ πνιγῇ ἡ ψυχὴ τοῦ τεθνεώτος. (Mélusine, τ. Ι στ. 97. 320. 456.—Rev. des tradit. popul. 1893 σ. 420).

⁶ Ἀντωνιάδου Κρητικῆς σ. 346—7.—Τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἤτοι τὴν διὰ τῶν κρότων ἀποπομπὴν τῶν δαιμόνων, ἔχει καὶ ἡ θραύσις πηλίνων ἀγγείων κατὰ τὸ μέγα Σάββατον, συμπληρουμένη διὰ πυροβολισμῶν (ὡς ἐν Ζακύνθῳ. Βλ. Ἔστιαν 1889 τ. ΚΖ' σ. 338). Ἐν Κερκύρᾳ ὁμως, ὅπου μετ' ὑπερβολικοῦ ζήλου τηρεῖται τὸ ἔθιμον, ἀποδίδεται εἰς αὐτὸ ἄλλη ἐννοία, ἡ τοῦ ἐμπαιγμοῦ τοῦ Ἰούδα. (Ἔστιαν αὐτ. σ. 333).

νά εἴμαστε!) ἢ: "Ενας ἐχάθη, οἱ ἄλλοι σιδερένιοι! Λέγουσι δ' ὅτι θραύουσι τὸ ἀγγεῖον γιὰ νὰ σκιάξουνε τὸ Χάρο, ἢ Νὰν τὰ-κούση ὁ Χάρος καὶ νὰ μὴν ξανάρθῃ, ἢ γιὰ νὰ μὴν ξανάρθῃ ὁ Χάρος, ἢ νὰ μὴ σώσῃ νάρθη πλιά ὁ Χάρος, ἢ Νὰ μὴ σώσῃ πλιά νάρθη καὶ ἄλλη βολὰ ἔς τὸ σπίτι μας, ἢ Γιὰ νὰ μὴν τοῦ περνᾷ πλιά, ἢ Νὰ ξεσπάσῃ τὸ κακὸ ἔς τὸ κεφάλι τοῦ Χάρου· ἢ Γιὰ νὰ φύγῃ τὸ κακὸ ἀπὸ τὸ σπίτι μας· ἢ Γιὰ νὰ μὴν μᾶς ξαναύρῃ τὸ κακὸ· ἢ Γιὰ νὰ ζήσουνε οἱ ἄλλοι ἢ: Γιὰ νὰ μὴν πεθάνῃ ἄλλος· ἢ Γιὰ νὰ μείνουνε οἱ ἀποδέλοιποι· ἢ Γιὰ νὰ ναι οἱ ἄλλοι γεροί¹.

Ἄλλὰ διὰ τὸ χεόμενον κατὰ γῆς ὕδωρ ζωηρὰν ἔχουσι τὴν συνείδησιν οἱ τὸ ἔθιμον τοῦτο τηροῦντες ὅτι γίνεται διὰ νὰ δροσισθῇ ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ. Συνήθως ἡ λάγηνος τοῦ ὕδατος θραύεται παρὰ τὴν θύραν τῆς οἰκίας κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ νεκροῦ². Ἐν Χίῳ δεξάζουσι μὲν συμφώνως πρὸς τοὺς θρήνους τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, ὅτι ἐπιπονώτατον ἀγῶνα καταβάλλει ἡ ψυχὴ χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος, πρὸς ἀνακούφισιν δ' αὐτῆς ῥίπτουσι εἰς τὴν ὁδὸν πηλίνα ἀγγεῖα ὕδατος, ὅταν ἐξαχθῇ τὸ λείψανον τῆς οἰκίας· πλὴν δὲ τούτου πολλοὶ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν ῥίπτουσι τοιαῦτα καὶ ὅταν διέρχεται ἡ πομπὴ πρὸ τῆς οἰκίας των, διὰ νὰ δροσίουν τὴν λαύρα τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ³. Ἐν Κύπρῳ δὲ κατὰ τὴν ἐκκομιδὴν τοῦ νεκροῦ χύνουσι ὄθεν καὶ ἂν διέρχεται ἡ νεκρικὴ πομπὴ πρὸς ἀνακούφισιν τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ ὕδωρ καθαρὸν ἐκ πηλίνων ἀγγείων, ἀπερ ἀμέσως ῥίπτοντες χαμαὶ συντρίβουσι⁴. Συνειθίζουσι προσέτι νὰ ἐκχέωσιν εἰς τὰς ὁδοὺς

¹ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, "Ἐτεροι τρόποι πρὸς ἐκφόβισιν τοῦ Χάρου κατὰ τὰς κηδείας συνειθίζονται οἱ ἐξῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ αὐτοῦ. Ἐνίοτε θραύουσι τὸ καλάμιδι ἢ καλάμι τοῦ ἀργαλειοῦ (κάλαμον μήκους 1½, μέχρι δύο πήχεων) ἐπιλέγοντες: *Τὸ καλάμι τὸ σπασσε, μωρὸ Χάρο, μὰ τὸ σίδερο δὲ θὰ μπορέσῃ!* ἢ *Σιδερένιοι οἱ πιστοί!* Ἐνιαχοῦ δὲ τῆς Μαντινείας, καὶ δὴ καὶ ἐν Τριπόλει, κόπτουσι ἐκ τοῦ σαβάνου μακρὰν λωρίδα, ἣν ἀναρτῶσι πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ εἰς τὴν δοκὸν τῆς στέγης (εἰς τὸ πάτερο) *γιὰ νὰ δέσουνε τὸ Χάρο ἂν ξανάρθῃ*, πιστεύοντες ὅτι ὁ Χάρων ἂν θελήσῃ νὰ ἐπανέλθῃ, ὅπως ἀποκτείνῃ ἄλλον τινὰ ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκίας, βλέπων τὸ προσωρισμένον πρὸς δέσιμον αὐτοῦ σχοινίον, θὰ φοβηθῇ καὶ θὰ φύγῃ.

² Rouquerville, Voyage de la Grèce 1827 τ. VI σ. 147.—Πρωτόδικος ἐνθ. ἀν. σ. 13. Τὸ ἔθιμον παρετηρήθη καὶ ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου.

³ Κ. Κανέλλᾳκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα. Ἀθῆν. 1890 σ. 338.

⁴ Σακελλάριος ἐνθ. ἀν.

κατόπιν τοῦ νεκροῦ καὶ ὄλον τὸ ἐν ταῖς ὑδρίαις τοῦ αἴκου ἀποτεταμειυμένον ὕδωρ πιστεύοντες ὅτι ἔχει μιλανθῇ, διότι ἀπέπλυνεν ἐν αὐτῷ τὴν αἰμοσταγῆ μάχαιραν, δι' ἧς ἀπέκτεινε τὸν νεκρὸν ὁ Χάρων ἢ ὁ ψυχοπομπὸς Ἀγγελοσ¹.

Δηλονότι παρέχεται εὐτῷ καὶ ἄλλη, μυθολογικὴ αὐτῇ, ἐξήγησις τοῦ ἐθίμου, ἥτις ὅμως ἐπισκοτίζει τὴν κοινῶς κρατούσαν δόξαν, ὅτι τὸ ὕδωρ εἶναι προσφορά πρὸς τὸν νεκρὸν καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ θραύσις τῶν ἀγγείων σκοπεῖ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑπὸ τοῦ νεκροῦ χρήσεως τῆς προσφοράς ταύτης².

Ν. Γ. Πολέτης

Ἡ ΠΟΛΙΣ ΣΟΥΑΚΕΙΜ

Ἡ ἐπὶ τῆς Ἀφρικανικῆς πικραλίας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης κειμένη πόλις τοῦ Σουάκειμ, ὁ τελευταῖος οὗτος σταθμὸς τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, τυγχάνει ὁ λιμὴν, δι' οὗ διενεργεῖται τὸ μέγα μετὰ τοῦ Σουδάν ἐμπόριον.

Ἐνταῦθα θὰ περιορισθῶ μόνον εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πόλεως, τῆς ἄλλως τε ἀγνώστου ἴσως τοῖς πολλοῖς· διότι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ὅτε ἐπεχείρουν ταξείδιον ἀναψυχῆς ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου, ἠπόρου ἀκούων παρὰ πολλῶν, ὅτι ἠγνόουν ἂν ὑπῆρχε τοιαύτη τις πόλις καὶ ποῦ ἔκειτο.

Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης εἶναι λίαν περιέργον καὶ προφέρεται

¹ Λουκᾶς ἐνθ. ἀν. σ. 97.—Ἐν Ροίτου τῆς Γαλλίας ὡς λόγον τῆς ἐκχύσεως τοῦ ὕδατος πλὴν τοῦ κινδύνου πνιγμοῦ τῆς ψυχῆς τοῦ νεκροῦ φέρουσι καὶ τοῦτον, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐλούσθη ἐν τῷ ὕδατι καὶ δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποήσωσιν αὐτὸ εἰς ἄλλην τινὰ χρεῖαν (Rev. des trad. pop. 1893 σ. 420).

² Σημ. τῆς Διευθ. Ἡ προκειμένη διατριβή, πραγματευομένη περὶ ἐθίμου περιεργατάτου τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ ἄλλων λαῶν, ἐγγράφη κατ' αἴτησιν τοῦ διασῆμου ἐθολογίου κ. Edw. Tylor, ἀνακοινωθεῖσα δ' εἰς συνεδρίασιν τοῦ ἐν Λονδίῳ ἀνθρωπολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἐδημοσιεύθη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῷ ὑπὸ τούτου ἐκδομένῳ περιοδικῷ συγγράμματι (Journal of the Anthropological Institute) μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ κ. Louis Dyer. Τὴν ἀναδημοσίευσιν τῆς διατριβῆς ταύτης μετὰ τινων προσθηκῶν τοῦ συγγραφέως ἐκρίναμεν χρήσιμον, ἀφ' οὗ μάλιστα τὸ ἐν τῷ ἀγγλικῷ περιοδικῷ δημοσιευθὲν ἐλληνικὸν κείμενον βρῖθει τυπογραφικῶν ἀμαρτημάτων.

ὄχθης, ὑπάρχει τὸ νεωστὶ ὑπὸ ὁμογενοῦς τινος κατασκευασθὲν ἀσβεστοποιεῖον, ὅπερ ἀνεπλήρωσε σπουδαιοτάτην ἔλλειψιν εἰς τὸν τόπον παράγον λευκοτάτην καὶ καθαρὰν ἀσβεστον, ἐν ᾧ ἄλλοτε ἡ ἀσβεστος προήρχετο ἐξ Ἀγκῆς, παραλίου πόλεως ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ καὶ ἐξαρταμένης ἐκ τοῦ διοικητηρίου Σουάκειμ, εἰς ἐξάωρον δ' ἀπόστασιν πρὸς νότον ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κειμένην.

Παραπλευρῶς τοῦ ἀσβεστοποιείου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς τετάρτου τῆς ὥρας βλέπει τις τὸ τῶν ἰθαγενῶν κοιμητήριον, φέρον ἐν τῷ μέσῳ μέγαν τάφον ἀποθανόντος σείχου καὶ περίξ τούτου μυριάδας ἄλλων ἰθαγενῶν ἀναπαυομένων εἰς τὰς αἰωνίους μονάς. Τὸ κοιμητήριον τοῦτο μὴ τυγχάνον περιπεποιημένον καὶ περιτετειχισμένον διὰ σιδηρῶν κιγκλιδῶν, ὡς τὸ ἡμέτερον, εὐρίσκεται εἰς διάθεσιν τῶν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἐκ τῶν ὀρέων τοῦ ἐσωτερικοῦ κατερχομένων ὑαινῶν, αἵτινες εὐρίσκουσιν ἀφθονον τροφήν ἐν τοῖς μνημείοις πρὸς κορεσμόν τῆς πείνης των· διὸ καὶ ὁ χάριν περιπάτου τὴν ἡμέραν διερχόμενος ἐκεῖθεν, παρατηρεῖ πολλοὺς ἡμιανεφωμένους τάφους καὶ δὴ τὰ ὅσῃ τῶν ἐν αὐτοῖς κειμένων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆδε κάκεισε δισπαρμένα. Πολλάκις μάλιστα ριψοκινδυνεῖ νὰ συναντήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ὑαίαν ἐκ παρακειμένης τινὸς μεγάλης ὀπῆς ἐξερχομένην, πρᾶγμα ὅπερ συνέβη εἰς ἐμὲ αὐτὸν καὶ ἀρκετὸν μοι ἐνεποίησε τρόμον, εὐτυχῶς ὅμως ἀνευ τινὸς ἀπευκαταίου. Ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ κοιμητηρίου τούτου καὶ εἰς εἴκοσι λεπτῶν ἀπόστασιν ὑπάρχει ἡ τῶν ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν λέσχη, ἐν ἣ συναθροιζόμενοι διέρχονται τὰς ὥρας, παίζοντες διάφορα ἀγγλικά παιγνίδια.

Καὶ τοιοῦτος ὁ μικρὸς λιμὴν τῆς πόλεως μετὰ τῶν περίξ μερῶν ἐν γενικῇ τινι ἀπόψει· ἤδη στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς πόλεως, διὰ νὰ ἴδωμεν τί τὸ περιεργον μᾶς παρουσιάζει.

Καὶ τὰ μὲν ὕδατα τοῦ λιμένος εἰσδύοντα ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν ἀπομονοῦσιν αὐτὴν ἐπὶ μικρᾷ τινος νήσου, ἣτις, κατὰ τινὰς ἰθαγενεῖς, ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς μεγάλης συρροῆς ὀστράκων καὶ κοραλίων, κατ' ἄλλους δέ, ἡ νῆσος αὕτη τυγχάνει εἰς καὶ μόνος μέγας κοραλλιῶδης ὕφαλος ἐκ τῶν φυομένων ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Ἄλλως τε τὸ ἔδαφος αὐτῆς εἶναι πετρώδες ἢ μάλλον κοραλλιῶδες, καλυπτόμενον ὑπὸ ἄμμου, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι ὁ τόπος οὗτος κατ' ἐποχὰς πολὺ προγενεστέρως ἡμῶν.

Ἐπὶ τῆς νήσου λοιπὸν ταύτης καὶ ἐπὶ τῆς προκυμίας ὑπάρχουσι τὸ διοικητήριον, τὸ τηλεγραφεῖον τῆς ἀνατολικῆς ἐταιρίας τῶν ὑποβρυχίων καλωδίων, τὸ ὑγειονομεῖον καὶ ἡ οἰκία τῶν ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν. Ἡ τελευταία αὕτη, ἣτις ἀριθμεῖ δέκα καὶ μόνον ἔτη ὑπάρξεως,

εἶφαινετο πολὺ παράδοξος εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς διὰ τὸ μέγεθος αὐτῆς, ἀμα ὡς ἤρξατο ἡ οἰκοδομὴ καὶ τοῦτο διὰ τὴν ἔλλειψιν ἄλλης ὁμοίας αὐτῇ ἐν τῇ πόλει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν, ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν Βεδ γκεδῆδ, ἤτοι νέα οἰκία, ἡ δὲ ἐπωνυμία αὕτη διατηρεῖται μέχρι σήμερον.

Ἀποβιβαζόμενός τις τοῦ ἀτμοπλοίου, ὅπερ, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, σταθμεύει εἰς ἀπόστασιν 30—40 βημάτων ἀπὸ τῆς παραλίας, ἀκριβῶς δὲ μεταξὺ τοῦ ἀγγλικῆς τηλεγραφείου καὶ τῆς οἰκίας τῶν ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν, δέον νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸ τελωνεῖον, ὅπερ κεῖται παραπλευρῶς τοῦ διοικητηρίου· ἔπειτα διέρχεται τοῦ περιβόλου καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ πύλης καὶ εὐρίσκεται ἐνώπιον πλατείας ἀρκετὰ εὐρείας διὰ τὸν τόπον τοῦτον. Ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ τελωνείου σῶζεται εἰσέτι, θεθεῖς πρὸ καιροῦ, λίων μαρμάρινος, ἔχων πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀνὰ ἐν ὀβούζιον· ὅτε λίων καὶ τὰ δύο ταῦτα κενὰ ὀβούζια τυγχάνουσι παρὰ τοῖς ἰθαγενεῖς τὸ σύμβολον τῆς δυνάμεως, ὡς τοὐλάχιστον μ' ἐβεβαίωσαν ἰθαγενεῖς τινες.

Εὐρισκόμενός τις ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλατείας, ἔχει πρὸς τ' ἀριστερὰ τὴν μεγάλην πύλην τοῦ διοικητηρίου, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχουσι δύο ὀρεινὰ τηλεβόλα ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ληφθέντα, ἐν ᾧ πρὸς τὰ δεξιὰ ἔχει μακρὰν καὶ εὐρεῖαν ὁδὸν πλάτους δέκα ἴσως μέτρων, ἀρχομένην ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τελωνιακοῦ περιβόλου καὶ ἀπολήγουσαν εἰς τὴν πύλην τῆς γεφύρας, ἣν θὰ ἴδωμεν περαιτέρω καὶ ἣτις συνδέει τὴν νῆσον μετὰ τῆς Σουδανικῆς γῆς. Παραπλευρῶς τῆς ὁδοῦ ταύτης εὐρηται ἑτέρα, ἡ τῆς ἀγορᾶς, ὀλιγώτερον ἔχουσα πλάτος καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον εἰς ὃ καὶ ἡ πρώτη, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ ὁδοὶ τῆς νήσου εἰσὶ σκολιαὶ καὶ στεναί, τινὲς δὲ τούτων δύσβατοι. Ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης, ἣτις ἔχει ἐπιφάνειαν 250,000 τετραγωνικῶν μέτρων, κεῖται τὸ ἀγγλικὸν Προξενεῖον, τὸ ἡμέτερον Πρόξενικὸν Πρακτορεῖον, τὸ Φρουραρχεῖον, ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Σχολεῖον τῶν καθολικῶν καὶ ἡ ἀγορὰ, ἐνθα διενεργεῖται τὸ μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπόριον, ἣτοι ταῦ ἀραβικοῦ κόμμεος, τοῦ καὶ σπουδαιοτέρου ἐμπορίου τοῦ Σουδάν, τῶν πτερῶν στρουθοκαμήλου, τοῦ ἐλεφαντόδοντος, τῆς σιναμικῆς καὶ τοῦ σεδεφίου, πρωταγωνιστούντων ὅμως πάντοτε τῶν ἡμετέρων, ἐν οἷς διακρίνονται οἱ κ. κ. ἀδελφοὶ Γρίβα, Ἄγγελος Καπάτος, Κωνσταντῖνος Παπαθανασόπουλος καὶ Κ. Λυμπερόπουλος, ὧν οἱ δύο τελευταῖοι τυγχάνουσιν οἱ ἀρχαιότεροι ἐν τῇ πόλει. Ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων, ὑπάρχουσι καὶ τινὲς Αἰγύπτιοι, Σύροι καὶ Ἰνδοὶ ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Βουδδιστῶν, οὓς ἀπο-

διαφοροτρόπως, ὡς Σουάκειμ, Σαθάκειμ καὶ Σουίγκην, κατὰ τοὺς ἰθαγενεῖς. Κατὰ τινὰ ἱστορικὴν παράδοσιν, ἑπτὰ παρθένοι κόραι κατώκησαν νησὸν τινὰ ἔρημον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἔνθα οὐδεὶς ἕτερος ὑπῆρχεν. Ἡμέραν τινὰ ἀλιεῖς τινες ἐπεσκέφθησαν ἐκ συμπτώσεως τὴν ἔρημον ταύτην νῆσον, εὗρον δὲ τὰς παρθένας ἐγκύους καὶ μετ' ἀπορίας ἠρώτων αὐτὰς πῶς συνέβη τοῦτο, ἀφοῦ οὐδεὶς εὕρισκετο ἐν τῇ νήσῳ. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην τῶν ἀλιέων, αἱ παρθένοι ἀπήντησαν, λέγουσαι, ὅτι ἡ σύλληψις ὑπῆρξεν αὐτόματου, τοῦτο δὲ κατὰ πόσον εἶναι ὀρθὸν καὶ πιστευτὸν ἄς κρίνωσιν οἱ πολυάριθμοι τοῦ «Παρνασσού» ἀναγνώσται. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον τυγχάνει καὶ πιθανώτερον περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος εἶναι τὸ ἐξῆς, ὅτι ὁ μῦθος τῆς αὐτομάτου ταύτης συλλήψεως τῶν ἑπτὰ παρθένων ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ νυκτί, ὑπονοεῖ κατάχρησιν ἐρωτικὴν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ αὐτὴ ἡ σύνθετος λέξις, σημαίνουσα αὐτολεξεῖ σουτί μὲν κακὴ χρῆσις, γκὴν δὲ γυνή. Ἐκ τῶν δύο ἄρα τούτων λέξεων ἐσχηματίσθη ἡ λέξις Σουίγκην, ἥτις μετέπεσεν ἀργότερον εἰς τὸ Σαθάκειμ καὶ τὸ σημερινὸν Σουάκειμ.

ὑποτίθεται λοιπόν, ὅτι ἡ νῆσος ἔνθα διέμενον αἱ ἑπτὰ ἐκεῖναι παρθένοι εἶναι τὸ Σουάκειμ, ὅπερ πράγματι τυγχάνει νῆσος, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οἱ δὲ σημερινοὶ αὐτοῦ κάτοικοι, οἱ ἰθαγενεῖς βεβαίως, εἶνε οἱ ἀπόγονοι τῶν ἑπτὰ παρθένων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως Σουάκειμ, ἅτινα ἐθεώρησα καλὸν νὰ προτάξω τῆς περιγραφῆς τῆς πόλεως.

Εἰσερχόμενός τις εἰς τὸν λιμένα ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, διὰ νὰ φθάσῃ ἀκριβῶς εἰς τὸ μέρος, ἔνθα σταθμεύουσι τὰ ἀτμόπλοια τῆς Ἑταιρίας Χεδιβιέ, 30 ἕως 40 βήματα ἀπέναντι τῆς νήσου, δεῖον νὰ διέλθῃ ἐν εἶδος διώρυγος, ἐχούσης πλάτος ποῦ μὲν 100, ποῦ δὲ 150 μέτρων, ἐν ᾧ ἀπὸ τῆς πικρίας καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, πλεόν τῶν 40 μέτρων τὰ ὕδατα εἰσὶν ἀβυθῆ, τὸ δὲ βάθος αὐτῶν οὐχὶ πλείωτερον τοῦ ἐνός ἢ δύο μέτρων, ὥστε τὰ ἀτμόπλοια διὰ νὰ ἀγκυροβολήσωσιν εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐλέχθη σημεῖον, διέρχονται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λιμένος εἰς 20 ὡς ἔγγιστα μέτρων βάθος. Πλοίαρχοι ἐπισκεπτόμενοι τὸν λιμένα διὰ πρώτην φοράν ἀδυνατοῦσι νὰ προχωρήσωσιν ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν ἰθαγενῶν ὀδηγῶν, οἵτινες γινώσκουσι τὸν λιμένα καὶ ἐν γένει τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν κατὰ σπιθαμὴν.

Καὶ ἄμν μὲν τῇ εἰσόδῳ εἰς τὸν λιμένα, βλέπει τις πρὸς τὰ δεξιὰ τὸ νέον λοιμοκαθαρτήριον, ὅπερ συνεστήθη ὑπὸ τοῦ συμπαθοῦς ἡμῖν φίλου ἰατροῦ καὶ διευθυντοῦ τοῦ ἐνταῦθα ὑγειονομείου κ. Ἐμμανουὴλ Γαϊτάνου, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος τοῦ ἐπονομασθέντος ἀκρω-

τηρίου τοῦ Γράχαμ (Grahams point) εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ἀγγλοστρατηγοῦ Γράχαμ, -ὅστις ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐν ἔτει 1885, διακρίνει ὁ εἰσερχόμενος τὸν τάφον ἀποθανόντος σείχου (ἀρχηγοῦ φυλῆς) ἐφ' ᾧ οἱ ἐκτὸς τοῦ λιμένος καὶ πρὸς ἀλιεῖαν μεταβαίνοντες ἰθαγενεῖς δεῖον διερχόμενοι ἐκεῖθεν νὰ προσευχηθῶσι. Προχωρῶν ὀλίγον πρὸς τὰ ἐντὸς καὶ εἰς ἀπόστασιν 800 μέτρων ἀπὸ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, ὁ ἐπισκέπτης θαυμάζει τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ἡμετέρου κοιμητηρίου διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ τάφους ἐκ μαρμαροῦ λευκοτάτου. Τὸ κοιμητήριον τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ τελειότερον μνημεῖον τῆς πόλεώς μας, διὰ τε τὴν ἐν αὐτῇ ὑπάρχουσαν καθαριότητα καὶ περιποίησιν τῶν τάφων. Ἀκριβῶς ἀπέναντι τούτου καὶ ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὄχθης ἐφελκύνει τὴν προσοχὴν τοῦ παρατηρητοῦ, μικρὸς οἰκίσκος, ἔνθα εἰσὶ προσδεδεμένα τὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐρχόμενα ὑποβρύχια καλῶδια, ἅτινα ἐκεῖθεν πάλιν προεκτείνονται μέχρι τῆς νήσου διὰ μικροτέρων. Παραπλεύρως τοῦ κοιμητηρίου ὑπάρχει ἐν εἶδος πορθμοῦ πλωτοῦ, ἔνθα ἀγκυροβολοῦσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον ἐπισκεπτόμενα τὸν λιμένα ἡμῶν ἀγγλικά πολεμικά πλοῖα καὶ ἡ αἰγυπτιακὴ ἀκταιωρός, ἐν ᾧ ὀλίγον ἀπωτέρω καὶ ἐπὶ τεναγώδους παραλίας ὑπάρχει προσεκβολή τις, ἥτις σχηματίζει μικρὰν χερσονήσον, καὶ ἡ ὁποία φέρει τὸ ὄνομα Quarantine Island, ἥτοι νῆσος τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, ἔνθα πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1885 εὕρισκετο τὸ λοιμοκαθαρτήριον, σήμερον δὲ ὑπάρχουσι, τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον, εἰς μέγας στρατῶν, ἀποθήκη ἀνθρώπων, διάφοροι ἄλλαι μηχαναί, ξύλινα παραπήγματα καὶ δύο ὑψηλὰ καπνοδόχοι, ἀνήκουσαι εἰς διυλιστικὴν μηχανήν, ἥτις τὸ θαλάσσιον ὕδωρ διυλίζουσα καὶ εἰς γλυκὺ μεταβάλλουσα παρέχει τοῦτο πρὸς πόσιν τοῖς διαμένουσιν ἐν Σουακεῖμ Ἑυρωπαίους, αἰγυπτίους ὑπαλλήλους καὶ στρατιώτας. Ἡ μηχανὴ αὕτη δύναται νὰ παραγάγῃ καθ' ἑκάστην 300 τόνους ὕδατος. Ἐπὶ τῆς χερσονήσου ταύτης παρατηρεῖ τις τὰ λείψανα σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἥτις ἐμελλε νὰ συνδέσῃ τὸ Σουάκειμ μὲ τὸ Βέρβερ, πόλιν κειμένην ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νείλου καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κατὰ διακόσια τεσσαράκοντα μίλια ἀπέχουσαν. Δυστυχῶς τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἔργον, ὅπερ θὰ καθίστα τὴν πόλιν μας μεγαλήτερον κέντρον ἐμπορικῶν ἐργασιῶν, διότι τὰ ἐμπορεύματα ἐκ Βέρβερ θὰ ἔφθανον διὰ σιδηροδρόμου πολὺ ἐνωρίτερον, ἐν ᾧ σήμερον φθάνουσιν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν διὰ τῶν φορτηγῶν κμηλῶν, ἔμεινεν ἀπραγματοποιήτων διὰ λόγους, οὗς μόνον τὰ τέκνα τῆς Ἀλβιῶνος οἶδασιν.

Ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς χερσονήσου ταύτης καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς

καλοῦσι Μπανιάνιδες. Ἡ νήσος Σουάκείμ μετὰ τοῦ προαστείου Ἰλέφ, ἔχει πληθυσμὸν 8—10,000 κατοίκων.

Ἡ νήσος αὐτὴ, ἥς τὸ ἕδαφος, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἶναι πετρώδες ἢ μάλλον κοραλλιώδες καὶ ἀμμοσκηπέες, καλύπτεται ὑπὸ οἰκιῶν, ὧν ὁ ῥυθμὸς οὔτε πρὸς ἰνδικόν, οὔτε πρὸς ἀραβικὸν ὁμοιάζει, ἀλλὰ δύναται νὰ ἐπονομασθῇ ἰδιόρρυθμους, καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐνταῦθα ἰθαγενῶν εὐρίσκεται εἰσέτι εἰς τὰ σπάργανά αὐτῆς· πλεονάζουσι δὲ τῶν οἰκιῶν αἱ καλύβαι τῶν ἰθαγενῶν, αἱ ἀποκαλοῦσι Ζαρίμπαζ.

Αἱ οἰκίαι ἐνταῦθα οἰκοδομοῦνται ἄνευ θεμελίων, τοῦθ' ὅπερ πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν θὰ θεωρήσωσιν ἀπίστευτον, ἀλλ' εἶναι ἀληθέστατον, τὸ δὲ ὑλικόν, ὡς οἱ λίθοι καὶ ὁ πηλός, λαμβάνονται ἐκ τῆς θαλάσσης. Καὶ οἱ μὲν λίθοι εἰσὶν εἶδος συμπαγῶν κοραλλίων συστάσεως τιτανώδους, οἵτινες καθαριζόμενοι ἀπὸ τὰς προεκβολὰς καὶ τὰς ἀνωμάλως ἐξεχούσας αὐτῶν γωνίας, μεταβάλλονται εἰς λίθους κανονικούς καὶ ἐτοιμούς πρὸς οἰκοδομήν, ὁ δὲ πηλός, ὅστις ἐπίσης μεταφέρεται ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης ἐντὸς σπυριδίων πλεκτῶν, διατίθεται εἰς σωροὺς καὶ ἐτοιμὸς εἰς χρῆσιν, ἀπαλύνεται δ' ὅταν ἀποξηρανθῇ διὰ θαλασσίου πάλιν ὕδατος, ἐν ᾧ διὰ τοῦ γλυκέος χάνει οὐχὶ μόνον τὴν ἀργιλλώδη σύστασιν, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦ ὑλικοῦ δὲ τούτου ἀρχεται ἡ οἰκοδομὴ τῶν οἰκιῶν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἡ δὲ κατασκευὴ τῶν θεμελίων θεωρεῖται περιττή, διότι οἱ λίθοι συγκολλώμενοι διὰ τοῦ πηλοῦ ἐπὶ τοῦ πετρώδους καὶ κοραλλιώδους ἕδαφους καθίστανται ἐν σῶμα στερεὸν καὶ συμπαγές.

Τί ὅμως θὰ συνέβαινεν ἐν περιπτώσει σεισμῷ, ὅπερ ἀπεύχομαι ἐκ καρδίας, δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ ἀπὸ τοῦδε, φοβοῦμαι ὅμως ὅτι οἱ αἱ οἰκοδομαὶ θὰ μετεβάλλοντο ἐκ νέου εἰς λίθους καὶ πηλόν.

Αἱ οἰκίαι τῆς πόλεως μικραὶ τε καὶ μεγάλαι συμποσοῦνται περὶ τὰς 100· εἶναι ὑψηλαὶ καὶ μεμονωμέναι πανταχόθεν, προσβαλλόμεναι ἀενάως ὑπὸ τῶν καυστικῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ἐχουσιν ἅπασαι σχεδὸν ξυλίνοιας ἐξώστας ἐξέχοντας ἀπὸ τοὺς τοίχους καὶ φέροντας ἄνωθεν ἀναλόγως τοῦ μήκους αὐτῶν δύο ἢ τρεῖς κώνους, ἀντὶ δὲ παραθύρων, θυρίδας ἄνευ ὑαλωμάτων, ὧν τὸ μὲν ἡμισυ ἀνοίγεται ἐξωθεν πρὸς τὰ ἄνω, τὸ δὲ ἕτερον πρὸς τὰ κάτω ὀριζοντεῖως στηριζόμενον καὶ ἐφ' οὗ τίθεται τὸ ἀγγεῖον τοῦ ὕδατος ἵνα ψυχρανθῇ εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ἀέρος. Τινὰ τῶν παραθύρων τούτων εἰσὶ πεφραγμένα ἔσωθεν διὰ ξυλίνων δικτυωτῶν (καφασίων), ἵνα μὴ οἱ ἐξωθεν ἀποθαυμαζῶσι τὰς ἐντὸς καλλονὰς, περὶ ὧν ἐς ἄλλοτε.

Αἱ οἰκίαι αὐταί, αἵτινες ἐξωθεν ἐν εἴδει στολισμοῦ ἀπολήγουσι πρὸς

τὰ ἄνω εἰς ἐξοχὰς πυραμιδοειδεῖς καὶ ὄξειας, οὐδεμίαν ἔχουσι κανονικὴν ἐσωτερικὴν διάταξιν, ἀλλ' ἡ διάταξις αὐτῶν εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνατολική, ἐκτὸς νεωτέρων τινῶν, αἵτινες ὠκοδομήθησαν ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον καὶ κατοικοῦνται ὑπὸ Εὐρωπαίων καὶ πλουσίων Ἀράβων ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Χαδρεμλήδων τῆς Ἰεμένης, ἐν ᾧ οἱ πλούσιοι ἰθαγενεῖς προτιμῶσι τὴν καλύβην ἀντὶ πάσης ἄλλης οἰκίας, ἥτις, ὡς διίσχυρίζονται, προώρισται διὰ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ Καβαγκάδες (διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ἥτις σημαίνει Κυρίους, ἐνοοοῦσι τοὺς Ἕλληνας), οὗς γενικῶς ἀποκαλοῦσι Νουστράνιδες, ἦτοι Ναζωραίους.

Αἱ καλύβαι ἢ Ζαρίμπαζ τῶν ἰθαγενῶν, κατὰ μικρὰς ἢ μεγάλας ὁμάδας ἀνά τὴν νήσον κείμεναι, δὲν ὁμοιάζουσι παντάπασιν πρὸς τὰς τῶν Αἰγυπτίων, αἵτινες κατασκευάζονται ἐκ χρώματος τῶν γαιῶν αὐτῶν. Αἱ Ζαρίμπαζ τῶν ἰθαγενῶν εἶναι σκελετοὶ ἐκ μακρῶν δοκῶν 10—15 ὑπεκατομέτρων, τεθειμένων καθέτως καὶ ὀριζοντεῖως ἐπ' ἀλλήλων, σχηματιζουσῶν δὲ εἶδος ξυλίνου δικτυωτοῦ. Ἐχουν ἀναλόγους διαστάσεις μὲ στέγην κωνοειδῆ ἢ ἡμικυλινδρικήν, καλύπτονται δ' ἐξωθεν πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔσωθεν πρὸς τὰ ἄνω, τῶν μὲν εὐπορωτέρων ἰθαγενῶν διὰ ψιθῶν, τῶν δὲ πενεστέρων διὰ φύλλων φοίνικος.

Ἐκτὸς τῆς πληθώρας τῶν καλυβῶν ἔχομεν καὶ οὐκ ὀλίγα πεπαλαιωμένα τεμένη κατὰ διαφόρους ἀποστάσεις ἐν τῇ νήσῳ, ἅτινα βρῆθουσι πιστῶν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, οὐδὲν δ' ἕτερον ἐν τῇ πόλει ἄξιον μνείας ὑπάρχει, πλὴν τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων καὶ τινων εὐαρίθμων καφφενείων ὑπὸ τῶν ἡμετέρων διευθυνομένων, μετὰ δύο ἢ τριῶν τάφων, ἔνθα κεῖνται ἀρχηγοὶ διαφόρων φυλῶν, οἵτινες ἀπέθανον ἐκ φυσικοῦ θανάτου ἢ ἔπεσον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος τῶν.

Ἀφίνων τις τὸ Σουάκειμ, φθάνει διὰ τῶν δύο μεγάλων ὁδῶν, ἡ ἄλλης τινὸς στενῆς, πρὸ τῆς πύλης τῆς γεφύρας τῆς ἐνούσης τὴν νήσον μὲ τὴν Σουδανικὴν γῆν. Ἡ γέφυρα αὐτὴ, ἥτις ἔχει μῆκος 10 μέτρων, πλάτος δὲ 7, κατασκευάσθη ὑπὸ τοῦ τότε ἀγγλοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως συνταγματάρχου Gordon, τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου μετὰ ταῦτα στρατηγοῦ τοῦ κρεουργηθέντος ἐν Χαρτούμ ὑπὸ τῶν ἀγρίων ἐπαναστατικῶν σιφῶν τοῦ Ψευδομάγδη.

Ὁ διελευθὸν ταύτην θέτει τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Σουδανικῆς πλέον γῆς, ἥς ἡ παραλία εἶναι ἐπίσης ἀμμώδης καὶ πετρώδης, ἔχει δὲ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ μεγάλην καὶ ἀπέραντον οἰκίαν, ἐν εἴδει χανίου, ἀνήκουσαν, ὡς καὶ ἡ τῶν ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν ἐπὶ τῆς νήσου, εἰς τὸν οἶκον Σουάκου, ἵνα τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀρχαιοτέρων τοῦ τόπου.

Ἡ οἰκία αὐτὴ ἐχρησίμευσε κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1885 ὡς στρατῶν διὰ τοὺς ἄγγλους καὶ ἰνδοὺς στρατιώτας, σήμερον ὅμως εἰς τὸ ἰσόγειον τίθενται τὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ κομιζόμενα ἐμπορεύματα, ἐν ᾧ τὸ ἄνω μέρος ἐνοικιάζεται κατὰ δωμάτια. Παραπλεύρως τῆς οἰκίας ταύτης ὑπάρχει εὐρεία πλατεῖα καὶ ἐπ' αὐτῆς μεγάλη φυλακὴ διὰ τοὺς ἐξ Αἰγύπτου ἀποστελλομένους καταδικούς καὶ μηχανή τις, ἐν ἣ καταστρέφονται καὶ εἰς τέφραν μεταβάλλονται ἅπασαι αἱ ἀκαθαρσίαι τῆς πόλεως, ἐν ᾧ ἀπέναντι τῆς οἰκίας ταύτης πρὸς τὰ ἀριστερὰ εὐρίσκονται ἡ ἀποθήκη τῆς κυβερνήσεως, τὸ πολιτικὸν νοσοκομεῖον καὶ μηχανὴ πρὸς καθαρισμὸν βάμβακος.

Προχωρῶν τις πρὸς τὰ ἐμπρὸς εὐρίσκεται ἐν τῷ ἀραβικῷ προαστείῳ, ὅπερ διατετιμωμένον ὑπὸ μακρᾶς καὶ πλατείας ἀγορᾶς, συνίσταται μόνον ἐκ καλυβῶν τῶν ἰθαγενῶν, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουσι μεγαλύτεραν ἔκτασιν τῶν τοῦ Σουάκειμ.

Τὸ προάστειον τοῦτο ὀνομάζεται Γκέφ, θεωρεῖται δὲ ὡς μέρος τοῦ Σουάκειμ, περικυκλωθὲν ἅμα ὑπὸ τείχους λιθίνου ἀρκούντως παχέος καὶ ἰσχυροῦ, ὅπως παρακωλύη τὴν εἰς τὴν πόλιν εἰσβολὴν τῶν ἐπαναστατῶν.

Ἐσῶθεν τοῦ τείχους καὶ κατὰ διαφόρους ἀποστάσεις ὑπάρχουσι πέντε στρατῶνες ἰκανοῦ μεγέθους, ἐνθα διαμένουσι τὰ φρουροῦντα τὴν πόλιν μας τρία αἰγυπτιακὰ τάγματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἄγγλων ἀξιωματικῶν. Τὸ τείχος τοῦτο ὕψους πέντε μέτρων, ἔχει τρεῖς πύλας, μίαν ἐν τῷ μέσῳ, τὴν καὶ μεγαλύτεραν, ἑτέρας δὲ δύο εἰς τὰ ἄκρα.

Αἱ τρεῖς αὗται πύλαι ἀνοίγονται περὶ τὴν ἑκτην εὐρωπαϊκῆ τῆς πρωίας καὶ κλείουσι τὸ ἑσπέρας περὶ τὴν ἑβδόμην, ἐπιτρέπουσαι τὴν εἰσόδον εἰς τοὺς ἐρχομένους ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἰθαγενεῖς ἐμπόρους καὶ ἄλλους συνδιαλλαττομένους μετὰ τὴν πόλιν μας· παρελθούσης ὅμως τῆς ἑβδόμης ἑσπερινῆς ὥρας, οὐδεὶς δύναται νὰ εἰσέλθῃ, ἐκτὸς δι' εἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ ἀδείας.

Ὀλίγα βήματα πρὸ τῆς μεσαίας πύλης πρὸς τὰ ἔσω, ὑπάρχουσι τὸ πυροβολικὸν καὶ ἡ ἀστυνομία μετὰ τῶν γραφείων αὐτῆς, ἣν διεύθυνει δεξιὸς ἀστυνόμος, ὁ μοχλὸς οὗτος τῆς ἀσφαλείας τοῦ τόπου, μετὰ τὸν διοικητὴν ἐρχόμενος.

Ἐξερχόμενός τις ἐκ τῆς μεσαίας ταύτης πύλης εὐρίσκεται ἐπὶ πεδιάδος ἀμμοσκεπούς, καλλιεργουμένης κατ' ἀποστάσεις· ὑπάρχουσι δὲ ἐν αὐτῇ ἀγροὶ καλυπτόμενοι ὑπὸ ὕδροπεπόνων, οἵτινες ὀριμάζουσι ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου. Ἀκολουθοῦντες τὸν δρόμον ἐπὶ τῆς πεδιάδος ταύτης πρὸς τὰ ἐνδότερα, εἰς ἀπόστασιν 20 περίπου λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπαν-

τῶμεν πρόχωμα ὕψους πέντε μέτρων, ἐκτεινόμενον εἰς ἰκανὸν μῆκος καὶ εἰς σχῆμα μηνοειδές, οὗ τὰ ἄκρα ἀποκλίνουσι πρὸς τὰ ἐνδότερα, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ κυρτότης πρὸς τὴν πόλιν. Ἐπὶ τοῦ προχώματος τούτου, ὅπερ ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αἰγυπτίου διοικητοῦ, ὥστε νὰ ἐμποδίξῃ τὰ ἐκ τῶν ἀπέναντι ὀρέων κατερχόμενα ὕδατα, ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὸ Γκέφ, ἔλλειψει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ παχέος τείχους, ὅπερ περιτειχίζει αὐτὸ σήμερον, φαίνονται προμαχῶνες εἰς ἰκανὴν καὶ ἴσην ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν κείμενοι καὶ εἰς κύκλον διατεθειμένοι, ἀπέχοντες ἡμίσειαν περίπου ὥραν τοῦ Γκέφ. Οἱ προμαχῶνες οὗτοι, οἵτινές εἰσιν ὀκτώ τὸν ἀριθμὸν, ἐξυπηρετοῦμενοι ἐν καιρῷ ἀνάγκης ὑπὸ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς κειμένης ἐπὶ τῆς ἀμμώδους πεδιάδος, εἰσὶν εἶδος πυργῶν περικυκλωμένων ὑπὸ μακρᾶς τάφρου ἀνορυχθείσης ἐν τῷ χώματι καὶ περιβάλλονται ἐξῶθεν ὑπὸ σιδηρῶν ταινιῶν, ὁμοίων πρὸς ἐκείνας δι' ὧν περιδέονται τὰ ἐμπορικὰ δέματα, τῆδε κἀκεῖσε ἐρριμμένας, ἔσῶθεν δὲ ὑπὸ μεγάλων τεμαχίων φιαλῶν τεθραυσμένων, συγχρατούμενων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους στερεῶς δι' ἐπὶ τούτῳ μίγματος. Ὀχυρωμένοι δὲ διὰ τηλεβόλων κωλύουσι τὴν εἰσόδον τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν πόλιν, ἥτις ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ὄπλων καὶ τῶν μέσων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς φρούριον ἰκανῶς ἰσχυρὸν καὶ ἀπόρητον. Πέραν τῶν προμαχῶνων τούτων ὑπάρχει ἀπέραντος πεδιάς, καλυπτομένη ὑπὸ θαμνῶν ἀγρίων καὶ ἀκανθωδῶν, περιοριζομένη δὲ ὑπὸ τῶν ἀπέναντι ὀρέων· ἐν αὐτῇ οἱ ἰθαγενεῖς τὸ ἔδαφος εἰς μικρὰ κηπάρια μεταβάλλοντες, ποτίζουσι ταῦτα διὰ στενῶν φρεατῶν ἐν αὐτοῖς ἀνορυχθέντων καὶ παράγουσιν ὀλίγην ρόκαν, μικρὰν ποσότητα λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν ραφανίδων, τοματῶν καὶ ἄλλα τινὰ προϊόντα τῆς κηπουρικῆς, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν ποσότητα τῶν εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Σουάκειμ πωλουμένων λαχανικῶν.

Τὰ κηπάρια ταῦτα μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς φρεατῶν προφυλάσσονται κατὰ πάσης τῶν ἐπαναστατῶν ἐπιθέσεως ὑπὸ τῶν προκειμένων προμαχῶνων, τὸ δὲ πρόχωμα μετὰ τῶν παρακειμένων κήπων, ὀφείλονται, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἰς τινὰ διοικητὴν Αἰγύπτου, ὅστις παρατηρήσας τὸν ροῦν τῶν ὀμβρίμων ὑδάτων τῶν καταρρέοντων ἐκ τῶν ἀπέναντι ὀρέων, πρὸς παρεμπόδισιν ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς αὐτῶν εἰς τὸ Γκέφ, ἀνύψωσε τὸ μηνοειδές τοῦτο ἔργον εἰς ἰκανὸν μῆκος καὶ κατώρθωσε ἵνα τὰ πέραν μέρη τῆς πεδιάδος καταπλημμυρῶνται, τὰ κατακλυζόμενα μέρη λιπαίνονται, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς ἔχουσι πάντοτε ὕδωρ πρὸς πόσιν. Ὅταν ὅμως ἐκ τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου ἀπορροφηθῶσι τὰ ὕδατα ταῦτα, τὸ δὲ ἔδαφος ἀποξηρανθῇ, τότε οἱ ἰθαγενεῖς καλλιεργοῦσι τὴν ὑπ' αὐτῶν λιπανθείσαν ἔκτασιν, ἀναζητοῦντες τὸ ὕδωρ ἐντὸς τῆς γῆς διὰ τῶν φρεα-

των, ἄτινα ἀνορύττουσιν εἰς βάθος τεσσάρων μέτρων καὶ πλάτος ὡς ἔγγιστα δύο, καὶ οὕτω προμηθεύονται ὕδωρ ἐν ἀρχῇ γλυκύ, ὀλίγον δ' ὕστερον ὑφάλμυρον, ἀλλὰ πάντοτε πόσιμον, οὐχὶ μόνον παρὰ τῶν ἰθαγενῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν, ὧν ὅμως οἱ πλεῖστοι μεταχειρίζονται τοῦτο μᾶλλον πρὸς καθαρισμὸν καὶ ἄλλας οἰκογενειακάς ἀνάγκας.

Τὸ κλίμα τοῦ Σουάκειμ εἶναι ὑγιεινὸν καὶ ἐκτὸς ἡλιάσεών τινων, οὐδεμία ἄλλη εὐτυχῶς ἐπιδημικὴ νόσος ἐμφωλεῖ· ἕνεκα ὅμως τοῦ πλάτους τῶν 18 μοιρῶν, εἶναι θερμὸν, ἡ δὲ θερμότης κυμαίνεται κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον, Ἰούλιον, Αὐγουστον καὶ Σεπτέμβριον μεταξύ 40—45 βαθμῶν ἑκατονταβάθμου. Ἡ ὑπερβολικὴ αὕτη ὕψους παρατείνεται ἰδίως κατ' Αὐγουστον ἐπὶ εἴκοσιν ἡμέρας, ὅτε ἡ διαμονὴ καθίσταται ἀφόρητος ὡς ἐκ τοῦ συνεχοῦς καὶ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ πνέοντος θερμοῦ ἀνέμου μετὰ κονιορτοῦ, εἰς δὲ οἱ ἰθαγενεῖς ἔδωκαν τὸ ὄνομα τοῦ Ὀσμάν Δίγνα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐπαναστατῶν, τοῦ Ψευδομάγδη, διησχυρίζομενοι ὅτι ὅσον φοβερός καὶ τρομερός τυγχάνει ὁ Ὀσμάν τόσο εἶναι καὶ ὁ ἐκ τῶν μερῶν τοῦ πνέοντος ἀνεμος, κατὰ τοῦτο δ' οἱ ἰθαγενεῖς μοι φαίνεται ὅτι ἔχουσι δίκαιον, διότι καθ' ἣν ὥραν χαράσσω τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμάς, ὁ Δίγνας ἐξακολουθεῖ πνέων, τὸ δ' ἐν τῷ δωματίῳ μου θερμομέτρον ταλαντεύεται μεταξύ 40—42 βαθμῶν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἰδρῶς ῥεεῖ ποταμηδὸν ἀπὸ τοῦ μετώπου μου.

Ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸ κλίμα εἶναι θερμὸν, εἶναι συνάμα καὶ ὑγρὸν ἕνεκα τοῦ χθαμαλοῦ ἐδάφους, τῆς παραλίου θέσεως καὶ τῆς περιβρεχούσης αὐτὸ θαλάσσης. Ἐνίοτε συμβαίνει νὰ εἴμεθα κάθυγροι ἐκ τῆς ὑγρασίας ὡς ἐντὸς βαλανεῖου εὐρισκόμενοι, ἀλλ' ἡ ὑγρασία αὕτη εὐτυχῶς δὲν βλάπτει ὡς ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

Ἐνταῦθα οἱ ἰθαγενεῖς διάγουσιν ἡμίγυμνοι ἢ καλύπτονται δι' ὑφάσματος λευκοῦ, ὅπερ ἐκ τῶν ὀπισθεν πρὸς τὸ κάτω ἡμισυ τοῦ σώματος περιτυλίσσοντες, διασταυροῦσιν ἔμπροσθεν τὰ δύο ἄκρα, ἄτινα ρίπτουσιν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν πρὸς τὰ ὀπισθεν, ἐν ᾧ οἱ Εὐρωπαῖοι κατὰ μὲν τὸ θέρος ἐνδύονται λεπτότατα, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα φέρουσι τὰ ἐνδύματα τοῦ θέρους.

Οἱ τε Εὐρωπαῖοι καὶ ἰθαγενεῖς κοιμῶνται ἐκτὸς τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν στεγῶν αὐτῶν κατὰ τοὺς τέσσαρας ἀνωτέρω μῆνας, ἀντὶ δὲ κλίνης μεταχειρίζονται τὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἀγγαρέπ, ἧτοι πλαίσια ξύλινα στηριζόμενα ἐπὶ τεσσάρων ποδῶν, ὧν τὸ ἐμβαδὸν καλύπτεται διὰ δικτυωτοῦ πλεκτομένου διὰ σχοινίων ἢ ἐκ φύλλων φοίνικος κεκλωσμένων· καὶ

ὅμως πυρετοί, ὀφθαλμῖαι, στομαχικαὶ ἢ ἡπατικάι παθήσεις ἢ καρδιακὰ νοσήματά εἰσι σχεδὸν ἀγνωστα ἐνταῦθα, τὸ μόνον δὲ νόσημα ἐξ οὗ δέον νὰ προφυλάσσεται τις εἶναι ἡ ἡλίασις, διότι ἀπαξ προσβληθεὶς δυσκόλως θεραπεύεται.

Αἱ κανονικαὶ βροχαὶ πίπτουσι κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ χειμῶνος, ἐνίοτε ὅμως ἐπισυμβαίνουνσι καὶ κατὰ Ἰούλιον καὶ Αὐγουστον μετὰ κατάστασιν ἀτμοσφαιρικῆν θερμῆν, πνιγηρὰν καὶ τεθολωμένην ὑπὸ πυκνοτάτου κονιορτοῦ καὶ μετὰ σφοδρὸν ἄνεμον ὑπὸ τῆς θερμότητος ἐξεγειρόμενον, ἀληθῆ δὲ ἀναστάτωσιν τῶν στοιχείων συνεπαγόμενον, ὅτε ἐπέρχονται βροχαὶ ραγδαῖαι μετ' ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, αἵτινες κατευναζοῦσι πῶς τὸν ἄνεμον, ἀλλ' ἐπιφέρουσι καύσωνα πνιγηρὸν καὶ ἀφόρητον.

Καὶ τοιοῦτον ἐν ὀλίγοις τὸ μικρὸν Σουάκειμ, ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ὁποῖου προσεπάθησα νὰ μὴ παραλείψω ὅ,τι ἦτο ἄξιον μνησίας, ἐλπίζω δὲ προσεχῶς νὰ ἐπανέλθω καὶ πάλιν ἀφηγοῦμενος τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν ἰθαγενῶν, ἄτινα ὅσον περίεργα, τόσο καὶ ἄξια προσοχῆς τυγχάνουσιν.

Σουάκειμ

Ἀσκληπιὸς Βαφεριάδης
Βασπορίτης

Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΑ ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ

Ὁ γνωστὸς ἀρχαιολόγος Θεόδωρος Ρεῖνάχ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπετρέπη ἐσχάτως ἡ παράδοσις τοῦ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μαθήματος ἐν τῇ Σορβῶνῃ, ἐδράξατο τῆς περιστάσεως ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ αὐτοῦ λόγῳ νὰ θέλῃ τὸ πολυπληθὲς ἀκροατήριον, παρενείρων, ἐκτὸς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ νέου τούτου μαθήματος, πολλὰ περὶ Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ νομισματικῶν εὐρημάτων.

Τὸ μάθημα τοῦτο εἰσῆχθη κατὰ πρῶτον ἐν τῇ Σορβῶνῃ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1894. Δικαίως δὲ παρεπονήθη ὁ Ρεῖνάχ διὰ τὴν παραμέλησιν μαθήματος δυναμένου τὰ μάλα νὰ ὠφελήσῃ τοὺς κλάδους τῆς ἀρχαιολογίας καὶ πρὸ πάντων τῆς ἱστορίας. Δι' αὐτοῦ ὁ Γάλλος καθηγητῆς ἐξετάζει τὸ νόμισμα ὑπὸ τὰς τέσσαρας ἱστορικὰς ἐπόψεις αὐτοῦ, αἵτινές εἰσι πᾶνυ ἐνδιαφέρουσαι εἰς τὴν μελέτην τῆς τέχνης, τῆς πολιτικῆς, τῆς θρησκείας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐξ αὐτῶν, μὴ δυνάμενοι νὰ παραβίσωμεν ἐνταῦθα ὀλοκληρον τὴν ὠραίαν μελέτην ταύτην, ἐρανίζομεθα τὰ κυριώτερα, ἐξετομος ιε'. Ὀκτώβριος.

τάζοντες τὰ διάφορα ταῦτα μέρη, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ διαγραφείσαν σειράν.

Α'.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη στηρίζεται ἐπὶ δύο σταθερῶν βάσεων: τῆς χρονολογίας καὶ τῆς γεωγραφίας: Πᾶν ἱστορικὸν γεγονός καθορίζεται ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου ἔνθα ἔλαβε χώραν. Ὅθεν ἵνα τις ἐξασφαλίσῃ τὰς δύο ταύτας βάσεις, ὧν ἄνευ τὸ ἱστορικὸν οἰκοδόμημα εἶνε ἐπισηφαλές, ὀφείλει νὰ προστρέξῃ εἰς τὴν νομισματικὴν. Ὡς ἐκ τῆς πολυπληθοῦς πολιτικῆς διαιρέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλευθέρων πόλεων, αἵτινες ἐκοψαν νόμισμα, μετρεῖται ἀνά ἑκατοντάδας. Ἐν τῇ νήσῳ Κέφ, ἧς ἡ ἑκτασίς εἶνε σχεδὸν τὸ τριακοστὸν τῆς ἐκτάσεως γαλλικοῦ νομοῦ, ὑπῆρχον τέσσαρες πολιτεῖαι αὐτόνομοι, ὧν ἑκάστη ἀφῆκε νομισματικὸν θησαυρόν.

Τὰ νομίσματα οὐ μόνον διδάσκουσιν ἡμᾶς τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων, ἀτινα πολλάκις παραμορφοῦνται ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων, ἀλλὰ καὶ καθορίζουσι τὴν τοποθεσίαν αὐτῶν, χάρις εἰς τοὺς ἀνευρεθέντας θησαυρούς, καθότι, ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσι μᾶλλον τῶν ἄλλων, τὸ νόμισμα δὲν ἐκυκλοφορεῖ ἐκτὸς τῆς νομισματοκοπούσης πολιτείας. Πλὴν τούτου ἡ φιλολογία τῆς ἀρχαίας ἱστορίας περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ τμηματικῇ καταστάσει, ὥστε πολλαὶ πολιτεῖαι καὶ ἐξ αὐτῶν πολλαὶ ἀκμάσασαι ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ, ἤθελον μείνῃ ἐντελῶς ἄγνωστοι ἡμῖν καὶ κατ' ὄνομα εἶτι, εἰ μὴ ἀνεκαλύπτοντο τὰ νομίσματα αὐτῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὕτως εἰπεῖν ἀναζητησῶν τούτων πόλεων τῆς Θράκης, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Ἰταλίας εἶνε ἤδη οὐ μικρὸς καὶ ἐξακολουθεῖ αὐξάνων κατ' ἔτος.

Ἡ χρησιμότης τῶν νομισμάτων πρὸς ἐξακριβωσιν τῶν χρονολογιῶν καταφαίνεται κυρίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τότε τὸ πρῶτον ἤρξατο ἡ κανονικὴ χάραξις τῆς χρονολογίας ἐπὶ τῶν νομισμάτων, ἀτινα συνέτειναν εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν χρονικῶν τῶν διαφορῶν δυναστειῶν, αἵτινες προέκυψαν μετὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐξ αὐτῶν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν γεγονότα μνημονευόμενα ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ βιβλίοις. Πολλαὶ δὲ πολιτεῖαι σὺν τῇ χάραξί τοῦ ἔτους προσθέτουσι καὶ τὴν τοῦ μηνός. Ἡ εὐτυχὴς αὕτη σχολαστικότης ἐπιφέρει φῶς εἰς τὸ σύστημα τοῦ ἡμερολογίου ἑκάστης χώρας. Δι' αὐτῆς ἠδυνήθησαν, συλλέγοντες τὰ νομίσματα τῶν βασιλέων τῶν Πάρθων, νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Βαβυλωνίας μετεχειρίζοντο τὸν κύκλον τοῦ Μένωνος, ὃν ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία μεταχειρίζεται σήμερον πρὸς ὄρισμὸν

τῆς ἐποχῆς τοῦ Πάσχα. Ἐκτὸς ὁμῶς τῶν ἀνωτέρω ἡ χρονολογία τῶν νομισμάτων δύναται νὰ ἀγάγῃ καὶ ἕτερα συμπεράσματα. Οὕτω εὐρίσκων τις ὅτι πλείονες πολιτεῖαι ἐκοψαν ταύτοχρόνως νόμισμα ὁμοιον ἢ ὅτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ὑπάρχουσι τὰ σήματα δύο διαφορῶν πόλεων, δύναται νὰ συμπεράνῃ ὅτι τὸ τοιοῦτον προήρχετο ἐκ νομισματικῆς συμβάσεως, ἧτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποκρύπτει ἔνωσιν πολιτικὴν. Οὕτω σκεφθεὶς ὁ Οὐάδιγκτων ἀνεκάλυψεν ἔνωσιν συναφθεῖσαν τῷ 394 π. Χ. ὑπὸ τῶν πόλεων Ρόδου, Σάμου, Κνίδου, Ἰάσου καὶ Ἐφέσου, ἧς οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀπηξίωσαν νὰ ποιήσωνται μνηεῖαν.

Ὁ Ρεῖνᾶχ εἶτα διηγεῖ περὶ τῶν νομισμάτων τῶν φερόντων τὴν εἰκόνα τῶν βασιλέων, τοὺς τίτλους καὶ ἐπιθέτα ἑκάστου. Λέγει δὲ ὅτι καὶ δι' αὐτῶν ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἱστορίαν οὐ μόνον ὀνόματα πόλεων, ἀλλὰ καὶ δλόκληροι δυναστεῖαι ὡς αἱ τῶν βασιλέων τῆς Βακτριανῆς καὶ Χωρακηνῆς χώρας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου, ὧν τὰ νομίσματα εὐρέθησαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, τοῦ Ὠξοῦ καὶ τοῦ Ἰνδοῦ. Τὰ ἀπεικάσματα ταῦτα τῶν βασιλέων εἶνε ἐπίσης ἱστορία. Φαίνεται ὡς νὰ ἐλλείπη τι εἰς τὴν περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων προσωπικότητων φαντασίαν ἡμῶν, ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τοὺς φυσικοὺς αὐτῶν χαρακτήρας. Ὡς ἐκ τούτου φαίνονται ἡμῖν Κάρολος ὁ Μέγας καὶ ὁ Μωάμεθ ἐν πολλῷ πλέον ἀπομεμακρυσμένῳ χρόνῳ ζήσαντες ἢ ὁ Αὐγούστος καὶ ὁ Τραϊανός.

Ἡ ἑλληνικὴ εἰκονογραφία, ἡ μήτηρ τῆς ρωμαϊκῆς, σώζεται παρ' ἡμῖν μόνον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων· εἶνε δὲ ταῦτα πολλάκις ἐξαιτίας τέχνης ἀναπαριστώσης πιστότατα τὰ πολεμικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μεγάλων ἐκείνων βασιλέων, διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἰσχυρῶν ἐχθρῶν τῆς Ρώμης, τοῦ Περσέως, Μιθριδάτου καὶ Κλεοπάτρας, οἵτινες πάντες εἰσι χάρις τοῖς νομίμασιν ἐνώπιον ἡμῶν.

Λυπηρὸν ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἐπὶ νομισμάτων ἀπεικονίσεως τῶν ἐξεχόντων προσώπων δὲν εἰσήχθη πρότερον καὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς δημοκρατίαις (ὡς τούτο ποιῶσι γῦν αἱ Ἡνωμένοι Πολιτεῖαι ἐπὶ τῶν γραμματοσήμων). Βεβαίως τοιαύτη τιμὴ ἤθελε προσβάλλῃ τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητα, ἴσως δὲ μάλιστα ἤθελε ταραξῆ τὴν συνείδησιν τῶν ὑπὸ θρησκευτικὴν ἐποψίν· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς τὸ τοιοῦτον ἤθελε συντελέσῃ πολὺ εἰς ἐξακριβωσιν τῆς ἰδέας, ἣν περὶ τῶν Περικλέους, Θεμιστοκλέους, Ἐπαμεινώνδα κ.τ.λ. εἶχον οἱ σύγχρονοι αὐτῶν. Ἰπάρχει ἐν τούτοις νόμισμα ἐκτυπωθὲν πρὸς τιμὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅπερ εἰς πολλὴν μελέτην ἐνέβηκε τοὺς μεταγενεστέρους. Τὸ νόμισμα τούτο εἶνε σπανιώτατον, καθότι μέχρι τοῦδε δύο μόνον τοιαῦτα εὐρέθησαν, ἐξ ὧν τὸ

μὲν ἐν κατέχει ἡ ἔθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας, τὸ δὲ ἕτερον εὐρίσκειται ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσεῖῳ. Ἐπ' αὐτοῦ εἶνε κεχαραγμένον ὀλόκληρον τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους· ὁ χαρακτήρ τῆς γραφῆς, τὸ σχῆμα τῶν ἀπεικονίσεων (ὁ δαφνηφόρος Ἀπόλλων καὶ ὁ θαλάσσιος ἀετός) συμφωνοῦσι πιστότατα μετὰ τῆς ἐποχῆς τοῦ τέλους τὰ στοιχεῖα Μ Α, ἅτινα εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν πλευρῶν, ἐνδεικνύουσι τὴν πόλιν τῆς ἐκτυπώσεως, Μαγνησίαν τῆς Ἀσίας, εἰς ἣν ὁ νικητὴς τῆς Σαλαμῖνος ἐξοστρακισθεὶς καὶ κατόπιν εἰς ἀειφυγίαν καταδικασθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, κατέφυγεν, ὅπως σωθῆ καὶ διατελέσῃ μισθωτὸς τοῦ ἀσπόνδου ἔχθρου του, τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἀρχαιολογικῆς ἀξίας αὐτοῦ, τὸ νόμισμα τοῦ Θεμιστοκλέους ἐνέχει καὶ ἱστορικὴν. Ἐν πρώτοις ἐπικυροῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Θεουκυδίδου γραφόμενον, ὅτι οὗτος ἐγκατέστη ἐν Μαγνησίᾳ, οὐχὶ ἀπλῶς ξενιζόμενος ὑπὸ τοῦ Πέρσου, ἀλλ' ὡς ἄρχων τῆς πόλεως ταύτης. Καὶ δὲν ἦτο μόνον ἄρχων, διότι τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νόμισμα ἀνήκε κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα ἀποκλειστικῶς εἰς δυνάστας· ἀναμφίβολον λοιπὸν ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ὑπῆρξεν ἢ δυνάστης ἢ δεσπότης τῆς Μαγνησίας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ὡς ὁ Γόγγυλος τῆς Ἐρετρίας καὶ ὁ Δημάρατος τῆς Λακεδαιμόνος, οἵτινες εἶχον ἐπίσης λάβει μεγάλα ἀξιώματα, ὅτε κατέφυγον παρ' αὐτῶν.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω παρουσιάζει ἡμῖν τὸ ἕτερον τῶν ἀνευρεθέντων νομισμάτων τούτων καὶ περιέργον ἀντικείμενον προϋποθέσεων δυναμένων κάλλιστα νὰ ὦσιν ἀληθεῖς. Τὸ ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσεῖῳ εὐρισκόμενον νόμισμα δὲν εἶνε καθαρῶς ἀργυροῦν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ εἶνε μόλυβδος, εἰς δὲ τὴν ἐπιφάνειαν ὑπάρχει μόνον φλοιὸς ἀργύρου. Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο τῆς κιθδηλείας προέβαινον ἐνίοτε οἱ τῆς ἀρχαιότητος βασιλεῖς πρὸς κερδοσκοπίαν, ὅτε εὐρίσκοντο ἐν χρηματικῇ ἀμνηχανίᾳ· τὸ δὲ νόμισμα τοῦτο ἐκυκλοφορεῖ ἀναγκαστικῶς. Τὸ τοιοῦτον συμφωνεῖ πληρέστατα μὲ τὸν ὑπὸ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν διαγραφόμενον χαρακτήρα τοῦ πολυμηχάνου καὶ πανούργου Θεμιστοκλέους. Εἴτε πρόκειται νὰ τρέψῃ εἰς φυγὴν τὸν Ξέρξην, εἴτε νὰ διασκορπίζῃ τοὺς Λακεδαιμονίους διαρκούσης τῆς περιτειχίσεως τῶν Ἀθηνῶν, εἴτε προτίθεται νὰ ἐξεύρῃ χρήματα, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶνε πάντοτε Θεμιστοκλῆς δηλ. ὁ ἀξιοθαύμαστος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς, ὡς τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Θεουκυδίδης¹. Ἴδου λοιπὸν ὅτι ἡ νομισματικὴ παρουσιάζει ἐνίοτε λίαν ἐνδιαφερούσας ἱστορικὰς ἀποκαλύψεις.

¹ Θεουκυδίδης. Βιβλ. Α. § 138: Ἦν γὰρ Θεμιστοκλῆς κ.τ.λ. εἰς αὐτὸ μᾶλλον ἐτέρου ἀξίος θαυμάσαι κ.τ.λ.

B'

Ὁ Ρεῖναχ ἐνταῦθα ἐξετάζει τὸ νόμισμα ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἑποψίν, ἐκφράζων τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ διὰ τὴν λεπτότητα, ἣν ἐν παντὶ πράγματι ἐπεδείκνυον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Ὄντως εἶνε ἀξία θαυμασμοῦ ἡ συνήθεια ἣν εἶχον τοῦ νὰ προσδίδωσιν κλισθητικὸν χαρακτήρα εἰς πᾶν ἀντικείμενον χρήσεως, ἔστω καὶ εἰς τὰ κοινότερα, οὐδέποτε χωρίζοντες τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ λυσιτελοῦς καὶ τὸ φιλοτεχνικὸν ἀπὸ τοῦ φιλοκάλου. Τὸ ἔδρανον τοῦ μετριωτέρου τεχνίτου, τὸ ἐλαιοδοχεῖον καὶ οἰνοφόριον τῆς οἰκοδομοποιῆς, τὸ κάτοπτρον τῆς κόρης, τὰ παίγνια τῶν παιδῶν, τὸ κράνος τοῦ μαχητοῦ, πάντα ἐλάμβανον ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἑλλήνων τεχνιτῶν σχῆμα χαρίεν, ποικίλον καὶ κομψόν. Τῇ αὐτῇ λοιπὸν λεπτεπιλήπτῳ ἐργασίᾳ χρώμενοι καὶ ἐν τοῖς νομίσμασι, κατῶρθον οἱ νομισματοχαράκται, τελειοποιούμενοι ὁσμέραι, νὰ παράγωσιν ἔργα καλλιτεχνικώτατα, ἅτινα τὴν σήμερον ἐλύουσι τὸν θαυμασμὸν πάντων. Ἡ τελειότης αὕτη τῆς ἐργασίας ἀπέβη λίαν χρήσιμος εἰς διαφόρους ἱστορικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς μελέτας, ὡς παρακατιόντες θέλομεν ἴδει· διὰ τοῦτο δὲ δικαίως ἐκλήθησαν τὰ ἑλληνικὰ νομίσματα «ἡ γραμματικὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς τέχνης», καθότι ἐκτὸς τῶν πιστῶν ἀπεικονίσεων, δι' ὧν πολλὰ ὠφελήθη ἡ ἱστορία, δι' αὐτῶν δυνατὰ τις νὰ παρακολουθήσῃ καὶ τὴν κατὰ καιροὺς πρόοδον τῆς τέχνης.

Καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν ἐποχὴν τῆς πλήρους παρακμῆς τῆς χαράξεως τῶν νομισμάτων, καθ' ἣν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις κόπτουσι μόνον χάλκινα νομίσματα μετρίας ὅλως τέχνης, πάλιν εὐρίσκει ὁ ἐπιστήμων ἱκανὴν ὕλην τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης διὰ τῆς νομισματικῆς. Ἡ Ἑλλάς ὡς ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ἔζη μόνον δι' ἀναμνήσεων τοῦ ἀποιχομένου μεγαλείου αὐτῆς. Πολλάκις οἱ χαρακταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀντέγραφον ἔργα τῆς καλῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐφ' ἣ ἐσεμνύνοντο αἱ ἤδη παρακμάσασαι πόλεις.

Αἱ ἀντιγραφαὶ αὗται εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετρίας ὅλως τέχνης, πλὴν τὴν σήμερον, ὅτε τὰ πρωτότυπα ἐξέλιπον, ἔχουσι μεγίστην σημασίαν, καθότι δι' αὐτῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀποψιν τῶν μεγάλων ἔργων ἐκθειάζομένων ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ νὰ εὐρωμεν κατόπιν τὰς μιμήσεις αὐτῶν ἐν τοῖς ρωμαϊκοῖς ἀγάλμασιν, ἅτινα κοσμοῦσι τὰ μουσεῖα ἡμῶν. Οὕτως οἱ Τυρναννοκτόνοι τοῦ Κριτίου καὶ Νησιώτου, ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς τοῦ Φειδίου, ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη τοῦ Πραξιτέλους καὶ πολλὰ ἄλλα ἔργα ὀφείλουσι τὴν διατήρησιν αὐτῶν εἰς

τὰς ἀναπαραστάσεις ταύτας. Δι' αὐτῶν ἡ ἱστορία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὠφελήθη τὰ μάλα, ὁ δὲ Ἄγγλος Δόναλδσον ἠδυνήθη νὰ συγγράψῃ περὶ αὐτῶν ὁλόκληρον τόμον ἐπιγραφόμενον «Architectura numismatica».

Ἐνίοτε τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα περιέρχονται ἡμῖν ἠκρωτηριασμένα. Καὶ πάλιν προστρέχοντες εἰς τὴν νομισματικὴν εὐρίσκομεν τὴν ἀληθῆ αὐτῶν παράστασιν, ἣν δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν διὰ γύψου. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἀνακαλυφθέντος νομίσματος ἐν Τραλλίᾳ, ἠδυνήθησαν νὰ συμπληρώσωσι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Φαρνεσίου Ταύρου τοῦ ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς Νεαπόλεως εὐρίσκομένου. Ἐσχάτως πάλιν εὐρέθη ἐπὶ νομίσματος τῆς Ἀγχιάλου τῆς Θράκης, τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους, ὅπερ οὐδεμίαν ἀφίνει ἀμφιβολίαν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἠκρωτηριασμένου βραχιόνος· δι' αὐτοῦ ἐβεβαιώθημεν ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἐκράτει βότρυον σταφυλῆς, δι' οὗ ἠρέθιζε τὸν μικρὸν Βάκχον.

Ἐτερον παράδειγμα νομισματικῆς ἐπανορθώσεως ἔτι μάλλον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡμῖν ἡ περίφημος Νίκη τῆς Σαμοθράκης. Πᾶς τις γνωρίζει τὸ θαυμάσιον ἄγαλμα, τὸ κείμενον ἐμπροσθεν τῆς μεγάλης κλίμακος τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, ὅπερ ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ Champoiseau ἐπὶ τῆς κολοσσιαῖας βάσεως αὐτοῦ, τῆς παριστώσης πύργων νηός. Τὸ ἄγαλμα εἶνε δυστυχῶς ἔτι πλέον ἠκρωτηριασμένον τοῦ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου, εἰ δὲ καὶ ἀπεπειράθησαν τὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ, ἀφῆκαν ὅμως κενὴν τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν βραχιόνων. Ἐν τούτοις εὐρέθη νόμισμα, καὶ τοῦθ' ὅπερ περιεργότερον, νόμισμα σύγχρονον τοῦ ἔργου, εἰς ὃ ὀφείλομεν τὴν ἀκριβῆ ἀναπαράστασιν αὐτοῦ, ὡς εἶχε. Τὸ νόμισμα τοῦτο εἶνε τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, βασιλέως τῆς Μακεδονίας, φέρον ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν πλευρᾶς τὸν Ποσειδῶνα σείοντα τὴν τρίαιναν, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας Νίκην ἐπὶ νηός. Ἐκτὸς τῆς κινήσεως τῶν πτερυγῶν, ἃς ὁ χαρακτὴς ἠναγκάσθη, ὡς ἐκ τοῦ στρογγύλου σχήματος τοῦ νομίσματος, νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ κάτω, τηλικαύτη εἶνε ἡ ὁμοιότης τῆς Νίκης τοῦ Λούβρου πρὸς τὴν τοῦ νομίσματος, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι τὸ εὐρεθὲν νόμισμα εἶνε ἀντίγραφον τοῦ ἀγάλματος, ὅπερ εἶνε ἀνάθημα προσφερθὲν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τοῖς θεοῖς τῆς Σαμοθράκης, εἴτε μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ θάλασσαν νίκην κατὰ τῶν Κυπρίων τῷ 306 π. Χ., εἴτε, τοῦθ' ὅπερ πιθανώτερον, τῷ 293 π. Χ., ὅτε οὗτος ὅλως ἀνεληπίστως ἐγένετο κύριος τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων. Οὐ μόνον τὸ νόμισμα ὀρίζει τὴν χρονολογίαν τοῦ ἀγάλματος, ὅπερ σπουδαιότατον διὰ τὴν

ἱστορίαν τῆς τέχνης, ἀλλ' ἐπιτρέπει ἡμῖν τὴν πιστὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ: Διὰ μὲν τῆς μιᾶς τεταμένης χειρὸς ἐκράτει σάλπιγγα, ἐν ἣ ἠτοιμάζετο νὰ φυσήσῃ δι' ὅλης αὐτῆς τῆς δυνάμεως, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἐκράτει σιδήρωμα ὅπλου, ὅπερ δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς μάκτρον τροπαίου.

Γ'.

Ἐνταῦθα ὁ Ρεῖνάχ ἐξετάζει τὸ νόμισμα καθ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὰ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τὸ νόμισμα, λέγει, ὡς ἐμφαίνει ἡ λέξις, κοπτόμενον συνετελεῖ νόμου καὶ ὄν ἔργον τῆς τέχνης, ἔδει πάντως πρὸς τοὺς ἀρχαίους νὰ συνδέηται στενῶς μετὰ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων αὐτῶν. Διὰ τοῦτο, ἐξαιρέσει ὀλίγων, πάντα τὰ νομίσματα ἔφερον παραστάσεις θεοτήτων ἢ σύμβολα αὐτῶν. Βραδύτερον δὲ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, εἰ καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἤρξατο καταπίπτειν, χαράσσεται μὲν ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἡ εἰκὼν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἢ τῶν Ῥωμαίων αυτοκρατόρων, ἐξακολουθεῖ ὅμως ἡ ἐτέρα πλευρὰ χρησιμοποιομένη εἰς ἀναπαράστασιν θεοτήτων.

Ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς νομίμασι τῆς αυτοκρατορικῆς ἐποχῆς ἀνευρίσκει τις τὴν πιστοτέραν εἰκόνα πολλῶν μύθων τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας.

Ἡ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἀναπαράστασις θρησκευτικῶν εἰκόνων εἶνε πολλῶν ὠφελιμωτέρα τῆς τῶν ἐπὶ ἀγγείων, ἧτις ἐπίσης εἶνε πηγὴ γνώσεων τῆς θρησκείας δι' ἡμᾶς. Ὁ ζωγράφος ἀγγείων ἦτο ἐλεύθερος ἐργάτης, ἐργαζόμενος διὰ τὴν πελατεῖαν αὐτοῦ· ἐπομένως ἠδύνατο νὰ διδῆ πολλὰς ἐλευθερίας εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν τῶν πελατῶν του· διὰ τοῦτο ἔστιν ὅτε βλέπομεν τόσον διαφόρους ἐκτελέσεις τῆς αὐτῆς παραστάσεως. Ὁ νομισματοχάρκτης ὅμως διατελεῖ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς πολιτείας. Τὸ ἔργον αὐτοῦ προὐρίσται νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν κατοχὴν χιλιάδων ἀνθρώπων, οἵτινες θέλουσιν ἐξετάσει λεπτομερῶς αὐτό· προὐρίσται νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτοῖς θρησκευτικὴν σκέψιν καὶ νὰ ἐννοηθῇ ὑπ' αὐτῶν, πολλὰς δὲ καὶ νὰ κυκλοφορήσῃ ἐν ξέναις χώραις, ἐνθα ἔσται τὸ σύμβολον τοῦ τόπου ἐνθα ἐχαράχθη. Διὰ τοῦτο εὐνόητον ὅτι ὁ χαρακτὴς μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς καὶ, οὕτως εἰπεῖν, εὐλαβείας ἐκτελεῖ τὸ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀναθεθεμιμένον αὐτῷ ἔργον καὶ ὅτι ἀναπαριστᾷ τὰς θεότητας οὐχὶ ἀπλῶς ὡς κόσμημα τοῦ νομίσματος, ἀλλ' ὅσον οἶόν τε πιστότερον καὶ ὡς σύμβολον ἱερώτατον, ἐπιβληθησόμενον εἰς πάντα κάτοχον καὶ εἰς τοὺς ὁμόρους ἐτι λαοὺς, οἵτινες ἤθελον δεχθῆ τὴν κυκλοφορίαν αὐτοῦ.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς δι' αὐτῶν ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν θρησκευτικῶν

μύθων, τὰ νομίσματα χρησιμεύουσι τὰ μάλα εἰς ἐκμάθησιν τῶν τῆς θρησκείας πλείστων ἄλλων λαῶν, περὶ ὧν ὁ κυριώτερος ἡμῶν ὁδηγὸς Πausanίας οὐδεμίαν ἐποίησατο μνεῖαν. Οὗτος περιορίζεται εἰς τὸ κέντρον μόνον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παραλείπων τὴν Κρήτην, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θράκην, τὴν Σικελίαν, ἐνθα ἡ τοῦ Ὀλύμπου θρησκεία διαδοθεῖσα ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων συνεχωνεῦθη τόσον ποικιλοτρόπως μετὰ τῆς ἤδη ὑπαρχούσης θρησκείας καὶ τῶν βερβάρων μύθων. Τοῖς νομίσμασιν ἄρα ἀπόκειται ἡ τούτων ἐξακριβωσις, εὐκλος δὲ ἀποδοίνει αὕτη ὡς ἐκ τῶν πολλῶν τοιούτων ὑπαρχόντων. Αὐτῶν ἄνευ ἠθέλομεν ἄγνοεῖ τοὺς Ποταμίους Θεοὺς τῆς Σικελίας, τοὺς Σεληναίους Θεοὺς τῆς Ἀνατολῆς, τὸν Βέλχανον Δία τοῦ Φαιστοῦ τῆς Κρήτης καὶ πολλὰς ἄλλας θεότητας.

Περίεργον ἐξέτασιν ποιεῖται ἐνταῦθα ὁ Ρεῖνάχ νομισμάτων φερόντων παράδοσιν τῆς Γραφῆς. Ὅμιλεῖ περὶ τῶν περιφήμων νομισμάτων τῆς Ἀπαμείας, πόλεως τῆς Φρυγίας, τῶν κοπέντων ἐπὶ τῶν αυτοκρατόρων Σεπτιμίου Σεβήρου, Μακρίνου καὶ Φιλίππου τοῦ Ἀραβος, δηλ. κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος.

Τὰ νομίσματα ταῦτα φέρουσι ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλεύοντος αυτοκράτορος, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας παράστασιν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καθήμενων ἐν κιβωτίῳ πλέοντι ἐν τοῖς ὕδασι· τὸ κιβώτιον εἶνε ἡμικλειστον, πτηνὸν δὲ — πιθανῶς κόραξ — ἐπικάθηται αὐτῷ. Ἀριστερόθεν ὑπάρχει ἄλλη εἰκὼν, ἣτις εἶνε συνέχεια τῆς πρώτης· ἐνταῦθα τὰ δύο πρόσωπα ἴστανται ἐπὶ ποδὸς ὑψούντα τὰς χεῖρας ὡς ἐν λατρείᾳ· ἕτερον πτηνὸν — περιστερὰ — φέρει αὐτοῖς κλάδον ἐλαιίας.

Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διαβλέπει τις ραδίως τὸ τέλος τοῦ κατακλυσμοῦ, ὡς διδάσκει τοῦτο ἡ Γένεσις· ἵνα δὲ πᾶσα ἀμφιβολία ἐκλείψῃ, τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Νῶε ἐχαράχθη ὀλογράφως ἐπὶ τοῦ ἐπιπλέοντος κιβωτίου. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὄνομα τῆς συντρόφου του, δὲν μανθάνομεν αὐτὸ ἐκ τῆς Γραφῆς, ἀλλ' ἐκ τινος λειψάνου ἀποκρύφου βιβλίου, ὅπερ ἐκυκλοφόρει ἐν τῇ πρώτῃ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ: ὠνομάζετο Νωρία.

Ὁ Ρεῖνάχ διὰ μακρῶν ἐξετάζει τὸ νόμισμα τοῦτο, ἐξηγῶν τὴν τρόπον εὐρίσκειται ἡ Γραφικὴ αὕτη παράστασις ἐπὶ νομισματοῦ κοπέντος ἐν μέσῃ εἰδωλολατρείᾳ. Ἐν ὀλίγοις μόνον θέλομεν μεταδώσῃ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα. Ἐν Φρυγίᾳ, ἐνθα ἔκειτο ἡ πόλις Ἀπάμεια, ἐπίστευον εἰς μῦθον περὶ κατακλυσμοῦ, λαθόντος χώραν ὑπὸ τὰς ἐξῆς περιστάσεις. Ὑπῆρξέ ποτε βασιλεὺς τῆς Φρυγίας ὀνόματι Νάννακος, ζήσας τριακόσια ἔτη· ἡ πολυζωΐα του αὕτη, ὡς εἰκός, ἀνησύχησε τοὺς ἀνυπομόνωσ προδοκῶντας τὴν τελευταίην αὐτοῦ συγγενεῖς καὶ φίλους, αἰ-

τινες ἐρωτήσαντες τὸ μαντεῖον ἐπὶ πόσα ἔτη ἠθέλεν ἀκόμη ζῆσι ὁ ἀδιάκριτος βασιλεὺς, ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ὅταν οὗτος ἠθέλεν ἀποθάνῃ, ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος ἠέλε συναποβιώσῃ αὐτῷ. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ ὅ,τε βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς ἅπας κατέκλυσαν τοὺς ναοὺς καὶ ἰκέτευον τοὺς θεοὺς χύνοντες δάκρυα ἄφθονα. «Τὰ δάκρυα τοῦ Ναννάκου», εἶτινα ἔμειναν παρομιώδη, εἰς οὐδὲν συνετέλεσαν, καθότι ὁ κατακλυσμὸς ἐπῆλθε καὶ ὁ χρησμὸς ἐξεπληρώθη. Ὅτε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς γῆς, ὁ Ζεὺς διέταξε τὸν μὲν Προμηθεῖα καὶ τὴν Ἀθηναῖαν νὰ πλάσωσιν ἀνθρώπους ἐξ ἀργίλου, τοὺς δὲ Ἀνέμους νὰ ἐμφυσήσωσιν αὐτοῖς ζωὴν.

Ἐν τούτοις ὁ μῦθος οὗτος δὲν ἐξηγεῖ πῶς, ἐνθ' ἠδύναντο οἱ Φρύγες νὰ παραστήσωσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὸν ἴδιον αὐτῶν κατακλυσμὸν, ἐχάραξαν ἐπ' αὐτῶν τὸν ἑβραϊκόν. Πρὸς ἐξήγησιν τούτου ἀνατρέχει ὁ Ρεῖνάχ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Φρυγῶν καὶ λέγει ὅτι ὁ Ἀντίοχος Γ' ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῆς Φρυγίας, ἵνα διαδώσῃ τὸ ἐμπόριον ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ, προσεκάλεσε πλῆθος ἀποίκων, ἐν οἷς καὶ πολλοὺς Ἑβραίους. Οἱ Ἑβραῖοι ἀκούσαντες τὸν ἀνωτέρω μῦθον τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς μανίας τοῦ προσηλυτισμοῦ, κατάρθωσαν νὰ συγχεθῶσιν οἱ δύο κατακλυσμοὶ εἰς μίαν παράδοσιν οὕτως ὥστε, προκειμένου βραδύτερον νὰ κοπῇ νόμισμα, ἐχαράχθη ἐπ' αὐτοῦ ἡ παράστασις τῆς κιβωτοῦ τοῦ Νῶε. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν ἐμφαίνει ποσῶς τὸν προσηλυτισμὸν τῶν κατοίκων τῆς Ἀπαμείας εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν. Εἶνε ἀπλῶς ἀπόδειξις τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρατισμοῦ, ὅστις ἐχαρκατήριζε τότε τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον· συνάδει δὲ ἀκριβῶς τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξανδρος Σεβήρος ἱεποθετεῖ ἐν τῷ προσευκτηρίῳ δωματίῳ αὐτοῦ τὴν προτομὴν τοῦ Ὀρφῆως μετὰ τῶν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

▲.

Περὶ τῆς τετάρτης διαιρέσεως τῶν ἱστορικῶν ἀπόψεων τῆς νομισματικῆς, δηλαδὴ τῆς χρησιμότητος αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν οικονομικὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐλάχιστα λέγει ὁ Ρεῖνάχ, καθότι τὸ ζήτημα εἶνε σπουδαιότατον καὶ ἐπιφυλάσσεται νὰ ἀναπτύξῃ αὐτὸ εἰς προσεχῆ παράδοσιν. Τὸ νόμισμα πρὶν ἢ ἐξετασθῇ ὡς ἀντικείμενον ἱστορικῆς, ἀρχαιολογικῆς ἢ μυθολογικῆς μελέτης, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ὡς ποσότης τις πολυτίμου μετάλλου, ἐφ' ἧς τίθεται ἡ σφραγὶς τῆς πολιτείας καὶ ἣτις χρησιμεύει ὡς νόμιμον διάμεσον ἐν ταῖς συναλλαγαῖς καὶ ὡς σύμβολον τῶν ἀξιών. Τὴν σήμερον ὡς τὸ πάλαι, σταθερὸν καὶ εὐυπόληπτον νόμισμα εἶνε ἀπαραίτητος ὅρος πρὸς τακτικὴν καὶ ἀσφαλῆ

ἐργασίαν Κράτους, ὡς καὶ ἡ ἐπίσημοτέρα ἔνδειξις τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ εὐπραγίας.

Πόσον τερπνὸν καὶ ὠφέλιμον εἶνε τὸ μάθημα, ὅπερ οἱ εὐτυχεῖς Παρισινοὶ ἀκούουσι παραδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Ρεϊνάχ! Ἡ «Ἑλληνικὴ Ἱστορία διὰ τῆς Νομισματικῆς» ἐκτὸς τῶν σπουδαστῶν ἐλλυκεσε πολλοὺς ἀκροατάς, μεταξύ τῶν ὁποίων διακρίνονται καθηγηταὶ καὶ λόγιοι, οἵτινες τακτικώτατα παρευρίσκονται εἰς τὰς παραδόσεις.

Ἄρα γε ἤθελεν εἶναι τόσον ἀνέφικτος ἢ καὶ παρ' ἡμῖν εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος τῆς Νομισματικῆς, εἰάν ἐγίνετο δοκιμὴ; Νομίζομεν ὅτι, ὅταν ἔχωμεν νομισματικὴν συλλογὴν, οἷα ἡ ἡμετέρα καὶ ἐπιστήμονα διακεκριμένον, οἷος ὁ κ. Σβορώνος, τοῦτο ἀρκεῖ ὅπως ἐνθαρρύνῃ τὴν μελέτην τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἀρχαιολογίας.

Λέων Μ. Μελάς

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΝ

Γ'.

Οἱ ἡμέρες περνοῦσαν ἡσυχῆς καὶ εὐχάριστες ἔς τὸν οἰκίσκον ποῦ ἐπίασαμε κάτω ἔς τὸ ἐπίνειον τῶν Καλαμῶν καὶ ποῦ εἶχε δεξιὰ κ' ἀριστερὰ δύο ἕψηλους πλατάνους καὶ ἐμπρὸς ἕνα εὐμορφο καλαμιῶνα. Τὴν ἡμέρα ὅλη ἐμελετοῦσα τὴν καλὴ μου ἐπιστήμη, τὴν γλυκειὰ φιλολογία, ποῦ τρέφει τόσο ὠμορφο τὸ νοῦ σου καὶ δὲν ἀφίνει καὶ τὴν καρδιά σου παραπονεμένη. . . Πρῶτ' πρῶτ' ἐσηκωνόμουν καὶ ἐπήγαίνα καμμιὰ φορὰ ἔς τὸ μῶλο ἔξω ἔξω καὶ ἔβλεπα τὸ Μεσσηνιακὸ κὸλπο τὴν ὥρα ποῦ ἡ φύσις ἐξυπνοῦσε κ' ἐπροσκαλοῦσε τὰ πουλάκια καὶ τὲς χαρούμενες καρδιῆς ἔς τὸ γλυκερὸ τραγοῦδι, ὅπου τραγοῦδεῖ τὲς ὠμορφιῆς τοῦ βίου. Ἦσαν ὠραῖο τὸ θέαμα ἐκεῖνο· ἐνόμιζες πῶς τὴν ὥρα ποῦ ἔβγαίνε ἡ Αὐγούλα μὲ τὸ κατὰλευκο καὶ ἀστραπηθόλο ἄρμα τῆς, ἐνόμιζες πῶς ἀπὸ τὴν θάλασσαν σηκονόντησαν μύριες ἀσπροντυμένες νεράιδες καὶ μέσα ἔς τὰ νέφη τὰ ἐλαφρὰ καὶ τὴν καταχνιὰ τῆ λεπτῆ ποῦ ἐκάλυπτε τὴ θάλασσαν πῶς ἔσταιναν πιασμένες ἀπ' τὸ χέρι μαγικὸ καὶ ἀπέραντο ἐπάνω σ' ὅλη τὴ γαλανὴ κι' ἀρρυτίδωτη πλάκα τῆς θάλασσας χορὸ. Ὁ ἥλιος ὅταν ἀνέτειλε, ἔμενε κρυμμένος πίσω ἀπὸ

¹ Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 11 Γ' τόμου.

τὸ ψηλὸ Σταυροπήγι· ἀλλ' ἀπὸ μερικὲς σχισμάδες τοῦ ἔβγαίναν οἱ χρυσοὶς του ἀκτῖνες ἄν' μία δέσμη. . . καὶ ἔπεφταν ἔς τὴ θάλασσαν· γύρω γύρω ἐκάλυπτε τὸ βουνὸ καταχνιὰ, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἐφαίνοντο ἀμυδρὰ τὰ δάση ποῦ καλύπτουν τὸ βουνό, τὸ χωριὸ Σέλτσο, ποῦ εἶναι κτισμένο ἔς τὴ ράχι του, τὰ περιβόλια, οἱ κάμποι, οἱ χαράδρες ποῦ στεφανώνουν γύρω τὸ χωριό. Κ' ἂν ἐγύριζα ἴπισω τὸ βλέμμα—ὦ τὸ θέαμα δὲν ἦταν καθόλου κατώτερο. Πέρα ἔς τὴν πεδιάδα φαίνονταν τὸ Νησί, κρυμμένο ἔς τὸ λευκὸ καὶ λεπτὸ μανδύα τῆς πρωϊνῆς ἀμίχλης, κρυμμένο ἔς τὰ δένδρα, ἔς τοὺς κήπους· κ' ἐκεῖνες οἱ λευκὲς οἱ πλάτανοι! . . . ἤμπορῶ νὰ σὰς πῶ ὅτι πολλοὶ ἦταν τόσον ὕψηλοὶ, ὥστε ἡ κορυφή τους περνοῦσε καὶ τὴν καταχνιὰ ἀκόμη, ποῦ ἦταν ἐπάνω τους ἀπλωμένη. . .

Ὅταν ἐπροχωροῦσε ἡ ἡμέρα, ἐγύριζα ἔς τὸν οἰκίσκον μας, ἔπαιρνα τὸ βιβλίον μου καὶ ξαπλωμένος κάτω ἀπὸ ἕνα ψηλὸ πλάτανο δίπλα ἔς ἕνα καλαμιῶνα ἐδιάβαζα. Καμμιὰ φορὰ ἐκλείνα τὸ βιβλίον μου καὶ ἔδινά ὀλίγη προσοχὴ ἔς τὸ τραγοῦδι ὅπου ἐφελναν μαζὶ ὁ ἄνεμος καὶ τὰ φύλλα τοῦ πλατάνου καὶ ὁ διπλάνος μου καλαμιῶνας.

Τὸ ἴδιο θέαμα, λαμπρὸ, μεγαλοπρεπὲς μοῦ ἐξεδηλώνετο ἔς τοὺς ὀφθαλμούς ὅταν καὶ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἐκαθήμεν ἔς τὲς πέτρες τοῦ μῶλου. Ἐνόμιζες πῶς ἐκαίετο ὁ δυτικὸς οὐρανὸς ὅλος καὶ οἱ φωτιῆς ἀντανακλῶνταν ἔς τὰ νερὰ τοῦ ὠραίου κὸλπου καὶ ἐχρῦσιζαν τὴν πεδιάδα καὶ τὰ φύλλα τῶν δένδρων· ἔπειτα ἤρχετο σκοτάδι σιγὰ σιγὰ καὶ ἔδινε ἔς τὴν πεδιάδα μὲ τέτοια ὄψι ἡμέμου μελαγχολίας καὶ γλυκυθύμου κατηφείας, ποῦ εἰς μάρτην θὰ πασχίσῃ κανεὶς νὰ τὴν ἐκφράσῃ.

*

*

Ἡ Ντουάνα εἶναι, ὡς δεικνύει καὶ τὸ ὄνομα, τὸ ἐπίνειον τῶν Καλαμῶν. Εἶναι μίαν μικρὰ πολίχνη, ὅπου εἶναι τὸ τελωνεῖο, τὰ πρακτορεῖα, ξενοδοχεῖα καὶ ἀρκεταὶ οἰκίαι διὰ τὰς παρχθερίζουσας οἰκογενείας. Τὸ ὄνομα Ντουάνα βέβαια δηλοῖ τὸ τελωνεῖον ποῦ ἔς τὰς ἀρχὰς ἦτο ἐκεῖ· κατόπιν ὅλη ἡ πολίχνη οὕτως ὀνομάσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, νομίζω δὲ πῶς ἐπισήμως λέγεται Νέαι Καλάμαι. Ἀνάμεσα ἔς τὰ σπιτὰ εἶναι κὸλποι ὠραῖοι καὶ μεγάλοι, μάλιστα δὲ ἔς τὸ τέλος τοῦ χαριτωμένου αὐτοῦ προαστείου. Δεξιὰ—δι' ἐκεῖνον ποῦ κατεβαίνει ἔς τὴ θάλασσαν ἀπὸ τὰς Καλάμας—εἶναι ἡ ξηραμμένη κοίτη τοῦ ποταμοῦ Νέδωνος, στρωμένη μὲ ἄμμο καὶ χαλίκια τῆς θαλάσσης. Εἶναι πλατεῖα ἡ κοίτη καὶ μάλιστα περὶ ἕψηλά, δίπλα ἔς τὴν πόλιν τῶν Καλαμῶν πρὸς Δ. γίνεται περὶ πλατεῖα καὶ ἀφίνει οὕτως εἰπεῖν ν' ἀπλώ-

νεται από κάτω από το κάστρο τῶν Ἑνετῶν μὲ μικρὰ καὶ ὠραία κοιλὰς ἀπὸ ἄμμο καὶ χαλίκια, ποῦ ἔχει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸ κάστρο, ἀπὸ τὸ ἄλλο καλαμιῶνες καὶ περιβόλια καὶ νερόμυλους· εἶναι πολὺ ὠραῖο τὸ μέρος ἐκεῖνο, μάλιστα ὅταν τὸ βλέπῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ κάστρο ἐπάνω. Τὸ ἄνοιγμα στενεύεται ὀλίγο ᾠηλότερα καὶ ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ χάνεται ἔς τὰ Γεμο-Βούνια, ποῦ σχηματίζουν ἓνα ψηλὸ καὶ ἀπότομο καταρράκτη τὸν χειμῶνα. Δεξιᾶ δὲ καὶ ἀριστερᾶ πρὶν ἀρχίσουν τὰ βουνά, ποῦ σοῦ κρῦβουν τὸ ρεῦμα, βλέπεις κτήματα ἀπὸ ἔλιες, ἀμπέλια ἐπάνω σὲ γραφικούς λοφίσκους, καλαμιῶνες, καλύβες, νερομύλους, σπιτάκια. Τὸ καλοκαίρι ὁ Νέδων δὲν ἔχει καθόλου νερό, τὸν χειμῶνα πλημμυρίζει ὅπως καὶ ὁ Πάμισος καὶ κάμνει μάλιστα καὶ καταστροφές καμμιά φορά. Δύο γέφυραι ἐνώνουν τὰς Καλάμας μὲ τὸν δρόμον ποῦ πηγαίνει ἔς τὸ Νησί. Ἡ εἰκὼν αὐτῆς τῆς μικρᾶς κοιλᾶδος τοῦ Νέδωνος, ἐπαρουσιάζετο ἔς τὴ φαντασία μου ἀπὸ μικρὸ παιδί σχεδὸν ὁμοία ὅπως σὰς τὴν περιέγραψα, τόσο πολὺ εὐμορφῆ εἶναι καὶ τόση ζωηρὴ ἐντύπωσι ἀφίνει.

Οἱ ἄνθρωποι ἔς τὴ Ντουάνα ὅπου μένουν ἐκεῖ διαρκῶς εἶναι λεμβοῦχοι, ἀλιεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἄνθρωποι συνειθισμένοι μὲ τὴ θάλασσα. Ἐμπρὸς ἔς τὴν προκυμαία μόλις ἔβγῃς εἶναι τὰ καφφενεῖα, ὅπου πρωτοκάθηται ὁ ταξειδιώτης ἢ ἐπισκέπτης. Περιμένουν δὲ ἀμαξες πολλῆς διὰ νὰ τοὺς πηγαίνουν ἔς τὰς Καλάμας. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον μοῦ ἔκαμιν ἐντύπωσι εὐχάριστο πολὺ ἦταν ὅτι ἔς ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ καφφενεῖα καὶ ξενοδοχεῖα συγχρόνως ἦτο γραμμένο μὲ μεγάλα γράμματα τὸ ἐξῆς φιλοσοφικὸ ρητό: θά περάσῃ καὶ τοῦτο.

Τὸ βράδυ, ὅταν βασιλεῦῃ ὁ ἥλιος, βγαίνουν ἔς τὸν περίπατο· καὶ τότε τῆς ἑμορφῆς χώρας ἡμπορεῖς ν' ἀπολαύσῃς μὲ περὶ μεγάλη εὐχαρίστησι τὰ κάλλη, τὲς δροσιές καὶ τὲς μυρωδιές τῶν ἀπείρων κόλπων. Κατεβαίνουν καὶ ἀπὸ τὰς Καλάμας οἰογένειες διὰ τὰ καθίσουν κοντὰ ἔς τὴ θάλασσα καὶ ν' ἀναπνεύσουν τὴν ἀρωματισμένην αὔρα τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου, ποῦ θαπύει καὶ γλυκοφιλεῖ τὲς εὐμορφες κόρες τῶν Καλαμῶν· πολλοὶ κατεβαίνουν καὶ τρώγουν ἔς τὰ τραπέζια, ποῦ εἶναι ἔς τὴν ἀκρογιαλιὰ καὶ φωτίζονται ἀπὸ φανάρι κρεμασμένο ἔς ἓνα κοντάρι χωμένο ἔς τὴν ἄμμο. Εἶναι ἀλήθεια ὠραία νὰ κάθηται κανεὶς ἐκεῖ τὸ βράδυ· ἐπήγαινα καμμιά φορά μὲ τὴ μητέρα μου καὶ τὴ θεία μου· μάλιστα ἓνα βράδυ ποῦ ἐκαθήμεθα κοντὰ κοντὰ ἔς τὴ θάλασσα δὲν ἡμπορῶ νὰ τὸ ξεχάσω. Ἐφυσούσε σιγὰ σιγὰ τὸ ἀεράκι καὶ τὸ κύμα ἐφλοίσβιζε ἔς τὰ πόδια μας· ἀπὸ μακρὰ ἤρχοντο τῶν λουλουδιῶν οἱ εὐωδιές καὶ τῆς θαλάσσης ἢ νυκτερινῆ αὔρα ἐθώπευε τὸ πρό-

σωπόν μας· ἦταν φεγγάρι ἐκείνη τὴ βραδιά· τὸ ἔβλεπα σιγὰ σιγὰ ν' ἀνεβαίῃ ἀπὸ τὸ ψηλὸ βουνὸ τοῦ Σταυροπηγιοῦ, ποῦ ἦταν πρὸς τ' ἀριστερά μας, ὅταν ἐκυττάζαμε τὴ θάλασσα. Δίπλα μου ὄλοι ὠμίλουν, ἐγέλου· μὰ ἐγὼ δὲν ἡμπορῶ οὔτε νὰ μιλήσω οὔτε τίποτε νὰ κάμω ἄλλο, ὅταν εὐρίσκωμαι ἐμπρὸς εἰς τόσο μεγαλοπρεπεῖς σκηνάς, ποῦ μας δίδει ἡ φύσις· εἶναι ἀκριβῶς σὰν νὰ εἶσαι ἔς τὸ θέατρο· ἀνοίγει ἡ σκηνή, σοῦ παρουσιάζεται μία ὠραία σκηνογραφία· ἔχεις ὄρεξι νὰ μιλήσῃς μὲ τὸ διπλανό σου; Χίλιες φορές ἕως τὴν ὥρα ὄλοι οἱ σοφοὶ παρωμοίασαν τὸν κόσμον μ' ἓνα μεγάλο θέατρο· ἔς αὐτὸ τὸ θέατρο εὐρίσκεις καὶ τὴ σκηνὴ καὶ τὴ σκηνογραφία—ὠραία ἀληθῶς καμμιά φορά—καὶ τοὺς ὑποκριτὰς—μὲ τὸ πάρα πάνω μάλιστα, περισσότερο ἴσως παρ' ὅσο ἡμποροῦσες νὰ ἐπιθυμῆς. . . Δὲν λείπει τίποτε. Ἐχει πολὺ δίκαιο ὁ Σαίξπηρ, ὁ βαθὺς αὐτὸς καὶ ψυχρὸς τῶν ἀνθρωπίνων μελετητῆς, νὰ λέγῃ ἔς τὸν Μάκβεθ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνας κωμῶδός, ποῦ ἔρχεται ἐπάνω ἔς τὴ σκηνὴ κορδωμένος καὶ κοκορευόμενος, μὰς λέγει μὲ ἦθος τραγικὸ χίλιες δύο ἀνοησίες, ἔπειτα φεύγει καὶ ὁ θεατῆς δὲν τὸν ξαναβλέπει πλέον. Ἄλλ' ἄς τ' ἀφήσουμε αὐτὰ· ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἔμεινε ἔς τὴν καρδιά μου ἀληθμόνητο ἐκεῖνο τὸ βράδυ. «Κύτταξε, Ἀδαμάντιε, μοῦ λέγει ἡ θεία, τί μεγαλοπρεπὲς ποῦ εἶναι αὐτὸ τὸ βουνόν». Ἦταν ἀλήθεια σεμνὸ καὶ ἐπιβλητικὸ τὸ βουνὸ ἐκεῖνο· οἱ πρόποδες τοῦ ἐχωρίζοντο ἀπὸ ἡμᾶς διὰ μιᾶς ἀμμουδιᾶς, τὴν ὁποῖαν ἠδύνασο νὰ διατρέξῃς εἰς μίαν περίπου ὥραν· ἔπειτα ἤρχιζε ν' ἀνεβαίνει καὶ ἐπήγαινε ᾠηλά, πολὺ ᾠηλά· ἡ σελήνη ἐφώτιζε τὸ Μεσσηνιακὸ κόλπον καὶ ἔκαμνε ἓνα ἀργυρόστρωτο δρόμον ἐπάνω ἔς τὸ νερὸ τὸ σκοτεινόν· ἀλλὰ τῆς σελήνης οἱ μεθυστικὲς ἀκτίνες δὲν ἔπεφταν ἔς τὴ ράχι τοῦ βουνοῦ καὶ τὸ ἄφιναν ἀφώτιστο σκοτεινόν, μυστηριώδες. . . Ἐνόμιζες πῶς τὸ περιέβαλλε κάποια μυστηριώδης ποιητικὴ αἴγλη, ὅταν μάλιστα ἐσήκωνες τὰ ὄμματά σου καὶ ἔβλεπες πάρα πάνω τὴ γλυκεῖα μορφή τοῦ φεγγαριοῦ «τοῦ θύματος αὐτοῦ δυστυχοῦς ἔρωτος, ὅπου κατεδικάσθη αἰώνιως νὰ πλανᾶται», καθὼς λέγουν οἱ ἄγριοι τῆς Αὐστραλίας. Πρὸς τὸ μέρος τῶν Καλαμῶν ἦσαν τὰ δάση τῶν ἐλαιῶν καὶ οἱ κῆποι σκοτεινοί· μόνο τὴν κορυφὴ τῶν δένδρων ἐθώπευαν τοῦ φεγγαριοῦ οἱ ἀκτίνες· ὅταν δ' ἔστρεφα τὰ βλέμματά μου πρὸς τὸ Μεσσηνιακὸ κόλπον, τὸν ἔβλεπα νὰ χάνεται μακρὰ σκοτεινός, γεμάτος μυστήρια, ἐν ᾧ σὲ μεγάλη ἀπόστασι ἐτρεμόσβυνε ὁ φάρος τῆς Μεσσηνίας. Σὲ παρόμοιες νύκτες θὰ παρευρίσκοντο καὶ οἱ ποιηταὶ ἐκεῖνοι οἱ ἀρχαῖοι, ὅπου μὲ τὴν τόσο δροσερὴ καὶ ἀμάραντη φαντασία τοὺς ὠνειρεύθησαν ὑπὸ τὸ ἥπιο καὶ ἰλαρὸ φῶς τῆς σελήνης τὲς Νύμφες,

οι ὁποῖες μὲ τὰ πόδια γυμνά, καὶ τὰ χέρια γυμνά ἕως τοὺς ὤμους, τὴν κόμη τους λυμένη καὶ σκεπάζουσαν τοὺς ὠραίους τῶν ὤμων, ζωσμένες τῇ στενῇ τους μέσῃ καὶ γλυκὸ μειδιάμα ἔς τὸ πρόσωπό τους ἔχουσαι, χορεύουν ἔς τὰ δάση ποῦ ἐγήρασαν καὶ τραγουδοῦν τόσο γλυκὰ ὥστε ποτὲ δὲν θὰ περάσῃ τὸ τραγοῦδί τους ἔς τὴ γλυκύτητα τ' ἀηδόνι, ὁποῦ κελαδεῖ κρυμμένο μέσ' ἔς τὰ φύλλα τὰ πράσινα τοῦ καλοκαιριοῦ.

Δὲν ἤξεύρω ἂν οἱ ἄλλοι ποῦ ἦσαν τριγύρω μου καὶ οἱ κόρες ποῦ ἔβλεπα νὰ περιπατοῦν μὲ τὸ γέλοιο ἔς χεῖλῃ καὶ τὴν εὐτυχία ζωγραφισμένη ἔς τὸ πρόσωπο, δὲν ἤξεύρω ἂν ἐπρόσεχον σ' ὅλα αὐτά. Ὄταν ὅμως αἰσθάνεται κανένας πῶς πολλές φορές σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ὁ ἄνθρωπος παθαίνει πένσιμο χειρότερο καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰκάρου τὸ πένσιμο, ὅταν αἰσθάνεται πῶς ἂν μὲν πάντα προσηλωμένος ἔς τὸν κόσμο αὐτόν, γρηγόρα, πολὺ γρηγόρα θὰ μαραθῇ τῆς καρδιάς του τὸ λουλούδι—μὰ τὴν ἀλήθεια αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη καμμιὰ φορὰ ν' ἀφίση τὸ νοῦ του νὰ πετᾷ ἀχαλίνωτος, νὰ φεύγῃ ἀπὸ αὐτὴ τὴ γῆ, τὴ γεμάτη πίκρες καὶ ἀπογοητεύσεις καὶ νὰ πηγαῖνῃ ἔς τὲς ἀνέφελες ἐκεῖνες χῶρες, ὁποῦ εἶναι δροσιὰ, δροσιὰ μεγάλη, ἀρκετὴ νὰ γιάνῃ τὴν καρδιά, ὁποῦ πονεῖ καὶ πάσχει ἀπὸ τοῦ κόσμου τὲς πικρίες, εἰς τὸν ὁποῖον παραδίδεται ἀφοβῆ χωρὶς σκέψι, χωρὶς προφύλαξι. . . . Αὐτὲς εἶναι οἱ χῶρες τῶν ὄνειρων, ὅπως τὲς ὀνομάζει ὁ θεῖος Πλάτων, ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁποῦ ἐφαντάζετο νὰ κάμῃ ἀνθρώπους ποῦ νὰ φθάνουν ἔς τὸν οὐρανὸν. . . Ἡμποροῦμε νὰ εἰπούμε δι' αὐτὲς τὲς χῶρες ὅτι περνᾷ ἐκεῖ ἡ ψυχὴ ὅπως περνοῦσαν τὸ βίό τους οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῶν χρυσοῦν ἐκεῖνων χρόνων τοῦ ἔπους—τῆς μᾶνης ἐποχῆς ἔς τὸ βίό τῆς ἀνθρωπότητος, ὁποῦ ἐγέλασεν αὐτὴ μὲ γέλοιο ἄγνό, καθαρὸ, παρθενικό, καὶ ποῦ πάντα μὲ συγκίνησι καὶ μὲ ζηλοτυπία θὰ τὴν βλέπουμε νὰ περνᾷ ἐμπρὸς μας μὲ λουλούδια δροσερὰ στεφανωμένη. Ἔτσι βλέπεις καμμιὰ φορὰ καὶ ἔς τὸν κόσμο αὐτὸ τὴ λαμπερὴ τὴν ὄψι μιᾶς μικρῆς κόρης, ποῦ χαίρει καὶ γελά καὶ εὐχαριστεῖται μέσα ἡ ψυχὴ σου. Ἡμποροῦμε νὰ πούμε διὰ τὲς χῶρες αὐτὲς τῶν ὄνειρων μας ἀκριβῶς ὅ,τι λέγει καὶ ὁ ποιητῆς διὰ τὸν Ὀλυμπον τῶν θεῶν, ὅτι οὔτε ἀπὸ ἄνεμο τινάζονται, οὔτε ἀπὸ χιόνια ἀσπρίζονται, ἀλλὰ ἀνέφελος αἰθρία τὲς περιτριγυρίζει καὶ τὲς φωτίζει μὲ λάμψι ποῦ δὲν σβύνεται ποτέ. Ἐκεῖνο τὸ καλλιτέχνημα, λέγει ὁ Πλάτων, εἶναι ἕξιό τοῦ ὀνόματος ὁποῦ μᾶς κάνει νὰ χύνομε δάκρυα καὶ νὰ πετοῦμε ἔς τὲς χῶρες τῶν ὄνειρων μας. Ἡ φύσις εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ καλλιτέχνημα δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μεγαλύτερο ἀκόμη ἀπὸ ὅ,τι ἐφαντάζετο ὁ Πλάτων τῶν ἀνθρώπων τὰ καλλιτεχνήματα. Τί πταίει λοιπὸν ἡ εὐαί-

σθητος ψυχῆ, ὅταν βλέπῃ τοῦ Θεοῦ τὸ καλλιτέχνημα, ἂν χύνη δάκρυ καὶ πετᾷ ἔς τὲς χῶρες τῶν ὄνειρων;

Κάποιος Γερμανὸς φιλόσοφος ὁ Feuchtersleben, σ' ἓνα ὠραῖο βιβλίον « Ἵγιεινὴ τῆς ψυχῆς », ἀποδεικνύει πόση μεγάλη ἐπίδρασι ἔς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος ἔχουν τὰ ὄνειρα τῆς ψυχῆς. Ἐπειτα ἡ οὐρανία ἐκεῖνη εὐμορφιὰ ποῦ ἀποτυπώνεται καμμιὰ φορὰ ἔς τὴ φύσι ἐδῶ κάτω, ἡ ὑψηλὴ ἐκεῖνη ἀρμονία γεμίζει τὴν ψυχὴ σου μὲ μίαν γλυκύτητα, μὲ μίαν ἀγάπην πρὸς ὅλον τὸν κόσμον καὶ δὲν πρέπει κανεὶς τέτοιαι στιγμὲς νὰ τὲς ἀφίνει νὰ περνοῦν χωρὶς νὰ σκεφθῇ λιγάκι, ἀφοῦ ἡ σκέψις εἶναι τὸ μόνο ποῦ διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ ζῶον.

Ἄλλὰ ἴσως νομίζετε πῶς σὰς παρέσυρα ὄχι δὲν ὑπεσχέθην νὰ σὰς εἶπω τὰς ἀναμνήσεις μου; ἔ λοιπὸν! αὐτὰ ἐσκεπτόμην ἐκεῖνο τὸ βράδυ, ποῦ τὸ φεγγαράκι ἐκρεμότανε ἀπ' ἐπάνω ἀπὸ τὸν Ταύγετο καὶ ἀργυρόστρωναν οἱ ἀκτῖνές του τὸ Μεσσηνιακὸ κὸλπο καὶ τὲς κορυφὰς τῶν δένδρων.

* *

Κάθε Κυριακὴ καὶ Πέμπτη κατέβαινε καὶ ἡ μουσικὴ κ' ἐπαιζε κάτω ἔς τὴν παραλία. Διότι—αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ εἰξεύρετε—ἔχουν οἱ Καλαματιανοὶ πρὸ πολλοῦ καὶ μίαν φιλαρμονικὴν αὐτὸ τοὺς τιμᾷ πολὺ καὶ μάλιστα τὸν κύριον αἴτιον τῆς συστάσεως, τὸν κ. Σάββαν Δουκάκιν, ἀδελφὸν τοῦ καλοῦ μας γυμνασιάρχου Σπυρίδωνος Δουκάκι. Ἐρχισαν ἔς τὰς Καλάμας νὰ ἐνασχολοῦνται καὶ μὲ τὴ μουσικὴ, τὴν εὐμορφὴν καὶ θεῖαν αὐτὴ τέχνη, ὁποῦ μᾶς ὑψώνει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη—ὑστερα ἀπὸ τὴν ποίησι—ἔς τὲς χῶρες τῶν ὄνειρων μας—φθάνει αὐτὸ, τί χρειάζονται τᾶλλα ἐγκώμια! αὐτὸ τὰ λέγει ὁλα. Θὰ εἶναι ἔς τὰς Καλάμας 6 ἢ 8 πιάννα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν πιστεύω νὰ πολυχρησιμεῦουν, διότι σπανίως κουρδίζονται δι' ἔλλειψιν τεχνίτου· ἀλλὰ εἶναι διαδεδομένη ἐκεῖ ἡ κιθάρα καὶ τὸ μανδολίνο· πολλές κόρες τῶν Καλαμῶν μανθάνουν μάλιστα μανδολίνο, τὸ ἀγαπητὸ αὐτὸ ὄργανο τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν, ὁποῦ ὅταν παίζεται καλὰ γεμίζει τὴν καρδιά σου μὲ μιὰ τρελλὴ χαρὰ· κιθάρα δὲν παίζουν πολλοὶ διὰ τὴν δυσκολία τῆς, ἀλλὰ τὴν ἀγαποῦν. Οἱ μουσικοὶ τῆς φιλαρμονικῆς εἶναι διάφορα παιδιὰ ἀπὸ τὰς Καλάμας τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ συγχρόνως μὲ τὸ ὄργανο ποῦ παίζουν, μαθαίνουν καὶ κανὲν ἄλλο, σχεδὸν δὲ ὅλοι τὸ πολὺ εὐκολο καὶ μελωδικὸ μανδολίνο· ἔτσι τὸ μανδολίνο ὁποῦ ἔκανε θαύματα ἄλλοτε ἔς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, θεωρούμενον ἀπὸ τὸν Ἰσπανὸν ἱππότη τόσο σπουδαῖον σχεδὸν ὅσον καὶ τὸ ἐγχειρίδιόν του καὶ παιζόμενον ἔς τὲς ἡσυχὰς νύκτες ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς

μαυροματάς δεσποίνης ἢ δίπλα τῆς σὲ κῆπο μυρωμένο ἢ μέσα σὲ γονδόλα ποιητικὴ—βλέπετε πῶς ἔχει πέρασι καὶ ἔς τὴν ὠραία ἐκείνη χώρα τῆς Ἑλλάδος, ποῦ ἔχει πολλές ὁμοιότητες μὲ τὴν Ἰταλία καὶ τὴν Ἰσπανία, σὰν μεσημβρινὴ ὁποῦ εἶναι. Εἶναι πολὺ εὐχάριστον τοῦτο ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἶναι σταθεροὶ οἱ νέοι μουσικοὶ καὶ λιποτακτοῦν συχνά· θὰ ἐσυμβουλευόμεν τοὺς Καλαμκιτιανούς νὰ κρατήσουν μὲ τὰ ἄδοντια τοὺς τῆ μουσικῆ· καὶ νὰ μὴ τὴν ἀμελοῦν ἔς τὰ σπίτια τῶν ἡμπορεῖ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς συναίσθησι διὰ τὴν ὠραία φύσι τοῦ τοὺς περιβάλλει καὶ τότε θὰ ἴδῃτε πολλὰ καλὰ ἀπὸ τὴν εὐμορφὴ πατρίδα μου. Ὡς τὸν παρελθόντα αἰῶνα δὲν ἦτο τίποτε κάτω ἔς τὴν Ντουάνα, ὅπως βλέπουμε ἀπὸ τὴν περιήγησι τοῦ Chateaubriand καὶ τοῦ Rouquerville. Μόνο αἱ Καλάμαι ἦσαν ἓνα ὠραῖο ὠραῖο χωριὸ καὶ ποιητικὸ καθὼς θὰ ἴδετε· κατόπιν, ὅταν ἐλευθερώθημεν, ἔγινε ἓνα τελωνεῖο καὶ τελευταῖα ἡ τόσον ὠμορφὴ ἐξοχικὴ καὶ παραθαλασσία πολιχνη.

*
**

Αἱ Καλάμαι ἀπέχουν ἀπὸ τὴ Ντουάνα περὶ τὰ 40 λεπτὰ σχεδὸν 2 $\frac{1}{2}$ στάδια καὶ ὄχι 5, ὅπως λέγει ἡ κ. Αἰκατερίνη Ζάρκου εἰς τὰς Μεσσηνιακὰς τῆς ἐντυπώσεις. Εἶναι ἓνας ὠραῖος περίπατος τὸ βράδυ καὶ τὸν κάμνουν πολλοὶ ἀπὸ τὰς Καλάμας εἰς τὴν παραλίαν. Αἱ ἀρχαῖαι Φαραὶ πιθανώτατα ἐκείντο ὅπου αἱ σημεριναὶ Καλάμαι· τὴν διὰ τῶν αἰῶνων ἱστορίαν τῆς πόλεως εἶναι δύσκολον νὰ παρακολουθήσωμεν, ἄλλως δὲν εἶναι καὶ τοῦ παρόντος. Νὰ σὰς εἶπω μόνον εἰς ποίαν κατάστασιν εὔρε ὁ Chateaubriand τὰς Καλάμας, ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα· ὡς καὶ πρὶν ἐλέγουμεν, αὐτὸ μὰς ἠδιαφέρει περισσότερο. Ἦτο χωριὸν τότε ἡ σήμερον ἀρκούντως αὐξηθεῖσα πόλις· κῆσυχον καὶ ἀθόρυβον ἐνάμεσα σὲ κήπους ἀναριθμήτους καὶ περιβόλια γεμάτα ἀπὸ κιτριὰς καὶ πορτοκαλλίης χωρισμένα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο δι' ἐνὸς φράκτου. Συκῆς, μουρῆς, δάση ἑλῶν, ἀμπελώνες θαυμάσιοι περιτριγυρίζουν τὸ χωριὸν 300 χριστιανικαὶ οἰκογένειαι κατοικοῦν ἀνάμετα ἔς τὰ ὠραῖα αὐτὰ ἄλση καὶ αἱ οἰκίαι τῶν σκεπάζονται ἀπὸ τὸ πυκνὸ φύλλωμα τῶν δένδρων καὶ ἀρωματίζονται μὲ τὰς εὐωδίας τῶν.

αἱ οἰκίαι εἶναι διώροφοι· κάτω εἶναι τὸ μαγαζὶ, ἐπάνω δὲ δωμάτια τοῦ ὕπνου μὲ πουρῖκια, μαχαίρας, κρημασμένας ἔς τὸν τοῖχο, εἰς τὸν ὅποιον εἶναι ἀνοιγμένες πολεμιστρὲς διὰ τὸν φόβον τῶν πειρατῶν, ἂν καὶ ἀπέχει ὀλίγον ἀπὸ τὴ θάλασσα ἡ Καλαμάτα. Ὅλα αὐτὰ ὁμοιάζουν μὲ ἡλύσιαι πεδιά· ὡς πρὸς τὰς πολεμιστρὰς τὰς πολεμικὰς παρα-

σκευὲς καὶ τὴν ὠραία αὐτὴ θέσι, ὁμοιάζει μὲ τὰς πόλεις τῆς Γαλλίας τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν ἱστορικῶν μυθιστορημάτων ἡμποροῦσαν νὰ τὴν κάμουν σκηνὴν ἐνὸς μυθιστορήματος ποῦ νὰ εἶχε εἰκόνες καὶ περιγραφὰς, τὰς ὁποῖες σὲ κανένα ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης δὲν θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ εὕρῃ. Οἱ νέοι μας καλλιτέχναι νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὰς ὠραίας καὶ δικαίας αὐτὰς λέξεις τοῦ ἐνθουσιώδους ποιητοῦ καὶ ἀφοῦ ἐπισκεφθοῦν πρωτύτερα τὰ ὠραῖα αὐτὰ μέρη καὶ μελετήσουν καλὰ τὴν ἱστορίαν τοὺς καὶ γενικῶς τὴν ἱστορίαν τῆς ὅλης πατρίδος τῶν, μὰ καλὰ, νὰ εἶναι βέλαιοι, πῶς, ἂν ἔχουν τὸ δαιμόνιον μέσα τοὺς, θὰ γράψουν θαυμάσια πράγματα. Νὰ τὰ ἐνθυμῆσθε τὰ λόγια αὐτὰ, ποῦ τὰ εἶπε ἄνθρωπος ἄξιος νὰ κρίνῃ, ἄνθρωπος ποῦ ἐπεσκέφθη τὸ περισσότερο μέρος τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ τοῦ νέου τὰς ὠραιότερας χώρας, τὰ ἄγρια ἢ παρθενικά του δάση, τὰ ὁποῖα τὸν ἐνέπνευσαν νὰ γράψῃ ὠραῖα πράγματα. Ἠμπορεῖ νὰ εἶχε συλλάβῃ ἔς τὴν θεὰ τῶν ἡλύσιων, αὐτῶν, ὅπως τὰ λέγει, τὴν ἰδέαν κανενὸς ὠραίου μυθιστορήματος...

Ὡς πρὸς τὴν τότε διοίκησιν, λέγει ὁ Chateaubriand ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν πολλές εὐκολίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους· διοικοῦνται ἀπὸ ἐν συμβούλιον Ἑλλήνων, ἐκλεγμένων ὑπὸ Ἑλλήνων μὲ τὴν ἀπλὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ Βεζύρου. Γίνεται δὲ ἡ μεγαλύτερα ἀγορὰ ὅλης τῆς πεδιάδος ἐκεῖ· ἡ δευτέρα ἀγορὰ εἶναι ἔς τὸ Νησί καὶ ἡ μικροτέρα ἔς τὴν Ἀνδρούσσα. Αὐτὰ ἔς τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Σήμερον ἡ πόλις εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη· ἤρχισαν δὲ τώρα νὰ κτιζόνται καὶ οἰκοδομαὶ ὠραῖαι καὶ ἔχει ἐμπόριον ὄχι εὐκαταφρόνητον· θὰ γείνη μία ἀπὸ τὰς κυρίας πόλεις τοῦ κράτους, ὅταν ἐνωθοῦν οἱ σιδηρόδρομοι. Ἄλλο τίποτε διὰ τὰς Καλάμας δὲν ἡμπορῶ νὰ σὰς εἶπω· διότι ὀλίγον ἔμεινα ἐκεῖ. Μόνον διὰ τὸ φρούριον νὰ εἶπω ὀλίγα. Εἶναι κτίσμα τῶν Φράγκων, οἱ ὁποῖοι διεσπάρησαν ἀνά τὴν Ἑλλάδα ὅλην μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· πιθανώτατα τοῦ Βιλλαρδουίνου καὶ Σαμπλίτου τὸν 13ον αἰῶνα· φαίνεται τότε ὅτι αἱ Καλάμαι ἦσαν ἐν ἀπὸ τὰ καλύτερα κέντρα τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας καὶ ὅτι συνέρριεν ἐκεῖ τὸ ἄνθος τῶν Γάλλων ἱπποτῶν καὶ τῶν Γαλλίδων δεσποινῶν· ἄλλως τότε καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον διεσπείροντο ἐπιφανεῖς Γάλλων οἰκοὶ καὶ διενέμοντο δουκὰτα καὶ βαρωνεῖες καὶ κομητεῖες· πλοῖα, τυχοδιώκται, ἔμποροι ἄπειροι διεσταυροῦντο καὶ καθὼς λέγει εἰς χρονογράφος τῆς ἐποχῆς, ἡμποροῦσαι νὰ εἴπῃς ὅτι ἡ καλύτερη ἱπποτεία τῆς Γαλλίας ἦταν ἔς τὸν Μορέα. Χρόνος ὠραῖος διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν μὰς φιλολογίαν καὶ χῶραι τῶν

ώραίαι, πού ἔμποροῦν καὶ τὴ δυσκολώτερη φαντασία νὰ εὐχαριστήσουν. Κοντὰ ἔς τὰ ἔρειπια ναοῦ τοῦ Διὸς ἔμπορεῖς νὰ εὕρῃς δυτικῆς ἐκκλησίας λειψάνα καὶ μέσα σὲ ἄλλος βαθύ, ὅπου θὰ ἦτο τῆς Ἀρτέμιδος, ἐκτίζετο ἔπαυλις ρωμαντικῆ, πύργος ἵπποτικός.

Εἶναι ἡ θεὰ θαυμασία ἀπὸ τὸ κάστρο ἐπάνω. Ἐνθυμοῦμαι ἐν ἀπόγευμα μὲ τὴν θεία μου καὶ τὴ μικρὴ μου ἐξαδέλφη. Ἐκαθίσταμεν πρὸς τὸ ΝΔ. μέρος τοῦ φρουρίου· κάτω ἡ πόλις ἐξηπλώνετο μεγάλη, ὠραία, μὲ καλὰς οἰκοδομὰς, μὲ τοὺς τρούλλους τῶν ἐκκλησιῶν πού τοὺς ἐχρύσωνε ὁ δῦων ἥλιος, μὲ τὰ δένδρα τὰ ὑψηλά, κυπαρίσσια, ἑληές, μουρῆς πού ἦσαν φυτεμμένα ἀνάμεσα ἔς τὲς οἰκίας. Πού καὶ πού καὶ κανέναν φοῖνικας, τὸ δένδρον αὐτὸ τῶν μεσημβρινῶν κλιμάτων. Ἀριστερὰ ἦσαν κῆποι πολλοὶ καὶ πάρα πέρα ἓνα δάσος μικρὸ ἀλλὰ πυκνὸν ἀπὸ ἑληές, πού ἔφθανε ἕως τὴ θάλασσα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἕως τοὺς πρόποδας τοῦ Σαυροπηγίου ἀπὸ τὸ ἄλλο. Δεξιὰ εἶναι ἡ κοίτη τοῦ Νέδωνος μὲ τὰ χαλίκια καὶ τὴν ἀμμουδιά ὅσῃ λευκὴ ταινία καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὴ βλέπεις νὰ ἐξαπλώνεται ὕστερ' ἀπὸ μερικὰ σπιτάκια ἡ πεδιάς τῆς Μεσσηνιας μὲ τοὺς κήπους τῆς, τὰ δάση τῆς, τ' ἀμπέλια τῆς, τὰ χωράφια τῆς, τὲς καλύβες τῆς· μακρὰ φαίνεται τὸ Νησί ἀμυδρὸ χωμένο μέσα ἔς τὸ ἀγροκήπιο αὐτό, ὅπως λέγει ὁ πολὺς Κούρτιος τὴν πεδιάδα τῆς Μεσσηνίας. Ἐμπρὸς μας ἦταν ὁ κόλπος ὁ Μεσσηνιακὸς γαλανὸς γαλανὸς καὶ ἦταν ὠραία ἡ καμπύλη ὅπου ἐσηματιζέτο ἔς τὴν ἄκρη τῆς ξηρᾶς. Ὁ ἥλιος ἔδυνε ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς δῦσεως, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Νησιοῦ καὶ οἱ ἀκτίνες του γλυστροῦσαν χρυσώνουσαι τὴν πεδιάδα καὶ τὲς κορυφὰς τῶν δασιδίων καὶ τῶν λόφων. Ἐκπλωμένοι ἔς τὰ χόρτα πού φυτρώνουν ἐπάνω ἔς τὸ κάστρο, ἐβόσκαμε τὰ βλέμματά μας ἔς τὴν ὠραία πανήγυρι ὅπου μᾶς εἶχεν ἐτοιμάσῃ ἡ φύσις· ἦταν ὠραῖο τὸ δυτικὸ μέρος καὶ οἱ μακρὺς σειρὰς τῶν χρυσῶν νεφυδριῶν, πού ἐλάμβανον διάφορα φανταστικά σχήματα καὶ ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου, πού μεγεθυνόμενος ἐχάανετο ὀλοπόρφυρος μέσα ἔς τὸν καιόμενον ἐκεῖνο ὠκεανό . . .

Καὶ ἡ ψυχὴ μας ἀπὸ τὸ θέαμα αὐτὸ καὶ τὴν ἡσυχία τῆς περίεξ φύσεως εἶχε καταληφθῆ ἀπὸ μία γαλήνη καὶ ἀρμονία ὑψηλῆ, ὅπως πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Ἐξαφνα κατεβάζουμε τὰ μάτια μας καὶ βλέπουμε κάτω τὲς φυλακὲς καὶ τοὺς φυλακισμένους σὲ μιὰ αὐλῆ, πού εἶχαν ἐξέλθει ὀλίγο ν' ἀναπνεύσουν . . . στρέφουμε τὰ μάτια μας ἀριστερὰ καὶ βλέπουμε τὰ ὑψηλὰ κυπαρίσσια τοῦ νεκροταφείου. Τί ἀντίθεσις! ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος περιβόλια, κάμποι, ἀνοιξις, ζωή, ἀρώματα ἐσπερινῆς αὔρας, οἱ ἐργάται ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὴν ἐργασίαν των

μὲ γέλοια καὶ τραγούδια καὶ χαρὲς—ἀπὸ τὰ ἄλλα δῦων ἥλιος καὶ φυλακὲς, νεκροταφεῖο! Ὡ καμμιά, καμμιά ἔς τὸν κόσμον τοῦτα εἰκόνα χωρὶς τὴ σκιά τῆς, καμμιά εὐχαρίστησις χωρὶς τὴ λύπη τῆς, καμμιά γαλήνη χωρὶς τὸ κύμα τῆς . . .

Τὸ ἐνθυμοῦμαι τὸ κάστρο τῶν Καλαμῶν, ὅταν πηγαίνω καμμιά φορὰ ἔς τὴν Ἀκρόπολι, ὅταν βλέπω ἀπὸ τὴν ἐξέδρα τὴ δυτικὴ τοῦ ἀνθρώπου πού κάμνουν τὸν περίπατό τους ἔς τὸ Ζάππειο, πολλοὶ ὅσῃ τὰ μυρμηγκία χαίροντες, γελῶντες καὶ δίπλα τὰ ὑψηλὰ κυπαρίσσια τοῦ νεκροταφείου, ἀρετὰ ὑψηλὰ καὶ πυκνα, ὥστε νὰ σκεπάσουν μὲ τὴ σκιά τους τὴ μαύρη καὶ τὴ σκοτεινὴ ὄλον τὸν κόσμον ἐκεῖνον . . .

Μίαν ἄλλην ἡμέραν ἐπήγα μόνος μου ἔς τὸ κάστρο πρῶτ', ἐκάθισα τότε ἔς τὸ Β. μέρος ἀπὸ κάτω ἀπὸ ἓνα θόλο ἐτοιμόδροπο, πού εἶχε ἐμπρὸς ἓνα ἄνοιγμα. Ἀπὸ ἐκεῖ ἦταν μεγαλοπρεπὴς καὶ μοναδικὴ ἡ θεὰ τοῦ Νέδωνος καὶ τῶν βουνῶν, ἀνάμεσα εἰς τὰ ὅποια χάνεται καὶ ἀπὸ τὰ ὅποια κατακρημνίζεται. Κάτω ἔς τὸ ἄνοιγμα τοῦ Νέδωνος, πού εἶναι ὅσῃ μικρὰ κοιλάς ἔχουσα πλάτος 500 μέτρων, ἐφαίνοντο μικρὰ μικρὰ τὰ κάρρα πού αὐλάκωναν τὴν ἄμμο καὶ τὰ χαλίκια, δεξιὰ λοφίσκοι κατάφυτοι ἀπὸ ἑληές καὶ ἀμπελώνες, καλύβες σπαρμένες ἔς τὸ λόφο καὶ μακρὰ οἱ διακλαδώσεις τῶν ριζῶν τοῦ Ταυγίτου ἢ Πενταδακτύλου, ὅπως γραφικώτατα ὁ λαὸς τὸν λέγει διὰ τὰς πολλὰς του διακλαδώσεις. Ἐκαθήμεν ἐγὼ ἔς τὸ θόλο ἀπὸ κάτω καὶ ἐβύθιζα τὸ μάτι ἔς τὸ ὠραῖο αὐτὸ θέαμα· τὰ κατσίκακια ἐσκάλωναν ἔς τοὺς βράχους τοῦ φρουρίου, ἀνέβαιναν μέχρις ἐμοῦ, μὲ ἔβλεπαν μὲ μάτι ἐκπληκτο, ἐφευγαν τρομαγμένα, ἐστέκοντο, ἐξαναγύριζαν καὶ μὲ ἔβλεπαν. . . Ἀπὸ τὰ βουνὰ αὐτὰ πού εἶχα ἐμπρὸς μου καὶ μέσα ἔς τὰ ὅποια ἐχάανετο ὁ Νέδων ἀρχίζει 4—6 ὥρες μακρὰ χώρα πετρώδης, ἄγονος, χωρὶς δρόμους, μὲ πολλὰς χαράδρες βαθεῖς, καὶ μὲ ὀλίγες χαλικιώδεις πεδιάδες. Οἱ τόποι αὐτοὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομάζοντο Δευθάλιοι, καὶ αὐτὰ τὰ βουνὰ ὁ αὐτοκράτωρ Τιβέριος ἔθηκεν ὄρια τῆς Μεσσηνιας καὶ Λακωνίας. Ἐς αὐτὰς τὲς χώρες ἦταν καὶ τὸ ἱερὸ τῆς Διμνάτιδος Ἀρτέμιδος, ὅπου ἐπήγαῖναν κ' ἐχόρευαν οἱ κόρες τῶν Σπαρτιατῶν τοὺς ὠραίους καὶ πλαστικούς χοροὺς των· αὐτὰς ἤρπασαν οἱ Μεσσηνιοὶ, λέγει ἡ παράδοσις, καὶ ἤναψε ἡ πυρκαϊὰ τῶν φεβερῶν ἐκείνων πολέμων, ὅπου μὲ ὄλη τους τὴ δύναμι ὑπερησιπίστησαν οἱ δυστυχεῖς Μεσσηνιοὶ τὴν ὠραία τους χώρα. Τὰ χωρὶὰ πού εἶναι ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος ἔχουν τὰ περισσότερα κατάληξι εἰς οὐα (Κούτσουβα, Ζιτσουβα, Ἀναστασόουβα). Εἶναι ἀξιοπροσοχῆς τοῦτο· διότι ἀπὸ μία τοιαύτη μελέτη τοῦ εἶδους τῶν ὀνομάτων εἴτε χωρῶν εἴτε προσώπων πού συνει-

θίζονται σ' ένα μέρος ήμπορεί, νομίζω, να ώφεληθῆ ένας ιστορικός· ἔτσι ἐκεῖ κάτω συνεθίζεται πολὺ ἔς τὲς γυναῖκες τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη, μάλιστα ἔς τὸ Νῆσι, καὶ τὸ ὄνομα Ἑλένη.

* *

Ἐν τῇ Ντουάνα ἐμείναμε σχεδὸν ἕνα μῆνα, ἕως τὸ Δεκαπενταύγουστο. Ἐκδρομὲς μακρυνές, ἔς τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν ἔκαμνα, παρὰ μόνον καμμιὰ φορά τὸ πρῶτ' ἐπήγαινα ἔς τὰ περίχωρα ὄχι πολὺ μακρὰ. Ἐνα ἀπόγευμα ἐχάθηκα πρὸς τὸ μέρος τοῦ Νησιῦ μέσα ἔς τὰ ἀμπέλια, ἔς τὰ χωράφια, ἀρκετὰ μακρὰ ἀπὸ τῆ Ντουάνα, ἐχάθηκα ἔς τ' ἀναριθμητὰ μονοπάτια· τὰ ζεύρου μόνον ἐκεῖνοι ὅπου κἀθηνται ἡσχοὶ ἔς τὲς καλύβες των καὶ καλλιεργοῦν τὰ κτήματά των· αὐτοὶ εἶναι οἱ δρόμοι τους· καὶ θέλω νὰ σὰς εἶπω πῶς εἶναι τόσο περίπλοκοι, ὥστε εὐκολὰ χάνεται κανένας· ἔτσι ἐχάθηκα κ' ἐγὼ· εὕρισκω ἕνα ποιμένα ποῦ ἐπρόσεχε τὰ πρόβατά του, ἐν ᾧ πάρα κάτω ἔκοβε χόρτα μιὰ γυναῖκα. Ἄμα μὲ εἶδε καὶ ἐκύτταζα γύρω μου μὲ ἀπορία « -- Τί γυρεύετε, κύριε; » μού φωνάζει· αὐτὴν τὴν ἐρώτησι συχνὰ μού τὴν ἔκαναν ἐκεῖ κάτω οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ χωρικές καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια δὲν ἤξευρα κ' ἐγὼ τί νὰ τοὺς εἶπω . . . Τὸν παρεκάλεσα καὶ μού ἔδειξε τὸ δρόμο· ἀλλὰ μόλις ἐπήγα πάρα κάτω, πάλι τὸν χάνω· ἤμουνα ὀλομόναχος, ὁ ἥλιος εἶχε δύση, καὶ θὰ ἀπείχα καμμία ὥρα ἀπὸ τῆ Ντουάνα καὶ χωρὶς νὰ ἐντρέπωμαι, λέγω πῶς εἶχα ἀρχίσῃ ν' ἀνησυχῶ ἰλιγάκι· ἔς τὰ μονοπάτια ὅπου ἐπερπατοῦσα εὕρισκα ἴχνη φωτιᾶς, δένδρα σπασμένα· ἔβλεπα μακρὰ πολὺ τὲς κορυφές τῶν πλατάνων ποῦ ἦσαν ἔς τῆ Ντουάνα κ' ἐπροσπαθοῦσα νὰ εὔρω ἕνα μονοπάτι διὰ νὰ φθάσω ἐκεῖ· μὰ δὲν εὕρισκα· ἐπὶ τέλους εὕρέθηκα ἔς ἕνα ἀμπέλι ὅπου ἦταν μιὰ οἰκογένεια διὰ τῆ σταφίδα τους· μὲ μεγάλη προθυμία μιὰ κόρη μού ἔδειξε ἕνα δρόμον, ὁ ὁποῖος μ' ἐβγαλε κάτω ἔς τῆ θάλασσα. Ὅταν ἐφθασα ἔς τὴν ἀκτὴ τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου, ἦταν περὶ νύκτα· ἐξαπλώθηκα ἰλιγάκι ἔς τὸ ἀκρογιάλι· ὕστερα ἐπῆρα τὸ δρόμο τῆς ἀκρογιαλιᾶς πρὸς Α. καὶ μετὰ μίαν ὥραν ἤμουν ἔς τὸν οἰκίσκον μας.

Μίαν ἄλλην Κυριακὴν πρῶτ' πρῶτ' ἐσηκώθηκα νὰ πάω ἔς τὸ Ἄλμυρό. Ἐπῆρα τὸ δρόμο τῆς ἀκρογιαλιᾶς διευθυνόμενος κατὰ τὸ Σταυροπήγι. Ἀπὸ τὴν Ντουάνα ἕως τὸ Σταυροπήγι εἶναι μιὰ ὥρα καμπύλη λωρίδα ἀπὸ χαλίκια καὶ ἄμμο, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν ἐβάδιζα ὄχι καὶ μὲ μεγάλην εὐκολίαν. Ὑστερ' ἀπὸ ἀρκετὸ περπάτημα ἐχώθηκα σ' ἕνα δάσος συκῆων καὶ ἐληῶν, ποῦ εἶναι ἀπ' ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀμμουδιά καὶ ἤρα τὸ δρόμο τὸ βασιλικό, Μετὰ μίαν ὥρα ἤμουν ἔς

τὸ Ἄλμυρό. Τὸ Ἄλμυρό εἶναι ἕνας μικρὸς λιμενίσκος, ὅπου ἐπήγαιναν ἄλλοτε—πρὶν γείνη ὁ λιμὴν τῶν Καλαμῶν—τὰ πλοῖα σὲ ὥρα τρικυμίας. Εἶναι χωριουδάκι πολὺ μικρὸ· πάρα πάνω ἀπὸ 20 σπίτια δὲν πιστεύω νὰ ἔχη· οἱ ἄνθρωποι ψαρεύουν, ἔχουν μερικὰ κτήματα· εἶναι καὶ δύο μαγαζιά ὄχι βέβαια διὰ τοὺς ὁδοιπόρους. Εἶναι κτισμένο ὀλίγο ἕψηλὰ ἀπὸ τῆ θάλασσα· ἐ κάθισα σ' ἕνα βράχο· ἀπὸ κανένα ἄλλο μέρος δὲν ήμπορεῖ κανεὶς νὰ θαυμάσῃ καλύτερον τὸ Μεσσηνιακὸν κόλπον. Ἦταν πρῶτ' ἀκόμα καὶ οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ἐχρῦσωναν τὰ νερά του, καθαρὰ καθαρὰ, ὥστε ἀπὸ κάτω ἐφαίνοντο τὰ χόρτα τῆς θαλάσσης καὶ ἡ ἄμμος καὶ οἱ βράχοι καὶ τὰ χαλίκια. Ἀπὸ τῆ θάλασσα ἐνόμιζες πῶς ἔβγαίνει ἡ δροσιὰ ἐκεῖνη τῆς πρῶιας, ὅπου εὐχαριστεῖ τόσο πολὺ τὴν ψυχὴ σου· ἦταν πρὸ πάντων πολλὴ ὥρα καὶ ζωγραφικὴ ἡ λωρίδα τῆς ἄμμου, ὅπου τραβάει ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τοῦ κόλπου ἕως τὸ ἄλλο. Τὴν κρύπτει ὀλίγο ἡ παραθαλάσσιος πολίχνη, ἔπειτα ἐξακολουθεῖ ἕως τὸ Πεταλίδι, ὅπου σφύζονται ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Κορώνης. Ἡ λωρίδα αὐτὴ δὲν εἶναι πολὺ πλατειά· λίγο πάρα πάνω ἀρχίζουν τὰ δασίδια ἐληῶν καὶ μουρῶν καὶ συκῆων, τὰ περιβόλια γεμάτα κитρονιές καὶ πορτοκαλλιές καὶ λεμονιές, καὶ ἀμπέλια καὶ ἄλλα καλλιεργημένα χωράφια ἀπείρων εἰδῶν, ποῦ οὐτ' ἐγὼ δὲν τὰ θυμοῦμαι. Εἶναι πολὺ ὥρα καὶ ἡ θεὰ αὐτὴ κυττάζων αὐτὰ καὶ δίπλα μου ἕνα ὥραϊο σπιτάκι κτισμένο ἔς τὸ βράχο, ἐσκεπτόμην πόσον ὥρα καὶ θὰ εἶναι ἐκεῖ δι' ἐργασίαν. Οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ ἐγύριζαν ἀπὸ τὸ λουτρό· ὠμίλουν μὲ βία, μὲ θυμὸ κ' ἀπὸ τὰ λόγια ποῦ ἤκουα, ἐκατάλαβα πῶς κατὶ θὰ εἶχε συμβῆ τὴν προηγουμένην νύκτα. — Ἐγὼ εἶμαι σαββατογεννημένη, ἔλεγε μιὰ γρηά, καὶ ἡ κατὰρα μου θὰ πιάσῃ . . . Ἐμένα μὲ ἐκύτταζαν μὲ μεγάλη περιέργεια ποῦ ἤμουν μόνος, ὅπως ἔς ὄλες μου τὲς ἐκδρομές· ἐννοοῦσα πῶς ἐθαύμαζαν οἱ ἄνθρωποι τί καταλαβαίνω νὰ περπατῶ μόνος μου· ἔκαναν οἱ γρηές ὀμίλους καὶ μ' ἔδειχνε ἡ μία ἔς τὴν ἄλλη· ἐγὼ ἐκαθήμην καὶ ἔβλεπα . . . πότε τὲς γρηές, πότε τὸν κόλπον· καὶ τὰ δύο ἦσαν ἀξιοπεριέργα . . . Ἐπάνω ἀπ' τ' Ἄλμυρό εἶναι τὸ χωριὸν Σέλτσο· ἀπέχει κανένα τέταρτο, μέσα σὲ μιὰ πολὺ εὐμορφη χαράδρα· πρὸς τὸ ΝΑ. εἶναι ὁ δρόμος ποῦ πηγαίνει ἔς τὴν Μαντινεῖα (τὰς ἀρχαίας Ἀβίας) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Μάνης· διότι ἀπὸ δῶ πλέον ἀρχίζει ἡ Μάνη μὲ τὰ παράξενα ἔθιμά της, χωράφι ἄγριο, μὰ τὸ ὅποιον ὅταν καλλιεργηθῆ, θὰ δώσῃ θησαυροὺς καὶ ἔς τὸν ἐπιστήμονα καὶ ἔς τὸν καλλιτέχνη.

Ἄδ. Ἰωαννίδης Ἀδαμαντίου.

ΕΝ Τῷ ΠΛΗΜΜΕΛΕΙΟΔΙΚΕΙῳ¹

Ἄπέναντι τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τὸ Πλημμελειοδικεῖον ! ὁ Θεὸς καὶ ἡ Δικαιοσύνη ! Ἡ γειτνίασις αὕτη διεγείρει ἐν τῷ νῷ πολλὰς σκέψεις σοβαρὰς καὶ ὑποβάλλει εἰς τὴν διάνοιαν ζητήματα πρὸς λύσιν λίαν σπουδαῖα ἐν σχέσει πρὸς τὴν θείαν δικαιοσύνην καὶ πρὸς τὸ Δίκαιον τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ναὸς ὑψοῦται μεγαλοπρεπῆς, ἐπιβλητικὸς καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ ὀλόχρυσος σταυρὸς τοῦ κεντρικοῦ θόλου λάμπει θαυμασίως, ὁπόταν αἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ἢ τὸ φῶς τῆς σελήνης προσπίπτουν ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ εἶνε νῦν τρεπισμένον καταλλήλως, ὁ διάκοσμος θαυμάσιος καὶ ἡ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα διατάξεις τελεία. Μετὰ σεβασμοῦ εἰσέρχεται τις καὶ εὐλαβῶς ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ χώρῳ, ἐν ᾧ τελεῖται ἡ θεία μυσταγωγία. — Ἐν καταπληκτικῇ ἀντιθέσει εὐρίσκεται ὁ ναὸς τῆς Θέμιδος. Εἶνε ἰσόγειον ἀθλιώτατον, κτίριον μὴ ὑποκείμενον εἰς οὐδένα ἀρχιτεκτονικὸν κανόνα, ρυπαρὸν, ἀποθήκη μᾶλλον ἢ αἴθουσα Δικαστηρίου, μὲ χιλίας δύο ἑλλείψεις, ἁμοιάζον κατὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον τὸ παρουσιάζον καθ' ἕκαστην πολλὰ κενὰ, πλείστας ἀτελείας, ἀναριθμητὰ ἐλαττώματα. Καὶ διὰ τοῦτο ἀνευλαβῶς εἰσέρχονται τὰ πλήθη εἰς τὸν χώρον ἐκεῖνον, ἐν ᾧ ἀπονέμεται ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀναιρεῖται ἡ ἀδικία, ἐκεῖ ἔνθα ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ δικαστήριον, εἶναι ὅπως ἡ πειθαρχία ἐν τῷ στρατῷ, ἀνευ τῆς ὁποίας τὰ πάντα παραλύουσιν, ἐξευτελίζονται, καταστρέφονται.

Εἶνε πολὺ περίεργοι αἱ συνεδριάσεις τοῦ Πλημμελειοδικείου. Ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον αἱ ἐκδικαζόμεναι ποικίλαι μικροῦποθέσεις διεγείρουσι τὴν θυμηδίαν, προκαλοῦσι τὸν γέλωτα. Ἐνίοτε ἀναφαίνονται καὶ τινες σοβαρὰ ὑποθέσεις ἐπισκιάζουσαι τὴν φαιδρότητα τοῦ ἀκροατηρίου, ἀλλ' αὗται ἀποτελοῦσιν ἐξαιρέσεις, περὶ ἧς ἐν παρόδῳ θέλομεν ἡμιλήσει. Οἱ γελοιογράφοι, αἱ σατυρικαὶ ἐφημερίδες, οἱ εὐτράπελοι κάλαμοι ἐκ τοῦ Πλημμελειοδικείου ἠρύσθησαν πάντοτε τερπνὴν ὕλην, εἴτε πρὸς παράστασιν κωμικῶν τύπων, εἴτε πρὸς ἀναγραφὴν χαριεστάτων ἀνεκδότων ἢ νοστιμωτάτων ἐπεισοδίων. Ὁ πνευματώδης γάλλος συγγραφεὺς J. Moinaux εἰς τέσσαρας τόμους ὑπὸ τὸν τίτλον «Les tribunaux co-

¹ Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ συλλόγῳ «Παρνασσῶ» τὴν 18 Μαρτίου 1894.

miques illustrés» περιέλαβε πλῆθὺν νοστιμωτάτων μικροῦποθέσεων, ὧν τοὺς ἥρωας, τὰς ἡρώϊδας καὶ τὰς κωμικὰς σκηνὰς ἀπεικόνισεν ἐν ἐπιτυχιστάταις γελοιογραφίαις ὁ πολὺς Stop. Ἡ ἀμίμητος γραφὴ τοῦ κ. Θέμου Ἀννίνου ἐκ τοῦ Πλημμελειοδικείου θὰ ἤρθετο ποικίλην καὶ τερπνὴν ὕλην, εὐτυχῆς δὲ θὰ ἐλογιζόμην, ἐὰν τὰς σελίδας ταύτας ἐκόσμου αἱ καλλιτεχνικώταται αὐτοῦ εἰκόνες.

Εἰσερχόμενός τις εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, ἐν ἧ τὰ σεσαθρωμένα ἔπιπλα ἀμιλλῶνται πρὸς τὴν ρυπαρότητα τοῦ δαπέδου καὶ οἱ κονισαλέοι ὑλοπίνακες τῶν παραθύρων πρὸς τὴν ἀκαθαρσίαν τῶν τοίχων, ἴσταται ἐκπεπληγμένος καὶ ἀναφωνεῖ : «ὦ, ὁ θαυμάσιος Ναὸς τῆς Θέμιδος !» Καὶ αὐτομάτως ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τὸ ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον τοῦ Ναυπλίου, ὅπερ πρὸ 60 ἐτῶν ἐχρησίμευεν ὡς αἴθουσα Δικαστηρίου, τὸ μόνον κτίριον ἴσως τὸ δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ ἡμέτερον Πλημμελειοδικεῖον ! Καὶ εἶνε, τῇ ἀληθείᾳ, πολὺ λυπηρὰ ἡ κατάστασις αὕτη τῶν Δικαστηρίων μας ἐν Ἀθήναις, ὅπου πλείστα καλλιμάρμαρα μέγαρα ὠκοδομήθησαν καὶ οἰκοδομοῦνται ἐτι τῇ ἀρωγῇ πλουσιῶν ὁμογενῶν, χωρὶς νὰ ληφθῇ ποτε, παραδόξως πως, φροντίς περὶ ἀνεγέρσεως εὐπροσώπου δικαστικοῦ καταστήματος.

Διὰ Β. Διατάγματος δημοσιευθέντος ἐν Ναυπλίῳ τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1833, συνεστήθησαν καθ' ὅλον τὸ κράτος τρία τακτικά Δικαστήρια εἰς Ναῦπλιον, Μεσολόγγιον καὶ Θήβας, τὰ ὁποῖα ἐδίκαζον καὶ πάντα τὰ πταισμάτα καὶ ἐγκλήματα τὰ πραττόμενα ἐντὸς τῆς περιφέρειας τῶν. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, ἦτο ἡ πρώτη γενομένη ἐνέργεια πρὸς συγκρότησιν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον τακτικῶν Δικαστηρίων, ἐν οἷς θὰ ἀπενέμετο ἡ δικαιοσύνη εἰς τοὺς ἀδικουμένους πολίτας καὶ θὰ ἐτιμωροῦντο οἱ ἐνοχοὶ ἀθεμίτων πράξεων. Σήμερον ὁ ἀριθμὸς τῶν Δικαστηρίων ἠῤῥήθη καταπληκτικῶς. Καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχουσιν 22 Πλημμελειοδικεῖα, ἐνώπιον τῶν ὁποίων καθ' ἕκαστην τριμηνίαν εἰσάγονται πρὸς ἐκδίκασιν 18,000 ὑποθέσεις δηλ. 72,000 κατ' ἔτος.

Ἐν τῷ Πλημμελειοδικεῖῳ, ὡς γνωστὸν, δικάζουσι πέντε δικασταὶ παρισταμένου τοῦ Εἰσαγγελέως καὶ τοῦ γραμματέως. Ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰσάγονται ἐν τῷ Πλημμελειοδικεῖῳ Ἀθηνῶν 50—70 ὑποθέσεις συνήθως, σπανιώτατα δὲ ἐν τῷ πινακίῳ ἀναγράφονται ὀλιγώτεροι. Οἱ ζωοκλόποι, οἱ παρανόμως ὑλοτομοῦντες, οἱ καταστροφεῖς τῶν δασῶν, οἱ παραβάται τοῦ νόμου περὶ καπνοῦ, οἱ ὕβρισται, οἱ κλέπται, οἱ αὐτοδικοῦντες καὶ τέλος οἱ κουτσαβάκιδες, οἱ διὰ μηδαμινὴν αἰτίαν τραυματίζοντες ἢ ἐπιτιθέμενοι ἀδίκως κατὰ φιλησύχων πολλάκις πολιτῶν,

ὅλη αὐτὴ ἡ ἔντιμος χορεία τῶν ἐγκληματιῶν, ἐν ἧ ἀπαντᾷ τις περιεργωτάτους τύπους, παρελαύνει πρὸ τοῦ Δικαστηρίου μὲ σιδηροδρομικὴν ταχύτητα. Ὁ πρόεδρος κρούων τὸν κώδωνα κηρύσσει τὴν ἔναρξιν τῆς συνεδριάσεως καὶ ἐκφωνεῖ τὰ ὀνόματα τῶν κατηγορουμένων καὶ μαρτύρων, ἅτινα ἐπαναλαμβάνει μεγαλοφώνως ὁ ἀγαθὸς τὴν βοήθην κλητήρ. Οὗτος ἐνίοτε ἔνευ Β. Διατάγματα ἀλλάσσει κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τὰ ἐπώνυμα πρὸς μεγάλην σύγχυσιν τοῦ ἀκροατηρίου, διότι ὁ ὀνομαζόμενος ἐπὶ παραδείγματι Λαχανᾶς ἀδυνατεῖ βεβαίως ν' ἀνακαλύψῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Λάχας. Ἐμφανίζεται τέλος ὁ κατηγορούμενος, λαμβάνεται ἡ ταυτότης του καὶ κἀθηται εἰς τὸ ἄσχημο σκαμνί, ὡς κοινῶς ὀνομάζεται τὸ ἐν τῷ Πλημμελειοδικεῖῳ ἐδώλιον τοῦ κατηγορουμένου. Ἄρχεται εἴτα ἡ ἐξέτασις τῶν μαρτύρων ταχέως, συντόμως, τῆς τε κατηγορίας καὶ τῆς ὑπερασπίσεως, ἀπολογεῖται ὁ κατηγορούμενος, ὁμιλεῖ ὁ Εἰσαγγελεὺς, ἀγορεύει ὁ συνήγορος, συσκέπτονται οἱ Δικασταὶ καὶ εὐθὺς ὁ Πρόεδρος ἀπαγγέλλει τὴν ἀπόφασιν, δι' ἧς καταδικάζεται ἡ ἀθώουται ὁ κατηγορούμενος. Διαδικασία καὶ τῆς ἀστραπῆς ταχύτερα ἐκ πρώτης ὄψεως μονότονος, πληκτικὴ, ἀνούσιος, ἀλλὰ ποικίλη, τερψίθυμος, διασκεδαστικὴ, ὅπταν ἐπισταμένως θελήσῃ τις νὰ παρακολουθήσῃ τὰς διαφοροὺς αὐτῆς φάσεις καὶ τὰ γεγονότα τὰ κατ'αὐτὴν ἐκτυλισσόμενα μετὰ περισσοῦς χάριτος καὶ εὐτραπείας.

Ἄς παρακολουθήσωμεν νῦν τὴν ἐκτύλιξιν ὑποθέσεων τινῶν περιεργωτάτων. Εἰς τὸ «ἄσχημο σκαμνί» κἀθηται ἡ Μαρία Π. Μηχανίδου γυνὴ 40—45 ἐτῶν εὐσαρκος, ἀσυμπαθὴς τὴν μορφήν, λογία, ἀρκετὰ εὐφυής, ὑπὲρ τὸ δέον πολύλαλος, κατηγορουμένη ἐπὶ ἐξουβρίσει τοῦ ἀρχιρραβίνου τῆς ἐνταῦθα ἰσραηλιτικῆς κοινότητος. Ἐχθρὰ ἄσπονδος τῆς ἰουδαϊκῆς φυλῆς, ἐξέδωκε βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον ἀλλόκοτον τίτλον «Ἡ ἀνθρωποθυσία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, δράμα πρωτότυπον ἀπολήγον εἰς κωμῶδιαν, Ἑλληνοεβραϊκὸν συμπόσιον, εἰς πράξεις πέντε» ὅπερ ἀφιέρωτο εἰς τὴν Α. Α. Μεγαλειότητα τὸν φιλόλαον καὶ φιλόμουσον Βασιλέα καὶ Αὐθέντην τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους Σουλτάν Ἀβδὺλ Χαμίτ Χάν, ἐν ᾧ δριμύως καταφέρεται κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ ἀπανθρώπου αὐτῶν θρησκευτικοῦ ἔθιμου, τοῦ θυσιάζειν παῖδας Χριστιανούς κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα. Τὸ περίεργον βιβλίον περιέχει εἰκόνας μοναδικῆς . . . ἀφιλοκαλίας, μία τῶν ὁποίων ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ ὑπάρχουσα παριστάνει τοὺς Ἑβραίους θυσιάζοντας κοράσιόν τι μὲ τὴν ἐξῆς σημείωσιν κάτωθι : «ἡ ἐν Οὐγγαρία παρὰ τῶν Ἑβραίων συσταθεῖσα κορασίς Τίτσα Ἐσχάρ τὸ 1882». Ὁ ἀρχιρραβίνος κατέσχε διὰ τῆς

ἀστυνομίας τὸ παράδοξον τοῦτο σύγγραμμα ὡς ἐπικίνδυνον τοῖς ὁμοφύλοις του, ἔκτοτε δὲ χρονολογεῖται ἡ μῆνις τῆς γυναικὸς ταύτης κατ'αὐτοῦ. Ἡμέραν τινὰ συναντήσασα αὐτὸν παρὰ τὴν Νέαν Ἀγορὰν τοῦ ἐπετέθη διὰ τοῦ ἀλεξηλίου καὶ . . . τῆς γλώσσης της! Εὐτυχῶς τῇ ἐγκαίρῳ παρεμβάσει ὀπωροπώλου τινὸς ὁ ἀρχιρραβίνος διέφυγε τὸ κτύπημα τοῦ ἀλεξηλίου, δὲν ἠδυνήθη ὅμως ν' ἀποφύγῃ καὶ τὸ ὑβρεολόγιον τῆς μανιῶδους πλέον καταστάσεως κυρίας Μηχανίδου! Ἄλλὰ ποῖα ἀνθρώπινος δύναμις εἶνε ἱκανὴ νὰ συγκρατήσῃ τὴν γλώσσαν γυναικὸς; Ἐκ τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας ἀπεδείχθη συγχρόνων, ὅτι ὁ ἀνθρωποθύτης (οὕτως ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ἡ κατηγορουμένη) ἱερεὺς τοῦ Ἰεχωβά ἤμιστα ἀβρὸς ἐδείχθη πρὸς τὴν γυναῖκα ταύτην, τὸ δὲ Δικαστήριον παρεδέχθη, ὅτι ἐπῆλθε συμφητισμὸς τῶν ὕβρεων καὶ συνεπῶς ἠθώωσε τὴν κατηγορουμένην ἂν καὶ κάλλιστα δύναται τις νὰ εἴπῃ, χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι μετὰ τὴν γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς ὁ συμφητισμὸς τῶν ὕβρεων εἶνε πράγμα τι ἀκατανόητον! Χάριν περιεργείας παραθέτομεν ἐνταῦθα καὶ τοὺς λίαν παραδόξους τίτλους τῶν διαφορῶν αὐτῆς συγγραμμάτων τῶν κατὰ περιόδους ἐκδοθέντων: α') Τὰ φάσματα τῆς Αἰγύπτου, διήγημα πρωτότυπον· β') Ὁ ψευδοῖερέυς Ἰουδαῖος, δράμα πρωτότυπον· γ') Ἡ ἐσχάτη ἔνδεια, δράμα πρωτότυπον ἀπολήγον εἰς κωμῶδιαν ὁ Βρυκόλακας. Ἡ σκηνὴ ἐν Μασσάλια· δ') Νέα ἐφεύρεσις γάμου, ἀστειοτάτη κωμῶδια πρωτότυπος. Ἡ σκηνὴ ἐν Καίρῳ· ε') Ἡ ὠραία Ὀθωμανὶς καὶ ζ') Ἡ ἐξηκοντούτις χήρα μελλονύμφος, κωμῶδια πρωτότυπος. Ἡ σκηνὴ ἐν Πειραιεῖ.

Ὁ εἰσαγγελεὺς διὰ μηχανικῆς κινήσεως τῆς χειρὸς δίδει νέαν δικογραφίαν εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ τὴν κυρίαν Μηχανίδου ἀντικαθιστᾷ διαβόητος λωποδύτης, νέος ἀμύσταξ, μόλις δεκαοκταέτης, μὲ φυσιογνωμίαν ὑπουλον καὶ πονηρὰν, Γεώργιος Ἀπλοχέρης ὀνομαζόμενος. Κατηγορεῖται, ὅτι νύκτα τινὰ τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 1892 ἔκλεψε δύο . . . χῆνας! Κατὰ τὴν ἀναγνωσθεῖσαν δὲ ἔκθεσιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας, ὁ κ. Ἀπλοχέρης ἰδιαιτέρων τρέφων στοργὴν πρὸς τὰ πουλερικά, εἶχε καταστῆ ἡ μᾶστιξ ὄλων τῶν συνοικιῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ τοῦτο τὸν ὀνόμασαν λίαν προσφυῶς ἀλεποῦ. Ἴδου καὶ νοστιμώτατος διάλογος διαμειφθεὶς μετὰ τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ κατηγορουμένου. Πρόεδρος—Ἀρνεῖσαι, ὅτι ἔκλεψες τῆς δύο χῆνας, ἀφοῦ ὁ κλητὴρ βεβαίως, ὅτι εὐρέθησαν εἰς χεῖράς σου; Κατηγορούμενος—Μὲ τὸ παρδόν, κύριε Πρόεδρε, τὴν νύκτα ἐκείνη ἤμουν μεθυσμένος καὶ δὲν κατάλαβα πῶς ἡ χῆνες ὄρθησαν στὰ χέρια μου! Εἶνε

τῶν παθῶν καὶ συμφερόντων των. Περὶ αὐτῶν δύναται τις νὰ εἶπῃ τὸ τοῦ Μολιέρου :

Κατὰ τὰ πάθη ἕκαστος ἢ τὰ συμφερόντά του,
ὁ μὲν σὲ δίδει στέφανον, ὁ δ' ἄστρακον θανάτου.

Οἱ εὐφρεῖς Ρωμηοὶ, οἱ πολυμήχανοι, οἱ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐνισχύοντες τὸ ψεῦδος ἐκ τῶν ἀπευθυνόμενων αὐτοῖς ἀλλεπαλλήλων ἐρωτήσεων ὑπὸ τῶν δικαστῶν, εἰσαγγελέως, συνηγόρων, οἱ τεχνηέντως ἀποφεύγοντες ν' ἀπαντήσωσιν εἰς τὰς ὑποβαλλομένας αὐτοῖς παραπειστικὰς ἐρωτήσεις, σπανίως συλλαμβάνονται ὡς ψευδομάρτυρες. Ὑπάρχουν πολλὰ εἶδη ψευδομαρτύρων. Ἔχομεν τοὺς μελανοῦντας τὴν δεξιὰν χεῖρα, πρὶν θέσωσιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, διότι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις ἐπικρατεῖ ἡ μωρὰ ἰδέα, ὅτι ὁ ὄρκος δὲν πιάνει διδόμενος κατὰ τοιοῦτον τρόπον. Ἀνεξήγητον τῷ ὄντι, ἡ μελάνη νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀλεξιτήριον κατὰ τῆς ψευδομαρτυρίας ! Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον προξενεῖ τὴν χειρίστην ἐντύπωσιν εἶνε, ὅτι καὶ οἱ γέροντες, ὧν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶνε ἔτοιμος ὁ θάνατος νὰ κλείσῃ, καταφεύγουσιν εἰς τὸ ἀξιοκατάκριτον τοῦτο μέσον, ὅπως ψευδομαρτυρήσωσιν. Ἄλλοι προδιατεθειμένοι ν' ἀποκρύψωσι τὴν ἀλήθειαν, δὲν θέτουσι τὴν χεῖρά των ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ κρατοῦσιν αὐτὴν μετέωρον. Φρονοῦσι δέ, ὅτι ἀφοῦ δὲν ἐγγίξουσιν τὸ Εὐαγγέλιον, δύνανται ἀφόβως νὰ εἶπωσι τὰ χονδροειδέστερα ψεῦδη.

Ἄλλοι ψευδομάρτυρες εἶνε, οἱ καὶ πολυπληθέστεροι, οἱ ἐπιμόνως ἀρνούμενοι νὰ μαρτυρήσωσιν ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου καὶ στερεοτύπως ἀναφερόμενοι εἰς ὅσα κατέθεσαν ἐν τῇ προανακρίσει των, δικαιολογούμενοι ὅτι παρῆλθε πολὺς καιρὸς καὶ δὲν ἐνθυμοῦνται. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ τοιοῦτον ψευδομαρτυρικὸν τέχνασμα πολλάκις ἐπιτυγχάνει ἐνώπιον τοῦ Πλημμελειοδικείου, εἴτε διότι δὲν ὑπάρχει προανάκρισις καὶ τότε θαρραλέως πλέον ψευδομαρτυροῦσιν, εἴτε διότι ἀτελῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνεργεῖται ἡ προανάκρισις καὶ τότε αὐτοὶ ἔχουσι τὸ στάδιον ἐλεύθερον, ἵνα συμπληρώσωσι τὰ κενὰ διὰ ψευδολογημάτων. — Τελευταῖοι ἔρχονται οἱ Ἀλθανόφωνοι, οἱ προφασιζόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγνοιοὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης μόνον καὶ μόνον, ἵνα ἀποφύγωσι τὴν μαρτυρίαν καὶ εὐκολώτερον ἀποκρύψωσι τὴν ἀλήθειαν. Νομίζουσιν ἐν τῇ ἀφελείᾳ των, ὅτι τὸ Δικαστήριον δὲν δύναται διὰ διερμηνείας νὰ μάθῃ παρ' αὐτῶν ὅ,τι χρήσιμον πρὸς μὀρφωσιν τῆς πεποιθησέως του. Ὑπάρχουσιν ὅμως πολλοὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀγνοοῦντες πράγματι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τοῦτο εἶνε λίαν δυσάρεστον, διότι «διὰ τὴν

ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους δαπανᾷ ὀλόκληρον τὸ ἔθνος· πρέπει λοιπὸν ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὸ ν' ἀπολαμβάνωσι τοὺς καρποὺς τῆς ἐκπαίδευσέως». — Εἶνε ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις πιστῶς τοὺς διαφοροὺς τύπους τῶν ψευδομαρτύρων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν κοινὴν φράσιν παλαμίζουσι τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀναισχύντως ψευδόμενοι, ἄπιστοι καὶ ἄθρησκοι καθ' ὅλην τῆς σημασίαν τῆς λέξεως, ἀσεβοῦντες πρὸς τὸ Θεῖον καὶ περιφρονοῦντες τοὺς Νόμους τῆς Πολιτείας, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἡσυχία τῶν πολιτῶν. Ἡ ψευδομαρτυρία εἶνε τὸ μικρόβιον τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης τὸ καταστρέφον τὸν ὑγιᾶ αὐτῆς ὄργανισμὸν καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ἀτελῶς αὕτη λειτουργεῖ, ὅτε μὲν ἀπαλλάσσοις τὸν ἔνοχον, ὅτε δὲ τιμωροῦσαι τὸν ἀθῶν !

Ἄλλ' ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ψευδομαρτύρων ἐπιζήλον κατέχει θέσιν ἀνθρωπὸς τις, Ἀριστείδης Χριστοφόρου ὀνομαζόμενος, ἐξ ἐπαγγέλματος ψευδομάρτυς, ὁ ἀντὶ τριῶν δραχμῶν προσφερόμενος νὰ ἐλαφρύνῃ τὴν θέσιν τοῦ κατηγορουμένου, χωρὶς οὔτε ἰδέαν κἄν νὰ ἔχῃ περὶ τῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς πρόκειται νὰ ἐξετασθῇ. Ὁ περιέργος αὐτὸς ἀνθρωπὸς εἶνε μετρίου ἀναστήματος, μᾶλλον εὐτραφῆς, ἔχων φυσιογνωμίαν εἰδεχθῆ καὶ ὀφθαλμοὺς πανούργους, ἀπότομος, ἀναιδῆς καὶ εἰς ἐπίμετρον ραιβοσκελής. Ἀπὸ τινος ὅμως καιροῦ ἡ διάσπημος αὕτη προσωπικότης ἐγένετο πολὺ γνωστὴ εἰς τὸ Δικαστήριον καὶ οἰκτρῶς πάντοτε ἀποπέμπεται, ὡς ἀκίβητος νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου, Σημειωτέον δέ, ὅτι ὁ ἀνάπηρος αὐτὸς διατιμᾷ τὸ ψεῦδος ἀναλόγως τῆς σοβαρότητος τῆς ὑποθέσεως καὶ οὕτω λαμβάνει τρεῖς μὲν δραχμάς διὰ τὰς μικρὰς ὑποθέσεις καὶ πέντε διὰ τὰς μεγάλας ! Οἱ χωρικοὶ πρὸ πάντων εἰσὶν εἰς θέσιν νὰ μᾶς εἶπωσι πόσας χρηματικὰς ἀφαιμάξεις κατὰ καιροὺς ὑπέστησαν ἀπὸ τὸν περίφημον κουτσόν.

Ὁ γραμματεὺς τοῦ Πλημμελειοδικείου συνήθως εἶνε νεαρὸς φοιτητῆς τῆς Νομικῆς, ὅστις ἐνταῦθα τὸ πρῶτον καταγίνεται εἰς ἔκθεσιν ἰδεῶν συντάττων τὰ πρακτικὰ ἐκάστης δίκης. Τὸ ἔργον του ἀληθῶς εἶνε λίαν ἐπίπονον καὶ ἀπαιτεῖται μεγάλη ἀντίληψις, ἵνα ἀναγράψῃ ἀκριβῶς ὅ,τι οὐσιῶδες ἐκτίθεται σχετικῶς πρὸς τὴν δικαζομένην ὑπόθεσιν. Ἐπὶ παραδείγματι : Ὁ μάρτυς Ἐρωτόκριτος φλυαρεῖ ; Εἶνε ὑποχρεωμένος ἐκ τοῦ προχείρου νὰ κάμῃ περίληψιν οὐσιῶδη τῆς καταθέσεώς του, ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ γράφῃ ἐπὶ ὀλόκληρον ἐβδομάδα. Ὁ μάρτυς Ἀνανίας ἐκστομίζει φράσεις καὶ λέξεις χωρὶς νόημα, χωρὶς σειράν ; Αὐτὸς ἐν τούτοις εἶνε ἠναγκασμένος νὰ ἐξαγάγῃ ἐννοίαν, νὰ σχηματίξῃ παραγράφους. Ὁ μάρτυς Στρατηγὸς ὁμιλεῖ χαμηλοφῶνως,

περιττόν νά προσθέσωμεν, ὅτι κατεδικάσθη εἰς τριῶν μηνῶν φυλακίαν.

Εἶτα τὸν λωποδύτην διαδέχεται ὁλόκληρος οἰκογένεια ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ πατρός, τῆς μητρός καὶ δύο θυγατέρων, κατηγορούμενη ἐπὶ ἀδίκῳ ἐπιθέσει καὶ διαταράξει τῆς οἰκιακῆς εἰρήνης τῆς χήρας Δ . . . Ὁραϊότατον σύμπλεγμα, ποικιλώτατον, ἄξιον φωτογραφικῆς ἀποτυπώσεως. Ὁ πατὴρ μικρὸς τὸ ἀνάστημα, μὲ μύστακας πελωρίων διαστάσεων, ὧν αἱ σουβλεραὶ ἄκραι βλέπουσι τὴν γῆν, μὲ ὀφθαλμούς ὑαλίους, βλακώδεις, ἀπενίξει πάντοτε τὰ προσφάτως στυλωθέντα ὑποδήματά του ἢ μῆτηρ κομψὴ τὴν περιβολὴν, φοροῦσα κεκρύφαλον, μὲ ὀφθαλμούς καστανούς, γλυκυτάτους, πλήρεις νοημοσύνης, προσβλέπει ἀλληλοδιαδόχως πάντοτε μειδιῶσα, τοὺς Δικαστάς, τὸν Εἰσαγγελέα, τὸν δικηγόρον τῆς. Αἱ δὲ δύο θυγατέρες λίαν συμπαθεῖς τὴν μορφήν, φέρουσαι ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν πῖλους ἀρχαιολογικῆς ἀξίας καὶ ἐνδύματα, ἐν οἷς ἀντιπροσωπεύονται ὅλα τὰ εἰς τὴν ὑψηλίον γνωστὰ χρώματα, ἐρυθριῶσαι ἐξ ἐντροπῆς, συσπειροῦνται πλησίον τῆς μητρός των, ἀποφεύγουσαι τὰ ἀδιάκριτα βλέμματα τῶν παρεστώτων. Ἡ ὑπόθεσις εἶνε κοινὴ, κοινοτάτη. Ἡ χήρα Δ . . . ἐδυσφήμισε τὰς θυγατέρας τῆς κυρᾶ-Δημήτραϊνας, αὐτὴ δὲ ἔχουσα τὴν τιμὴν ν' ἀνήκει εἰς τὴν πολυτελεῖ τὰξιν τῆς ἀριστοκρατίας, κατὰ τὴν πρωτότυπον φράσιν τῆς, ἐθεώρησε καλὸν νά ἐκδικηθῆ διὰ τὴν γενομένην προσβολὴν τῆς ὑπολήψεώς της καὶ ἡμέραν τινα ἀρπάζει ἢ καλὴ σου τὴν χήραν ἀπὸ τὰ μαλλιά, τρέχει ὁ σύζυγος, αἱ θυγατέρες, καὶ φαντάζεσθε πλέον τὰ ἐπακόλουθα τοῦ κωμικοτραγικοῦ αὐτοῦ γυναικοκαυγᾶ! — Πρόεδρος: Δικτὶ ἐκτυπήσατε τὴν Δ . . . δὲν ἐντρέπεσθε, ἀφοῦ μάλιστα εἴσθε καὶ ντιστεγκέδες; — Ἡ σύζυγος ἀντιπροσωπεύουσα καὶ τοὺς ἄλλους συγκατηγορούμενους: Κύριε Ὑψηλότατε (ἀντὶ κύριε Πρόεδρε), ἱκανοποίησα τὴν τιμὴν τῶν κοριτσιῶν μου. Ἡ τιμὴ εἶνε ἓνα πᾶγμα ποῦ δὲν ἔχει τιμὴν ὅσο καὶ ἂν δώσης δὲν τὴν πέρνει, ὅταν τὴν χάσης! ἡμεῖς μάλιστα στὴ γλώσσά μας λέμε:

Ἡ τιμὴ τιμὴ δὲν ἔχει
καὶ τιμὴ τοῦ ὁποῖος τὴν ἔχει.

κατάλαβες; Καὶ τὸ Δικαστήριον ἐν μέσῳ γελώτων τοῦ ἀκροατηρίου ἐκῆρυξεν ἅπαντας τοὺς κατηγορουμένους ἀθῶους.

Τέλος ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου ἐμφανίζεται ἡ κυρᾶ-Γεώργαινα ἐκ Μεγάρων, μνησθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀντιζήλου τῆς κυρᾶ-Σταύραινας, ὅτι ἄνευ ἀδείας τῆς ἀρμοδίου ἀρχῆς μετῆρχετο τὸ ἐπάγγελμα τῆς μαΐας. Καὶ αἱ δύο ἔφερον κομψὴν περιβολὴν Μεγαρίτισσας οἰκοκυρᾶς. Εἰς τὰ

Μέγαρα αἱ φιλονεικίαι, οἱ διαπληκτισμοὶ καὶ αἱ ἐριδες τῶν δύο αὐτῶν γυναικῶν εἶχον λάβει ἐπιφόβους διαστάσεις. Ἡ κυρᾶ-Σταύραινα καίτοι ἐφωδισμένη μὲ ἀδειαν τοῦ Ἰατροσυνεδρίου, ἐβλεπεν ὁσημέραι τὴν πελατεῖαν τῆς ἐλαττουμένην, ἐνῶ ἡ ἀντιζήλος τῆς διαπρεπῆ κατελάμβανε θέσιν ἐν τῇ μικρᾷ πόλει. Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς μνηύσεως τῆς ἐσφαγίασεν ὄλους τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὄρους, ἀνέπτυξε λεπτομερῶς ποίας γνώσεις ἰατρικᾶς πρέπει νά ἔχη ἐκάστη μαΐα, ὥκτιρε τοὺς μωροὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι παραδίδουν τὰς συζύγους αὐτῶν εἰς τὰς χεῖρας τῆς κομπογιαννίτισσας καὶ . . . ἐζήτησεν εὐσεβάστως παρὰ τῶν Δικαστῶν νά τιμωρήσωσιν ἀλύπτητα τὴν προκομμένη μαμμὴ, ἥτις ἐβάλλθηκε μὲ τὰ παστρικά της τὰ χεῖρια νά ἔγεγνήθη ὅλα τὰ Μέγαρα. Ἡ δὲ κατηγορούμενη πρὸς ὑπεράσπισίν της ἐκάλεσε πολλοὺς μάρτυρας, οἱ ὁποῖοι κατέθεσαν, ὅτι χάρις εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν κυρᾶ-Γεώργαιναν τὰ τρυφερὰ αὐτῶν ἡμίσθη ἐγέννησαν πολλὰς φορὰς χωρὶς . . . πόνο! — Ἀμ' τί θαρρεῖς κύρ-Πρόεδρε, ἔλεγεν αὕτη ἀπολογουμένη, τὴ δουλειά μου νά ξέρω καὶ γιὰ χαρτὶ δὲν σκοτίζουμαι . . . Οὔτε ἐμπλυσες οὔτε ἐχθρῶσες ἔκαμα, σὰν αὐταῖς πῶχουν τὰ πολλὰ χαρτιά καὶ τὸ λίγο μυαλό! Τὸ Δικαστήριον πεισθέν, ὅτι πράγματι ἡ κυρᾶ-Γεώργαινα ἐξήσκει ἄνευ ἀδείας τὸ ὄντως σοβαρὸν ἐπάγγελμα τῆς μαΐας, ἐτιμώρησεν αὐτὴν διὰ τριημέρου φυλακίσεως καὶ οὕτως ἔληξε μὲν ἡ περιεργὸς δίκη, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ σφοδρὰ ἐρις τῶν δύο ἀντιζήλων.

Ὁ εἰσαγγελεὺς ἐξακολουθεῖ διὰ τῆς αὐτῆς μηχανικῆς κινήσεως τῆς χειρὸς νά διδῆ νέας δικογραφίας εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου παρουσιάζονται ἀλληλοδιαδόχως νέοι τύποι κατηγορουμένων ἀξιοσημείωτοι, ἀξιοπερίεργοι. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐμφανίζονται καὶ οἱ μάρτυρες οἱ ὑπὸ τοῦ Νόμου καλούμενοι, ἵνα διαφωτίσωσι τὴν Δικαιοσύνην περὶ τῆς ἀληθείας τῶν πραγματικῶν γεγονότων, ἐφ' ὧν κυρίως στηρίζεται ἡ καταδίκη ἢ ἡ ἀθῶσις τοῦ ἐγκληματήσαντος. Σπανίως ὅμως οἱ αὐτόπται οὗτοι μάρτυρες παρουσιάζουσιν ἐνώπιον τῶν Δικαστῶν γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν. Ὑπὲρ τὸ δέον σεμνότυφοι, ὡς φαίνεται, περικαλύπτουσιν αὐτὴν διὰ πυκνοτάτου πέπλου καὶ πολὺ δυσκόλως διαγινώσκει τις, ἐὰν ὑπὸ τὴν σωρείαν τῶν ἀκατανόητων λέξεων, φράσεων καὶ συλλογισμῶν τῶν κρύπτῃται ἢ ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος. Κάλιστα γνωρίζουσιν ὅτι ἐξ αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τῶν κατηγορουμένων καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν θέλωσι, παραπλανῶσι τὴν Δικαιοσύνην, καταθέτοντες ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κατηγορουμένου ἀναλόγως

ὡσάν νά καταθέτη τι ὑπὸ ἐχεμύθειαν ; Καὶ ὅμως ὁ πτωχὸς γραμματεὺς πρέπει νά ἀκούσῃ καὶ ἂν δὲν ἀκούσῃ, πρέπει νά μαντεύσῃ τὰ λεγόμενα, διότι ἄλλως εἶνε ἀδύνατον νά κρατήσῃ πρακτικὰ. Οὕτως ἐν μέσῳ τῶσων μαρτύρων αὐτὸς ὑφίσταται ἀληθὲς μαρτύριον ὑπηρετῶν μετὰ φιλοσοφικῆς ἐγκαρτερήσεως τὴν Δικαιοσύνην τῆς πατρίδος του, ἐνώπιον τῆς ὁποίας παρουσιάζονται οἱ κ. κ. Ταλλαράς, Φλαγγίτης, Παλληκάρης, Ποδαράς, Μουστακάτος, Λύκος, Γιαννακλάρης, Μουλαράς, Νυφίτσα, Μιχάλαρος, Πατσαβούρας, Παπανικολετόπουλος, Τρόκας, Καρβουνιάρης, Περιστερῆς καὶ Περδικούλης κ.τ.λ. Ὁραῖα ὀνόματα, ἴσως τὰ ὠραιότερα ἐκ τοῦ μητρώου τῶν ἀρρένων ! Χάριν περιεργείας παραθέτομεν ἀπόσπασμα ἐκ τινῶν πρακτικῶν, ἵνα ἐκτιμήσῃτε τὴν περὶ τὸ γράφειν δεινότητα τοῦ γραμματέως: «Συνευθυμούντες κατὰ τὴν πανήγυριν καὶ μεταδάντες κατόπιν, ὅπως κοιμηθῶμεν καθ' ὁδὸν ὁ κατηγορούμενος, ἐνῶ ἔπηγαίναμεν τραγῶδούντες, ἐπυροβόλησε διὰ τοῦ περιστρόφου καὶ κατὰ τὸν δεῦτερον πυροβολισμόν ἡ σφαῖρα φαίνεται ἐκτύπησεν εἰς βράχον, διότι ἦσαν ἐμπροσθεν πέτραις καὶ φαίνεται ἡ ἢ πέτρα ἡ ἢ σφαῖρα ἐπιστρέψασαι τὸν ἐκτύπησεν εἰς τὸν ἀριστερόν ὀφθαλμόν».

Ἐν τῷ Πλημμελειοδικεῖῳ, ὅπως καὶ εἰς τὸ Κακούργιοδικεῖον, συνήγοροι τῶν κατηγορουμένων παρίστανται συνήθως βουλευταὶ—δικηγόροι. Ἡ πολιτικὴ, ἡ φαγέδαινα αὕτη τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἔχει εἰσέλθει εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς Διοικήσεως καὶ δὴ εἰς τὸν τῆς Δικαιοσύνης, ἣτις ἔδει ἀείποτε νά μένη ἀπρόσβλητος, ἵνα ἐπιτελῇ τὸν μέγαν αὐτῆς προορισμόν. Αἱ ἀγορεύσεις των εἰσὶ τετριμμέναι, οὐδεμίαν ἔχουσαι πρωτοτυπίαν, στερούμεναι δεινότητος δικανικῆς. Δὲν σκοποῦσι δι' αὐτῶν νά πείσωσι τὸ Δικαστήριον, ἀλλὰ μᾶλλον ἵνα πείσωσι τὸν πελάτην των καὶ ψηφοφόρον, ὅτι ἐκθύμως ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγοροῦσι πρὸς ἀνθρώπῳν τοῦ καταπατηθέντος δικαίου του. Σπανιώτατα ὁ ἀγορητῆς ἐξικνεῖται εἰς ὕψος ἰδεῶν ἐμπνεόμενος ὑπὸ σοβαρᾶς τινος ὑποθέσεως καὶ μεταχειρίζεται ἐπιχειρήματα, δι' ὧν προκαλεῖ τὴν προσοχὴν τοῦ Δικαστηρίου καὶ διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατηρίου. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ διακεκριμένοι δικανικοὶ ρήτορες εὐχαρίστως ἀκουόμενοι ἐν τῷ Πλημμελειοδικεῖῳ, ὧν αἱ σθεναραὶ ἀγορεύσεις διακόπτουσι τὴν ἀνιαρὰν μονοτονίαν τῶν κοινοτοπιῶν τῶν συναδελφῶν των. Ἡμέραν τινὰ καταδικάζεται εἰς πρόστιμον δρχ. 100 εἰς καρραγωγεὺς καὶ ὁ συνήγορος αὐτοῦ ἀγορεύει ἐπὶ τῆς ποινῆς ἐν μέσῳ γενικῆς εὐθυμίας ὡς ἐξῆς: «Ὁ πελάτης μου δυστυχῶς δὲν δύναται νά πληρῶσῃ τόσον βαρὺ πρόστιμον, καθότι εἶχεν ὁμολογίας τῶν Ἑλληνικῶν

δανείων, ἀπὸ τὰς ὁποίας σήμερον δὲν πληρώνεται, ἀλλὰ λαμβάνει Σκρίπ».—Μίαν ἄλλην ἡμέραν κατηγορεῖτο χωρικός τις, ἔχων τὸ πρόσωπον πλήρες ἀσβόλης, ὅτι παρὰ τὸν Νόμον κατεσκευάζεν ἄνθρακας καὶ ὁ συνήγορος ἐν τῇ ἀγορεύσει του: «Ὁ παρὼν κατηγορούμενος εἶνε ἀθῶος τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ πράξεως, διότι ἐκ τῶν καταθέσεων τῶν μαρτύρων τῆς τε κατηγορίας καὶ τῆς ὑπερασπίσεως ἀπεδείχθη, ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ἀλλ' ὁ ἀδελφός του εἶχε καμῖνι. Μὴ σὰς κάμνη δὲ ἐντύπωσιν, κύριοι δικασταί, ἐὰν ἔχη τὸ πρόσωπον καὶ τὰς χεῖρας μαύρας. Τοῦτο εἶνε τῆς ἰδιοσυγκρασίας του!». Πρόκειται περὶ τραυματικῶν ἀπρομελετήτων. Ἡ δίκη εἶνε ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα καὶ πολὺ περιεργος. Ὁ οὐσιωδέστερος μάρτυς τῆς κατηγορίας κ. Φωτεινός καταθέτει πολλὰ ἀκατάληπτα πράγματα. Καὶ ὁ συνήγορος τῶν κατηγορουμένων: «Κύριοι δικασταί, ὁ μάρτυς κ. Φωτεινός παραδόξως πως διέψευσεν τὸ ὄνομά του ἐν τῇ προκειμένη δίκῃ, καθότι ὑπῆρξεν ὑπὲρ τὸ δέον σκοτεινός. Τὸ Δικαστήριόν σας δὲν ἐφωτίσθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἀλλὰ μᾶλλον, ἐὰν ἐπιτρέπηται ἡ φράσις, ἐσκοτίσθη. Ἐνεκα τούτου ζητῶ τὴν ἀθῶωσιν τοῦ πελάτου μου λόγῳ ἀμφιβολιῶν».

Ἐνεκα τῆς πληθώρας τῶν ἐκδικαζομένων ὑποθέσεων ὁ Εἰσαγγελεὺς δὲν καταναλίσκει τὸν πολυτίμον χρόνον εἰς ἀγορεύσεις, ἀλλ' ἀπλῶς ζητεῖ τὴν ἐνοχὴν ἢ ἀθῶωσιν τοῦ κατηγορουμένου. Ἐννοεῖται εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν αἴτησιν εἶνε πολὺ φειδωλός. Ἐνίοτε σοβαρὰ τις ὑπόθεσις προκαλεῖ τὴν προσοχὴν του καὶ ἀμέσως ἐγείρεται, ὅπως κατηγορήσῃ τοῦ πταισάντος. Ἄλλ' ἡ ἀγορεύσις αὕτη ἢ παρὰ τὸν κανόνα γενομένη, ἔχει σκοπὸν μᾶλλον, ἵνα δώσῃ σπουδαιότητα εἰς τὴν ὑπόθεσιν καὶ ἐντείη τὴν προσοχὴν τοῦ Δικαστηρίου, παρὰ νά πείσῃ δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων καὶ διὰ τεχνικῆς ἀναπτυξέως τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων. Συνήθως τὴν ἔδραν τοῦ Εἰσαγγελέως καταλαμβάνει νεαρὸς ἀντεισαγγελεὺς, ὅστις πολλάκις φέρει ὅλα τὰ ἐφόδια πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τῷ Εἰσαγγελικῷ κλάδῳ. Δυστυχῶς ὅμως ὁ νέος Νόμος περὶ προσόντων τῶν δικαστικῶν ὑπαλλήλων ἀνακόπτει τὸ στάδιον αὐτοῦ ἀκριβῶς καθ' ἣν ἐποχὴν ἀρχίζει οὗτος νά κατανοῇ τὰ μυστήρια τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης. Διότι μετὰ ἐν ἔτος ὁ ἔμμισθος πάρεδρος Δικαστῆς παύει ἀντεισαγγελεύων καὶ ἐπιδίδεται κατόπιν εἰς ἔκδοσιν πολιτικῶν ἀποφάσεων. Ἀκόμη δὲν θέλομεν νά ἐννοήσωμεν, ὅτι ἡ εἰσαγγελικὴ θέσις πρέπει νά εἶνε αὐτοτελής, ἔχουσα ἴδιον προσωπικόν, κατὰρτιζόμενον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνιχνεύσεως καὶ καταδιώξεως τῶν ἐγκλημάτων δι' ἐμβριθοῦς μελέτης τοῦ Ποινικοῦ Νόμου καὶ διὰ μακρᾶς πείρας, ἣτις ἀποκτᾶται διὰ τῆς πολυχρονίου ὑπηρεσίας ἐν τῷ αὐτῷ

κλάδω. Ὁ εἰσαγγελεύς ἐν πάσῃ ποινικῇ ὑποθέσει εἶνε ἐν τῶν κυριωτέρων δικαστικῶν προσώπων. Ἀπ' αὐτοῦ κατὰ μέγα μέρος ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κατηγορουμένου καὶ διὰ τοῦτο ἡ ὑπεράσπις ἐναντίον αὐτοῦ βάλλει τὰ ἐπιχειρήματά της, προσπαθοῦσα παντὶ σθένει ν' ἀνασκευάσῃ τὴν ἀγόρευσιν αὐτοῦ, ἥτις ἐνίοτε ἀκάθεκτος καὶ ὀρηκτικῆ συμπασύρει πᾶν τὸ προστυχόν. Εἰς τὴν συνήθη ἐρώτησιν τοῦ Προέδρου: Κατηγοροῦμενε, ποῖον ἔχεις νὰ σὲ ὑπερασπισθῇ; νέος δεκαπενταετῆς ἀπήντησεν: ἔχω τὸν κύριον Εἰσαγγελέα! Ἡ ὠραία αὕτη ἀπάντησις τοῦ νέου τούτου ἐνέχει μεγάλην σπουδαιότητα καὶ ἐμφαίνει ἀριδῆλως, ὅτι ὁ Εἰσαγγελεύς δὲν πρέπει ἐκ συστήματος νὰ εἶνε πάντοτε κατήγορος, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ὑπερασπιστὴς τοῦ ἐδικουμένου πολίτου.

Εἰς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατεδικάσθη, διότι ἐπνίξε πτηνόν, τὸ ὁποῖον ὑπὸ φόβου κατέφυγεν εἰς τοὺς κόλπους του, ὥστε διὰ τούτου τὸν ἐδίδαξαν, ὅτι ἡ ἀσυμπαθὴς καρδία εἶνε ἀναξία ν' ἀποφασίζῃ περὶ τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν. Καὶ τῷ ὄντι οἱ Δικασταὶ οἱ μέλλοντες νὰ δικάσωσι πρέπει νὰ εἶνε ὄχι μόνον καλῶς κατηρτισμένοι ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ νὰ ἐμφορῶνται καὶ ὑπὸ εὐγενῶν αἰσθημάτων. Ἀκούσατε τὰς συγκινητικὰς καὶ θαυμασίας ταύτας λέξεις ἐνός δικαστοῦ, τοῦ μαρκησίου δὲ-Παστορέ, ὅστις ἐφιλοσόφει καὶ ὁ ὑποῖος ὑπῆρξε συγγραφεὺς, νόμομαθὴς καὶ ἐντιμὸς ἄνθρωπος: «Ὁμολογῶ μεθ' ὄρκου, ὅτι ποτέ, ποτέ δὲν ἐνεφανίσθη ἐνώπιόν μου κατηγορούμενος, χωρὶς νὰ μοὶ προξενήσῃ σφοδρὰς συγκινήσεις. Ἀκόμη καὶ σήμερον διατηρῶ ἐν τῇ μνήμῃ μου πᾶν ὅ,τι ἠσθάνθην τὴν πρώτην φορὰν καθ' ἣν μοὶ ἀνετέθη ἡ διεξαγωγὴ ποινικῆς τίνος ὑποθέσεως.

«Τὸ πρόσωπόν μου ἦτο ὠχρὸν καὶ τὰ δάκρυα ἐπλήρουν τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξήρχοντο λέξεις διακεκομμένα, τράμος εἶχε καταλάβει ὄλον μου τὸ σῶμα καὶ κρυφία φρίκη συνετάρασσε τὰς αἰσθήσεις μου.

«Ἐν τούτοις ὁ κατηγορούμενος ἔμενεν ἀπαθὴς. Ἐὰν δὲ ἤθελε κρίνει τις, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν διαφορὰν τῶν ἐνδυμάτων μας, ἐκ τῆς ἡρέμου αὐτοῦ κταστάσεως καὶ τῆς κατεχούσης με ταρχῆς, θὰ ἐξελάμβανεν αὐτὸν μὲν ὡς δικαστὴν, ἐμὲ δὲ ὡς κατηγορούμενον».

Οἱ πλημμελειοδίκαι οἱ ἐπιλαμβανόμενοι τῆς ἐκδικάσεως τῶν μικροῦποθέσεων τούτων εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς χορείας τῶν εὐαριθμῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες τιμῶσι τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Ἄλλοτε μελίχιοι, προσηνεῖς, ἄλλοτε τραχεῖς, ἀπότομοι, βίαιοι, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τῶν προσώπων, πάντοτε ὅμως κατὰ βῆθος καλοὶ,

ἀγαθοί, διεξάγουσιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐξήκοντα καὶ πλέον ὑποθέσεις ἐργαζόμενοι ἀπὸ πρωίας μέχρις ἑσπέρας. Ὅστις παρηκολούθησε μετὰ προσοχῆς τὰς συνεδριάσεις τοῦ Πλημμελειοδικείου Ἀθηνῶν, θέλει συνομολογήσει μεθ' ἡμῶν, ὅτι τὸ ἔργον τῶν Δικαστῶν εἶνε λίαν ἐπίπονον καὶ κοπιῶδες. Εἰσὶν ὑποχρεωμένοι ν' ἀκροασθῶσι μὲ ἰώθειον ὑπομονὴν 150 καὶ πλέον ἀνθρώπους, νὰ ὑπομείνωσι τὴν φλυαρίαν τῶν περισσοτέρων ἐξ αὐτῶν, ν' ἀκούσωσι τὰ τερατωδέστερα ψεύδη, τοὺς τραγελαφικωτέρους συλλογισμοὺς καὶ ἐν τέλει εἰσὶν ἠναγκασμένοι ἐκ τῆς πολυσχιδοῦς ταύτης διαδικασίας νὰ μορφώσωσιν ἀμερόληπτον κρίσιν, ἀκράδαντον πεποιθήσιν: τίς ὁ ἔνοχος καὶ τίς ὁ ἀθῶος, σύμφωνα μὲ τοὺς Νόμους τῆς Πολιτείας, εἰς ἣν ὠρκίσθησαν πίστιν καὶ ὑποταγὴν. Ἡ σπουδὴ μεθ' ἧς δικάζουσιν ἀναμφηρίστως ἐστὶ κακὸς σύμβουλος. Ἐνῶ τούναντίον ἡ ἡρεμία καὶ λελογισμένη ἐξέτασις τῆς ὑποθέσεως ἄγει εἰς εὐάρεστα ἀποτελέσματα καὶ ἀπομακρύνει ἐκ τῆς ποινικῆς διαδικασίας τὰς πλάνας, αἱ ὁποῖαι ἀνυπολογίστους προξενούσι ζημίας εἰς πᾶσαν κοινωνίαν. «Καλλίτερον εἶνε νὰ κρίνῃ τις δικαίως καὶ νὰ μεμψῆ ἀναξίως παρὰ τοῦ καταδικασθέντος, πρὸς νὰ κρίνῃ ἀδίκως καὶ νὰ ψεύγηται δικαίως ἐνώπιον τῆς φύσεως», λέγει ὁ Ἐπίκτητος.

Ἀξιοσημείωτος προσωπικότης ἐν τῷ Πλημμελειοδικεῖῳ εἶνε ὁ ὑπογραμματεὺς Γρηγόριος Μαυροκέφαλος, ἐπὶ 17 ἔτη ὑπηρετῶν τὴν πατρίδα του μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως ἀντὶ ἀμοιβῆς δεκάδων τινῶν δραχμῶν. Καλλίστα δύναται τις νὰ τὸν παρομοιάσῃ πρὸς τοὺς μελανωτάς τῶν τυπογραφικῶν πιεστηρίων. Τὸ πρόσωπόν του, αἱ χεῖρές του, τὰ ἐνδύματά του κοσμοῦνται διὰ μελανῶν στιγμάτων παριστάντων διάφορα ἀραβουργήματα ἀναλόγως τῆς ιδιοτροπίας τῆς πέννας του, ἣν πάντοτε κρατεῖ πλήρη μελάνης εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα. Ἡ ὑπηρεσία του συνίσταται εἰς τὸ νὰ φέρῃ τὰ πρακτικὰ τῶν διαφόρων ποινικῶν ὑποθέσεων εἰς τοὺς δικαστὰς πρὸς ὑπογραφήν. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἐργασία αὕτη φαίνεται ἀπλουστάτη. Καὶ ὅμως πόσα βάσανα, πόσα μαρτύρια δοκιμάζει ὁ πτωχὸς Γρηγόρης, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ὑπογραφήν τοῦ πολυασχόλου δικαστοῦ. Πάντοτε μὲ τὸ μεδίαμα εἰς τὰ χεῖλη, χαριέστατος, προσηνεστάτος εἰς ὅσους συμπαθεῖ, ἀδιάφορος, ψυχρὸς ἀπέναντι ἐκείνων οὓς δὲν νοστιμεύεται, στερεοτύπως προσαγορεύει πάντας ἀνεξαιρέτως μὲ τὸ «ψυχούλά μου» καὶ τρέχει ὡς ἀτμομηχανὴ παντοῦ, ὅπου ἐλπίζει νὰ ἐπιτύχῃ τὸν δικαστὴν ἢ τὸν δικηγόρον, παρ' ὧν μετὰ φορτικότητος ζητεῖ μίαν μίαν καὶ μόνην ὑπογραφοῦσαν. Ὅσακις δὲ παρατηρῇ τὰ πρακτικὰ ἐκ φόβου μήπως παρελείφθῃ ὑπογραφή τις, εἶνε τῇ ἀληθείᾳ ἀμίμητος. Τὸ πρόσωπόν του λαμβάνει σοβαρὸν

ὑφος, τὸ κάτω εἶχον πλατὺ χεῖλός του τίθεται εἰς τρομώδη κίνησιν καὶ χαμηλοφώνως ἀναγινώσκει τὴν ἐξελεγχομένην ὑπογραφήν, μὲ τὴν πένναν πάντοτε εἰς τὴν δεξιάν χεῖρα καὶ μὲ ζευγὸς ὀμματοῦαλιῶν ἀμφιβόλου καθαρῶτητος, τὰ ὅποια μόλις καὶ μετὰ βίας συγκρατοῦνται εἰς τὰ πτερύγια τῆς ρινός του, ἕνεκα τῆς σπασμοδικῆς κινήσεώς της. Ἄνεκτὸς ὑπὲρ τὸ δέον δέχεται πᾶσαν ἀστείότητα, ἀλλ' οὐδενὶ ἐπι- τρέπει νὰ τὸν μεταχειρίζεται ὡς ὑπηρετήν. Καίτοι εἶνε ἡλικίας 48 ἐτῶν, μόλις φαίνεται τριακοντούτης. — Ἐέρεις, μοὶ ἔλεγεν ἡμέραν τινα, δὲν φάινομαι γιὰτ' εἶμαι καλοφτιασμένος (;) Ἔχει περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς βλέπετε καλὴν ἰδέαν καὶ τοῦτο εἶνε λίαν παρήγορον. Δυστυ- χῶς ὅμως ὑπάρχει σπουδαία ἀντίρρησης ὡς πρὸς τὴν καλὴν διάπλασιν τοῦ σώματός του. Ὅσοι ἐξ ὀψέως γνωρίζουν τὸν Γρηγόρην δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν, ἂν αὐτὸς ἢ οἱ ἀντιλέγοντες ἔχουν δίκαιον. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ἄνθρωπος ὁ ὅποιος εἰς τὰς σημερινὰς ὑπερέγκους βιω- τικὰς ἀνάγκας κατορθώνει νὰ τρέφῃ μὲ 90 μόνον δραχμὰς μητέρα καὶ δύο ἀδελφὰς εἶνε ἄξιος παντὸς ἐπαίνου καὶ πολὺ ἀνώτερος μάλιστα πολ- λῶν μαμμοθρέπτων νέων, εἰ ὅποιοι ἀφειδῶς σπαταλῶσι κολοσσιαίας περιουσίας, ἀφήνοντες κατόπιν εἰς τοὺς πέντε δρόμους μητέρα καὶ ἀδελφὰς !

Ἡ ἐγκληματικότητα ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τινος καιροῦ λαμβάνει σοβα- ρὰς διαστάσεις. Τὰ δικαστήρια νυκθημερὸν σχεδὸν ἐργάζονται εἰς τὸ νὰ τιμωρῶσι τὴν κακίαν, αὕτη δὲ ἐξ ἄλλου καθ' ἐκάστην κατὰ μεί- ζονα λόγον φροντίζει εἰς τὸ νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὰ ἀφθονον ὕλην. Ὅλα τὰ πινάκια τῶν ποινικῶν δικαστηρίων πάσχουσιν ἀπὸ ὑπερτροφίας καὶ οἱ ἐν τῷ Ὑπουργεῖῳ τῆς Δικαιοσύνης καθ' ἐκάστην ἐξαμηνίαν συγ- κεντρούμενοι στατιστικοὶ πίνακες δεικνύουσιν, ὅτι ἀναλόγως τοῦ πλη- θυσμοῦ ἢ ἐγκληματικῆς κινήσεως λαμβάνει μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Καταπληκτικὴ εἶνε ἡ κατ' ἔτος γενομένη αὐξήσις τῶν εἰς τὰ διάφορα Πλημμελειοδικεῖα εἰσαγομένων ὑποθέσεων πρὸς ἐκδί- κασιν. Ἔχομεν προχείρους τοὺς στατιστικούς πίνακας τοῦ Πλημμελειο- δικεῖου Ἀθηνῶν τῶν ἐτῶν 1890, 1891, 1892, καὶ 1893. Κατὰ τὸ 1890 εἰσῆχθησαν πρὸς ἐκδίκασιν 2,890 ὑποθέσεις, τὸ 1891 : 3,643, τὸ 1892 : 5,245 καὶ τὸ 1893 : 7,274. Ὡς βλέπετε, κατὰ τὸ διαρ- ρῆσαν ἔτος αἱ ὑποθέσεις ἐτριπλασιάσθησαν, ἂν δὲ ἡ αὐξήσις αὕτη ἐξακολουθήσῃ οὕτω βαίνουσα καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἀναμφιβόλως μετὰ πάροδον δεκάδων τινῶν ἐτῶν οἱ μὴ διελθόντες ἐκ τοῦ Πλημμελειοδι- κείου θὰ μετρῶνται εἰς τὰ δάκτυλα.

Παρακολουθήσατε τὰς συνεδριάσεις τοῦ Πλημμελειοδικεῖου Ἀθηνῶν

καὶ θέλετε ἰδίως ὄμμασιν ἀντιληφθῆ ποία ἐξαχρείωσις βασιλεύει παν- τοῦ. Χωρικὴ μὲ θηλάζον βρέφος παρουσιάζεται ἐνώπιον τοῦ δικαστη- ρίου κατηγορουμένη διὰ τραῦμα θανατηφόρον κατὰ μιᾶς ἐξαδέλφης της. Ἐκ τῆς διαδικασίας ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ πράξις αὐτῆς φέρει βα- ρύτερον χαρακτῆρα καὶ παραπέμπεται νὰ δικασθῇ ἐνώπιον τοῦ Κα- κουργιοδικεῖου. Διατάσσεται λοιπὸν ἡ προφυλάκισις της καὶ ὀδηγεῖται εἰς τὰς φυλακὰς, συναποκομίζουσα καὶ τὸ δύστηνον βρέφος, τὸ ὅποιον μὴ δυνάμενον νὰ ζῆσῃ ἄνευ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος, ἐγκλείεται ἐντὸς τῆς τρώγλης μετὰ τῆς κατηγορουμένης μητρός ! Ὀδυνηρὰ εἰκὼν συγ- κινούσα καὶ τὴν μᾶλλον πεπωρωμένην καρδίαν. — Ὀλόκληρος περίπο- λος ἐκ πέντε συγκεκριμένη ἀτόμων συλλαμβάνει μιᾶν ἐσπέραν μίθυσόν τινα, τὸν δέρει ἀνηλεῶς καὶ διὰ τῶν ξιφῶν καθιστᾷ ἄχρηστον τὴν δε- ξιάν χεῖρά του. Αὐτὸ θὰ εἰπῇ τήρησις τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἐξα- σφάλισις τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν. Οἱ ἀρειμάνιοι οὗτοι σπαθοφόροι, ἐνῶ ἡδύναντο εὐκολώτατα νὰ ὀδηγήσωσι τὸν μίθυσον εἰς τὸ κρατητήριον, δὲν τὸ ἐπραξαν, ἀλλ' ἐβασάνισαν αὐτὸν ἄνευ λόγου, ἄνευ ἀφορμῆς. Καὶ πολὺ δικαίως τὸ δικαστήριον ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς ὀκτάμηνον φυ- λάκισιν. Παρομιώδεις πλέον κατέστησαν καὶ οἱ καθ' ἐκάστην σχεδὸν διαπραττόμενοι φόνοι ἐξ ἀμελείας ὑπὸ ἀμαξηλατῶν καὶ παραγωγῶν, οὓς τὸ Πλημμελειοδικεῖον πάντοτε ἀμειλίκτως ἐτιμώρησεν. Παρουσιάζομεν ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς σημερινῆς θλιβερᾶς καταστάσεως. Φαντά- σθητε, ὅτι καθ' ἐκάστην ἐβδομάδα ἐκδικάζονται πλέον τῶν 160 ὑποθέσεων. Φρονοῦμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε ἀρκετὰ ἐνδεικτικὸς τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐκλύσεως καὶ διαφθορᾶς.

Εἰς τὸ Πλημμελειοδικεῖον, ἔνθα κωμικοτραγικαὶ συμβαίνουσι σκηναὶ καὶ πληθὺς ἀστείων ἐπεισοδίων, δύναται τις νὰ ἀλιεύσῃ νοστιμώτατα ἀνέκδοτα. Καὶ ἐπειδὴ καλὸν εἶνε ν' ἀποκομίζῃ τις ἐκ τινος ἀναγνώ- σματος τερπνὰς ἐντυπώσεις, παραθέτομεν μερικὰ ἀνέκδοτα ἀρκετὰ δια- σκεδαστικά. — Πατὴρ καὶ υἱὸς κατηγοροῦνται ἐπὶ παρανόμῳ ὑλοτομίᾳ. Πρόεδρος. — Λοιπὸν γέροντα, σὺ εἶσαι ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς καὶ ὁ υἱὸς σου φυσικὸς. Ὁ πατήρ. — Μάλιστα, κύριε πρόεδρε, τὸ παιδί μου εἶνε φυσικὸ δὲν εἶνε νόθο ! = Κυρία τις ἐμφανίζεται ἐνώπιον τοῦ δικα- στηρίου. Ὁ πρόεδρος τὴν ἐρωτᾷ : — Κυρία, εἶσθε ἐγγαμὸς ; Ἡ κυρία μετὰ δισταγμὸν. — Μάλιστα, κύριε. Μία φωνὴ ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου : — Ὅχι. — Ὁ πρόεδρος. — Ναὶ ἢ ὄχι ; πρέπει τὸ πρᾶγμα νὰ διευκρι- νισθῇ ! Ὁ συνήγορος. — Ἡ πελάτις ἀφίνει τὴν ἐξήγησιν εἰς τὴν κρί- σιν τοῦ δικαστηρίου (ἰλαρότης). = Δικαστής. — Εἶσαι βέβαιος, μάρτυς, ὅτι ὁ κατηγορούμενος ἦτο πολὺ μεθυσμένος τὴν ἡμέραν ἐκείνην ; Μάρ-

της.—Μάλιστα, κύριε, ἦταν ἐπὶ κραιπάλης μέθης. Δικαστής.—
Διὰ τοῦτο φαίνεται καὶ σὺ εὐρίσκεσαι εἰς γλωσσολογικὴν κραιπά-
λην! — Πρόεδρος.— Ποίας ὕβρεις τοῦ ἔλεγεν ὁ κατηγορούμενος;
Μάρτυς.— Πολλὰς καὶ διαφόρους, ἀλλὰ ὕβρεις ἑναερίους, χωρὶς νὰ
ἔχη σκοπὸν νὰ τὸν βλάψῃ! — Εἰσαγγελεύς.— Επιμένεις, ὅτι δὲ τὸν
ἔκτύπησεν ὁ κατηγορούμενος μὲ τὸ μπαστοῦνι στὸ κεφάλι· ἄμ' τὸ κα-
πέλλο του πῶς ἔβρέθηκε τότε ξεσχισμένο; Μάρτυς.— Εἶνε ψέμματα,
κύριε Εἰσαγγελέα, γιὰτὶ τὸ καπέλλο τοῦ κυρίου ἀπ' ἐδῶ (δεικνύει τὸν
παθόντα) ἐγὼ τὸ 'πῆρα ἀπ' τῆς λάσπης καὶ τοῦ τῶδωκα ἰσόδιο στὰ
χέρια! — Λοιπὸν κατηγορούμενε, ἐπιμένεις νὰ τὸ ἀρνήσῃς; — Μάλι-
στα! — Καὶ ἐνῶ ὑπάρχουν τσιαῦται ἀποδείξεις ἐναντίον σου, σὺ ἐπι-
μένεις; — Ὁ τίμιος ἄνθρωπος, κύριε πρόεδρε, ὅταν εἶπῃ μὴ φερά τὸν
λόγον του . . . δὲν τὸν πέραναι πίσω!!!

Ἡ Ἑλλάς σήμερον διεφθίμωσθ' ὡς ἡ ἐγκληματικώτερα χώρα τῆς
ὕψηλιου. Αἱ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσαχθεῖσαι καὶ ἐμφυτευθεῖσαι ἐν τῇ
ἡμετέρᾳ κοινωσίᾳ νέαι ἔξεις τοῦ καθημερινοῦ βίου, δημιουργήσασαι
νέας ἀνάγκας καὶ καταστρέψασαι τὴν ὀλιγάρκειαν τοῦ Ἑλληνος, ὑπῆρ-
ξαν οἱ κυρίως παράγοντες τῆς καταπτώσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθή-
ματος καὶ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν. Εὐτυχῶς τὰ παρ' ἡμῖν τελούμενα
ἐγκλήματα φέρουσι πολὺ ἠπιώτερον χαρακτῆρα τῶν ἀλλάχου τοῦ
πεπολιτισμένου κόσμου διαπραττομένων. Τὸ σύνθημα ἐγκλημα τοῦ
Ἑλληνος εἶνε ἡ ἐν βρασμῇ ψυχικῆς ὁρμῆς ἀναιρέσεις καὶ τὰ τραύματα,
ἀποτέλεσμα τοῦ φύσει ζωηροῦ καὶ ἀψυχόλου αὐτοῦ χαρακτῆρος. Ἄς
ἐλπίσωμεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ἡ κυβέρνησις, ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, ἡ
δικαιοσύνη, ἡ ἐκπαιδεύσις, τὰ ἄτομα, ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ δημοσιογρα-
φία, θέλουσι καταβάλαι πᾶσαν φροντίδα εἰς τὸ μέλλον, ὅπως μορφώ-
σωσιν ἐπὶ τὸ ἠθικώτερον τὴν καρδίαν τοῦ Ἑλληνος καὶ διαπλάσωσι
πολίτας ἀγαθοὺς, χρηστοὺς καὶ ὑψηλόφρονες, ἵνα τοῦ λοιποῦ οἱ ξένοι
εὐφῆμως ὁμιλῶσι περὶ τῆς μικρᾶς μὲν, ἀλλ' ἐνδόξου ταύτης ἑλλη-
νικῆς γῆς!

Μάρτιος 1894

Κ. Α. Καπράλος.

ΟΙ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΕΣ

(Θεσσαλικὴ ἀνάμνησις).

Ἐνύκτωνεν.

Ὁ ἥλιος εἶχε δύσει πρὸ μικροῦ καὶ αἱ πρώται σκιαὶ τοῦ λυκόφωτος
ἐπετέρυγιζον εἰς τὸ βαθυκύανον στερέωμα. Κάτω ὁ δρόμος ἦτο βυθισμέ-
νος εἰς μελαγχολικὴν σιγὴν ἐν τῇ ἐρημίᾳ διαβατῶν, ὑπὸ τὴν πένθιμον
καὶ σιωπηρὰν ὄψιν τῶν οἰκιῶν του μὲ τοὺς κρημνιζομένους τοίχους, τὰ
χαλασμένα παράθυρα καὶ τὰ καταρρέοντα καφάσια. Ἀραιὸν κοπάδι
ἀπὸ κάργαις ἐπετοῦσεν ἀνωθεν μιᾶς γκρεμισμένης μάδρας καὶ τὸ πε-
ρύγιμα τῶν μαύρων πτηνῶν ἦτο ἕνας ἀκόμη χρωματισμὸς πένθους καὶ
μελαγχολίας εἰς τὸν ἔρημον αὐτὸν δρομίσκον. Καὶ ἐπὶ τῆς στέγης τῆς
πέραν ὑψηλῆς οἰκίας ὑψαύχην πελαργὸς ἴστατο μὲ τὸν ἕνα πόδα,
προτείων τὸν μακρὸν του λαιμὸν ἐλικοειδῶς εἰς τὸ κενὸν ἐν στάσει
μελέτης καὶ ρεμβασμοῦ. Κατὰ διαλείμματα, ὡσεὶ συνεργόμενον ἐκ τῆς
ρέμβης τὸ ὄρνεον ἐκτυποῦσε δυνατὰ καὶ ρυθμικῶς ἐπὶ τινὰ λεπτὰ τὸ
μέγα αὐτοῦ ἐπίμηκες ράμφος καὶ τότε ἡ στενωπὸς ἐπληροῦτο μονο-
τόνου θορύβου, ὁ ὁποῖος ἤβησε τὴν στυγνὴν καὶ μαύρην μελαγχολίαν
τῆς, ποῦ ἦτο ὡς ἐὰν εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων πανοικί.

* *

Κάπου ἐκεῖ ἠγείρετο τὸ κοιμητήριον τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων,
τῶν ὁποίων αἱ ψυχαὶ εἶχον τὴν δύναμιν τοῦ θαυματουργεῖν καὶ θερα-
πεύειν τὰ ἀνθρώπινα πάθη. Μεγάλῃ πύλῃ ὡς σταύλου ἀπὸ σανίδια
ἀχρωμάτιστα ἔφερε πρὸς αὐτό, ταπεινὸν οἰκοδόμημα, ὅπερ ἐκ τῆς
ὁδοῦ θεώμενον τίποτε τὸ ἐξαιρετικὸν δὲν ἐπαρουσίαζε καὶ ἦτο στενό-
τατος κατὰλευκος τοῖχος μὲ δύο μικρὰ παράθυρα, στερεῶς κερρω-
μένα. Μέσα τὸ προαύλιον ἐξετείνετο εἰς ἐπίμηκες μακρυνάρι, γεμάτο
ἀπὸ τσικουνίαις καὶ ἄγριας μολόχαις. Ἀριστερᾷ ἠνοίγοντο τρία σι-
δηρόφρακτα παράθυρα καὶ ἐπὶ τῶν σιδηρῶν αὐτῶν κιγκλίδων ἐφαί-
νοντο δεμένα πολυάριθμα ράκη, κουρέλια μυρίων χρωμάτων ἀπὸ λινὰ
καὶ μάλλινα ὑφάσματα. Ἦσαν ἐξορκισμοὶ καὶ ἀναθήματα τῶν πι-
στῶν, ὅσοι προσεβλήθησαν τυχὸν ἐκ πυρετῶν καὶ ἄλλων νοσημάτων
καὶ ὅταν προσέδεον αὐτὰ, ἐὰν μὲν ἔπασχον, ἐθεραπεύοντο, διωκομένου

τοῦ μολύσματος, καὶ ἐὰν ἦσαν ὑγιεῖς, παρέμενον ἀλώθητοι καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν.

*Οπισθεν τῶν παραθύρων αὐτῶν ἐκοιμῶντο εἰς τὰ τεράστια λευκὰ τῶν φέρετρα οἱ ἔχοντες τὴν θαυματουργὸν ταύτην δύναμιν τοῦ θεραπεύειν τὰ ἀνθρώπινα πάθη μάρτυρες. Τὰ φέρετρα ἐξετείνοντο ἀνὰ τέσσαρα, ἀνὰ πέντε εἰς παραλλήλους γραμμὰς τὴν μίαν ὀπισθεν τῆς ἄλλης. Τὰ πράσινα σαρίκια τῶν τεθνεώτων διεκρίνοντο ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῶν φερέτρων, ἐν ᾧ εἰς αὐτὰ ἐπιμελῶς εἶχον ἐναποτεθῆ λευκὰ μάκτρα τοῦ προσώπου. Διότι ἠγείροντο τὴν νύκτα οἱ τεθνεώτες καὶ πρὸ τῆς προσευχῆς τῶν ἐκαθάριζον τὸ σῶμα καὶ ἐπλενον τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τοὺς πόδας. Κυρίως δὲν ἠγείροντο αὐτοὶ ἀπὸ τῶν φερέτρων· αἱ ψυχαὶ αὐτῶν κατήρχοντο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ ὁδηγὸς μᾶς εἶπεν, ὅτι τὰ φέρετρα ἦσαν κενά, καὶ ὅτι τὰ ὅστ' αὐτῶν κεκοιμημένων ἀνεπαύοντο κάτω ὑπὸ τὴν γῆν καὶ μόνον κάθε ξύλινον φέρετρον ἐσυμβόλιζε τὴν ὑπαρξίν ενός μάρτυρος. Αἱ ψυχαὶ τῶν ἡδὴ βεβαίως, ψυχαὶ ἡρώων γενναίως ἀγωνισθέντων ὑπὲρ πίστεως καὶ πατριδος, ἐνετρύφων εἰς τὸν παράδεισον τοῦ προφήτου, ἐκεῖ ὅπου ρεεὶ ἡ ἀβόλωτος ἐξ ὕδατος καὶ γάλακτος πηγὴ καὶ ὁ οἶνος ὁ ἡδὺς καὶ τὸ μέλι τὸ γλυκύ, ὅπου κυλίουν διαυγῆ τὰ νάματά τῶν ἡ Καφουρά καὶ ἡ Σαλαμίλλα καὶ ἡ Θανείμ, ὅπου τελοῦνται τόσαι ἑορταὶ τρυφῆς καὶ σαρκικῶν ἀπολαύσεων. Καὶ παρέμενον τὰ ξύλινα κιβούρια ὡς ἡ ταπεινὴ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικία τῶν, ἵνα προσέρχωνται βοηθοὶ καὶ ἀντιλήπτορες τῶν πασχόντων, τῶν ἐνδεῶν, τῶν ἀπηλπισμένων

* *

Ἔίχε κάτι τὸ φοβερὸν ἢ ὑπὸ τοὺς χαμηλοὺς θόλους τοῦ μασσωλείου θεῶ τῶν φερέτρων μέσῳ τῆς ἀχλύος τοῦ ἡμίφωτος, ὑπὸ τὰς ἀράχνας, αἱ ὁποῖαι ἀνωθεν ἐκρέμαντο καὶ ἐπλήρουν τὰς γωνίας τῶν τοίχων.

Μικρὸν καὶ θὰ λησμονηθοῦν ὀλιότερα οἱ τεσσαράκοντα αὐτοὶ ἄγιοι. Ὑπὲρ τὰ φάσματα αὐτῶν κυριαρχεῖ τῆς μοιραίας ἐγκαταλείψεως τὸ φάσμα καὶ ἐν ἄλλοτε ὀλόκληρος ἢ πόλις προσήρητο ν' ἀποδώσῃ τὰς τιμὰς εἰς τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτῶν τὴν προστασίαν καὶ τὴν ἀντίληψιν, σήμερον, ὅτε ἡ γῆ ἐγένετο καὶ αὐτὴ ἐλληνικὴ καὶ ἐφυγαδευθήσαν ἐξ αὐτῆς οἱ πιστοί, διὰ τοὺς τεσσαράκοντα αὐτοὺς ἠγιασμένους νεκροὺς εὐάριθμοι ἀπέμειναν θεράποντες. Καὶ ἦσαν τὰ ἐξορκιστικά ἀναθήματα ἀπὸ χρόνων ἐκεῖ πολλῶν προσδεδεμένα καὶ τὰ μάκτρα δὲν ἠλλάσσοντο ὡς πρότερον, ἀλλ' ἔμενον ῥυπαρά καὶ κονιορτόβλητα ἔτη ὀλόκληρα ἐπὶ τῶν φερέτρων. Ὀλόκληρον τὸ τέμενος ἀπὸ

τῆς αὐλῆς, τὴν ὁποῖαν ἠσχήμιζον ἢ ταικουνίδες, ἕως τὸν ξενῶνα, ποῦ ἠνοίγετο εἰς τὸ βάθος ἐτοιμόρροπος καὶ βρωμερός, ἐνέφαινε τὴν ἀπαίσιαν εἰκόνα τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ τῆς φθορᾶς. Μία μόνον ὑπαρξίς, μία γηραιὰ αἰθίοψ, καθ' ἃ μᾶς ἔλεγεν ὁ ὁδηγός, παρέμενε ἢ ἐπόπτις, ἢ ἀφωσιωμένη φύλαξ τοῦ ἐγκαταλελειμμένου μασσωλείου καὶ τοῦ τεμένους, ὅπερ κατέναντι τοῦ ξενῶνος ἐφθείρετο καὶ αὐτὸ ὀλονέν, καταρρέον εἰς ἐρείπια.

Ἦτο δὲ ὁ ξενῶν χθαμαλὸν οἶκημα μὲ ξύλινον πρόστεγον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀνερριχᾶτο μία κληματαριά, ἢ μόνη εὐγενῆς βλάστησις εἰς τὴν αὐχμηρὰν γῆν, τὴν ὁποῖαν ἐμόλυναν τὰ ἄγρια καὶ δηλητηριώδη χόρτα. Κατὰ τῶν πρασίνων καὶ δροσερῶν φύλλων τῆς διηύθυνον τὰ ἀπληστα βλέμματά τῶν οἱ ἀνωθεν ἱπτάμενοι ἰέρακες καὶ ἡ αἰθίοψ διὰ νὰ τὴν προφυλάξῃ ἐκ τῶν ἐπιθέσεών τῶν, εἶχεν ἀναρτήσει ἀπὸ τινος ξυλίνου δοκοῦ τὸ πτώμα κάργας φονευμένης. Τὸ μαῦρο πουλὶ ἠωρεῖτο εἰς τὸ κενὸν κρεμασμένο ἀνάποδα καὶ τὰ πτερά του τὰ στιλπνὰ ἔκλινον ἀδρανῆ, ἐνῶ αἱ σάρκες του εἶχον ἐξαφανισθῆ διὰ τῆς σήψεως καὶ ἀπέμεινε τὸ κουφάρι του κατὰξῆρον καὶ ζαρωμένο. Μυῖαι ἔπταντο ἀνωθεν βομβοῦσαι καὶ οἱ ἰέρακες ὑψηλότερον ἐστρηφογύριζον ταχέως εἰς τὸ πτερύγισμά τῶν χωρὶς νὰ τολμῶν νὰ κατέλθουν. . .

* *

Ἦδη ἡ νύξ εἶχεν ἐπέλθει.

Τὸ βαθὺ αὐτῆς σκότος ἐχρωματίζεε πενθημώτερον ἀκόμη τὸν ἔρημον καὶ ἐγκαταλελειμμένον αὐτὸν τόπον, ὁ ὁποῖος μολονότι ἦτο καταφύγιον εἰρήνης καὶ ἀγάπης καὶ σωτηρίας ψυχῶν, ἀναπαυόμενος εἰς τὴν αἰωνίαν γαλήνην μιᾶς θρησκείας, δὲν ἠξέυρω διατὶ μᾶς ἐπροξένει φόβον καὶ φρίκην. Ἐἶπομεν εἰς τὸν ὁδηγὸν ν' ἀπέλθωμεν ἐκεῖθεν καὶ φεύγοντες μέσῳ τῶν χαλασμένων στενωπῶν τῆς ἐβραϊκῆς συνοικίας, ἐφανταζόμεθα τοὺς Τεσσαράκοντα αὐτοὺς Μάρτυρας ἀνεγειρομένους ἀπὸ τῶν τάφων τῶν ἐν πλήρει τῇ πανοπλίᾳ τῶν πολεμικῶν τῶν θριάμβων καὶ δεομένους ἐν γαλήνῃ πρὸς τὸν Ἰψιστον ὑπὲρ τῶν δεινῶν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος.

Γεράσιμος Βόκος.

Ή Σ ΤΗ ΜΑΡΙΑ

Ἐπιφώνετο εἰς ὅσας δὲν ἔγειναν ἀκόμη μανάδες.

Δὲν ἔρχομαι σ' ἐσέ, χρυσῆ Μαρία,
Νὰ σοῦ προσφέρω ἀγάπη φλογερή,
Ἐρωτα πλεῖα δὲν ἀγροικᾷ ἡ καρδιά,
Νεκρώσανε 'ς τὰ στήθη μου οἱ παλμοί.

Ἐρωτα μὴ ποθῆς, μὴ μοῦ ζητήσης
Τὰ μάτια σου νὰ ὑμνήσω τὰ γλυκά,
Μὴ θέλῃς 'ς τὰ τραγούδια μου νὰ ζήσης
Ὡς ὕλη μοναχὴ κι' ὡς ὠμορφιά.

Αὐτὸς ὁ αἰῶνας 'ς τὰ στερνά του χρόνια
Ἐνα σου γέλοιο θέλει, μία ματιά.
Δεῖξέ του φανερά τὴν καταφρόνια
Ὅπου κρύβεις βαθεῖα 'ς τὰ σωθικά.

Ὡς ἀδελφὴ μου τρέξε νὰ σὲ σφίξω
Ἐς τὴν ἀγκαλιὰ μου μέσα τρυφερά,
Ἐλα μαζί μου, κόρη, νὰ σοῦ δεῖξω
Γιατὶ τὸ στήθος πρέπει νὰ κτυπᾷ,

Ἄν τὴν ἀνάγκη αἰσθάνεται νὰ πάλῃ
Γιὰ τὸ θνητὸ ἢ ἀπέραντη καρδιά,
Ἄν δάκρυα ἐπιθυμῆς νὰ χύσης πάλι,
Ἄν θεὸς νὰ δοκιμάσης τὴν χαρά,

Κλάψε πικρὰ γιὰ κείνο ποῦ ὑποφέρει,
Γιὰ τὸ φτωχό, γιὰ κείνο ποῦ πονεῖ,
Εἰς τὸ θλιμμένο πρόσφερε τὸ χέρι,
Ἐς τὸ βρέφος δόσε ὀλόθερμο φιλί.

Ἐλα μαζί μου τρυφερὰ νὰ σφίξης
Τὴν ἔρημη τὴν κόρη, τ' ὄρφανό,
Ἐλα ρόδα καὶ βάλσαμο νὰ ρίξης
Ἐλα μ' ἐμέ νὰ ρίξης κεραυνό.

Ἄν θέλῃς νὰ θωρῆς ὀλόγουρά σου
Καμμιά μορφή νὰ λάμπη μαγική,
Ἀνάστησε σὰ μάνα τὰ παιδιὰ σου,
Ἄλλοιῶς κρύψου 'ς τὸ μνήμα ζωντανή.

Πόσα παιδάκια δύστυχα, Μαρία,
Τρέχουνε χωρὶς μάνα ἰδῶ κ' ἐκεῖ
Ἐρμα, φτωχά, χωρὶς παρηγορία!
Ἐγεινε ἡ μάνα λέξι ἰδανική.

Τοῦ ἔρωτα ἡ χαρὰ 'ς τὴν ὕλη μένει
Ἐλειψε ἡ μάνα, ἐχάθηκε ὁ θνητός.
Χωρὶς πατρίδα ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει,
Ἐλειψε ἡ μάνα, ἐνέκρωσε ὁ Θεός.

Ἄνοιξέ μου τὰ σπλάγγνα σου, Μαρία,
Καὶ δεῖξέ μου ἐκεῖ μέσα μιὰ πληγή,
Μὰ μὴ πῆς πῶς ἡ δόλια σου καρδιά
Γιὰ τὴν ἀγάπη φθείρεται, πονεῖ.

Πέσμου πῶς ὑποφέρεις γιατί βλέπει
Ἡ ψυχὴ σου θλιμμένο τ' ὄρφανό,
Χωρὶς ψωμί, τὸ γέρο χωρὶς σκέπη,
Χωρὶς φωτιὰ τὸν ἀπειρο οὐρανό.

Πέσμου πῶς τὴν πατρίδα σου λατρεύεις
Κ' ἕνα θεὸ ἢ ψυχὴ σου ἀναζητεῖ,
Πέσμου πῶς 'ς τὴν ἀγάπη δὲν πιστεύεις
Καὶ νομίζεις θρησκεία τὴν ἀρετή.

Πέσμου πῶς πάσχεις νὰ θωρῆς ἐμπρός σου
Νὰ κυλιέται 'ς τὸ χῶμα τρομερὰ
Κάθε σου σκέψι, κάθε ἰδανικό σου
Καὶ γιὰ τὴν λάσπη νὰ κτυπᾷ ἡ καρδιά.

Ἡ λύρα μου χορδὴ καμμιά δὲν ἔχει
Γιὰ τὰ πλούτη τοῦ κόσμου τὰ φαρτὰ.
Ὅπου ἀγροικᾷ παράπονο ἐκεῖ τρέχει,
Ὅπου βογγάει μεγάλῃ τρικυμιά.

Ὁ ποιητὴς τραγούδια πλεῖα δὲ θέλει,
 Τὰ μάτια τὰ γλυκὰ πλεῖα δὲν ὕμνεϊ,
 Πολεμιστὴς ἐγένηκε καὶ βέλη
 Σκορπίζει ἐς τὴν ἀχάριστη τῆ γῆ.

Στέφανος Μαρτζώκης.

ΠΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΙΝΩΝ ΑΠΕΔΙΔΕΤΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ¹

Αἱ ἱστορικαὶ καὶ νομικαὶ μελέται ἀμοιβαίως συμπληρούμεναι παρέχουσι ταῖς κοινωνιαῖς διδακτικὰ πορίσματα, ἀφ' ὧν βυθμίζονται ἐπὶ τὸ βέλτιον. Φωτίζοντες τοὺς νόμους διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ἱστορίαν διὰ τῶν νόμων, εὐρίσκωμεν τὸ μέσον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς ὀριστικὰ συμπεράσματα καὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰ νομοθετήματα καὶ τὴν ἐργασίαν τσοῦτων αἰῶνων καὶ τόσων λαῶν.

Ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ἐκπροσώπησις τῆς δικαιοσύνης, θεμελιώδους βάσεως τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν, ἀπετέλεσεν ἀείποτε τὸ κυριώτατον ἔργον τῆς συντάξεως αὐτῶν. Ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις, ὅτε εἰς μόνον ἦν ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν καὶ τὸ κράτος τῆς πολιτείας, οὗτος ἦν νομοθέτης ἅμα καὶ δικαστής. Βραδύτερον αἱ ιδιότητες αὗται ἐχωρίσθησαν καὶ ἡ δικαιοσύνη ἤσκαίτο κατ' ἐπιτροπὴν ρητὴν ἢ σιωπηρὰν τῆς δημοσίας ἐξουσίας, ἀρκεσθείσης μόνον εἰς τὸ νομοθετεῖν· ὁ νομοθέτης διαγράφει τοὺς κανόνας, καθ' οὓς αἱ μεταξὺ τῶν πολιτῶν σχέσεις, εἴτε αἱ ἰδίαι ἐκάστου αὐτῶν, εἴτε αἱ ἐν συνόλῳ, ρυθμίζονται· ὁ δὲ δικαστὴς ἐπιλαμβάνεται αὐτῶν πρὸς ἐφαρμογὴν κατὰ τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας περιστάσεις. Ὁ νομοθέτης παρασκευάζει διὰ τὸ μέλλον· ὁ δικαστὴς ἐπιλαμβάνεται μόνον τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ προσώπῳ συγκέντρωσις τῶν ἐξουσιῶν τούτων καθίστησι τὴν τυραννίαν, ἧς ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ διαρκὴς σύγκρουσις καὶ ἀναρχία. Ἡ κατάπτωσις τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἐγένετο διότι ἡ ἀγνότης τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου διεφθάρη ὑπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, ὄντων νομοθετῶν ἅμα καὶ δικαστῶν.

Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρητέον καὶ ἐν τῇ προϊστορικῇ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἀνελίξει. Ἡ δικαιοσύνη ἀντικαθίστατο ὑπὸ τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἡ βία ἦν τὸ δίκαιον. Βραδύτερον ὅτε ὁ πληθυσμὸς τῶν

¹ Σημ. Δ. Π. Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῶ.

πόλεων ἐγένετο μείζων, ἡ ἐπὶ τοῦ πλήθους ἀσκησις τοῦ δικαίου τούτου κατέπεσε βαθμηδὸν καὶ ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις ἐπήνεγκε τὸν διχασμὸν τῆς ἐξουσίας. Τὸ νομοθετεῖν ἀφῆθη τοῖς ἀρχουσι, τὸ δὲ τοῦ δικάζειν δικαίωμα ἤσκαίτο μὲν ὑπ' αὐτῶν ἢ ὑπ' ἀντιπροσώπων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει παραδεδεγμένων κανόνων, ὧν ἡ παραβίασις δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἢ ἐπὶ κινδύνῳ καταρρίψεως ἢ ἀποβολῆς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς αἰῶνας, ὅτε σὺν τῇ μορφώσει ἐπῆλθεν ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ φρονήματος, τὸ τοῦ δικάζειν δικαίωμα ἀφῆρητε τελείως ἀπὸ τῶν ἀρχόντων, μεταβιβασθὲν εἰς δικαστήρια, ὀργανωθέντα ἀναλόγως τῷ πολιτεύματι καὶ τῇ ἀναπτύξει τῶν πόλεων. Αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ρώμη, τὸ Ἀττικὸν καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἀνεπτύχθησαν οὕτω, καὶ καθώρισαν τὰς ἀρχάς, αἵτινες γενόμεναι κανόνες, προσέλαβον τὴν τελείαν ἐκείνην ὄψιν, ἧς οἱ νεώτεροι χρόνοι οὐδ' ἀρτιωτέραν οὐδ' ἀκριβεστέραν ἠδυνήθησαν νὰ διαπλάσωσι. Τὸ Ἀττικὸν δίκαιον, ὅπερ ἡ συγκεντρωτικὴ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν πολιτεία δὲν ἀφῆκεν ἵνα λειτουργήσῃ καὶ ἀναπτυχθῇ ἀσχέτως πρὸς αὐτήν, ἀπ' αὐτῆς ἐν τῷ γενικῷ αὐτοῦ χαρακτῆρι ἀπορρέει καὶ λειτουργεῖ· τὸ δὲ Ρωμαϊκὸν, ἀπ' ἐκείνου λαβὼν τὰς βάσεις καὶ τὰς ἰδέας, ἀναπτύχθην κατὰ τοὺς μακροὺς καὶ μεγαλεπήθους τοῦ βίου τῆς Ρώμης αἰῶνας, σχετισθὲν πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς γνώσεις τῶν πολλῶν λαῶν, οὓς τὸ Ρωμαϊκὸν δόρυ ὑπέβαλε τῇ κυριαρχίᾳ αὐτῆς, ὑπέστη τσοσαύτας μεταβολὰς καὶ τσοσαύτας ἀνακαθάρσεις, ὥστε ἐπὶ τέλει νὰ ἐξέλθῃ τοιοῦτον, οἷον οἱ νεώτεροι χρόνοι, οἱ χρόνοι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ν' ἀποδεχθῶσιν αὐτὸ ὡς βάσιν τοῦ δικαίου αὐτῶν. Τὸ δίκαιον τούτου, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐξεταζόμενον, τὴν αὐτὴν εἶχεν ἔνοιαν. Ἀλλ' ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ διατύπωσις καὶ μορφή ἐποικίλλεν ἀναλόγως τῶν διεπόντων ἐκάστην πολιτείαν θεσμῶν, κατὰ τοῦτο δὲ τὸ Ρωμαϊκὸν ὑπερέχει ὅτι οἱ θεσμοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ ἰδέαι διετυπώθησαν εὐκρινέστερον καὶ ἀρμοδιώτερον πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου.

Διὰ τὸν μελετῶντα τὴν ἱστορίαν ἡ νομοθετικὴ καὶ δικαστικὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ Ρώμης σύνταξις εἶναι μαρτύριον καὶ παράδειγμα περιφανές τῆς μεταξὺ τῶν ἰδεῶν καὶ φρονημάτων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως ὑφισταμένης στενῆς σχέσεως. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ νομικὴν ἐποψιν συνδέσμου τῶν δύο ἀθανάτων πολιτειῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἡ κατ' ἰδίαν ἐξέλιξις καὶ μελέτη τῶν ποικίλων φάσεων τῆς ἱστορίας αὐτῶν δύναται κατὰ πολὺ νὰ συμβάλῃ καὶ διδάξῃ τὰς πολιτείας τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐκπλήττει ἀληθῶς ἡ ἀντίθεσις τῶν χαρακτήρων τῶν δύο δημοκρατιῶν, αἱ ἡσυ-

χοι καί, ὡς εἰπεῖν, ὁμαλαί περίοδοι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας πρὸς τοὺς ταρχώδεις καὶ αἰματηροὺς, ἀλλὰ μεγαλεπήβολους χρόνους τῆς Ρωμαϊκῆς μεγαλοπόλεως, τὸ ἀφηρημένον πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ ζωηρὸν καὶ ἀναπεπταμένον τῆς ρωμαϊκῆς ἀγορᾶς, αἱ ἀρεταὶ καὶ κακίαι τῶν πολιτῶν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν, ἡ σφοδρότης καὶ τὸ ἤσυχον τῶν παθῶν αὐτῶν, ἡ ἀμοιβαία φιλοπατρία, τὸ νομοθετικὸν πνεῦμα τῶν πολιτειακῶν αὐτῶν ὀργανισμῶν. Οἱ νεώτεροι χρόνοι ἀπεδέχθησαν καὶ συνετάχθησαν εὐκολώτερον πρὸς τὰς ρωμαϊκὰς ἰδέας καὶ ἀρχάς, ὡς πρακτικώτερας καὶ μάλλον εὐαρμοστούς ἢ πρὸς τὸ ἀφηρημένον καὶ ἰδεώδες τῶν ὀργανισμῶν τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Τοῦτο δὲ διότι ἡ Ρώμη ἔζησε πλείοτερον τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ διάφοροι αὐτῆς πολιτειακοὶ ὀργανισμοὶ ἔλαβον σταθερωτέραν τινὰ ὄψιν ὡς ἐκ τοῦ χρόνου, οἱ χαρακτῆρες ἐν αὐτῇ ἐμορφώθησαν παγιώτεροι, ὀριστικώτεροι καὶ πρακτικώτεροι, τὸ δίκαιον αὐτῆς ἐνετυπώθη καὶ συνεσωρεύθη, ὡς εἰπεῖν, ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, εἰς πολυαριθμότερα καὶ κάλλιον συντεταγμένα νομοθετικὰ μνημεῖα, περισωθέντα μέχρις ἡμῶν πολὺ πλείονα τῶν μνημείων τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν. Δὲν ἐπιτεταί ὅμως ἐκ τούτου ὅτι ὁ μηχανισμὸς τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος ἦν ἀπλούστερος τοῦ τῆς Ρώμης. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς δημοκρατίας ἡ Ρώμη μετὰ τῶν ὑπάτων, τῶν τιμητῶν, τῶν πραιτόρων, τῶν ἀγορανόμων τῆς, τῶν ταμιῶν καὶ τῶν δημάρχων τῆς, εἶχε βεβαίως πολὺ πλείονας ἀρχάς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἐν Ρώμῃ ἐκάστη τῶν ἀρχῶν τούτων εἶχεν ὀρισμένα καθήκοντα καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ρώμῃ δημοσία ὑπηρεσία οἰαδήποτε, εἰς ἣν ὁ νόμος νὰ μὴ καθόριζε λεπτομερῶς τὴν θέσιν τῆς. Ἄφ' ἑτέρου ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ἔσχε μικρὰν μόνον περίοδον βίου. Ἀπὸ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθέους μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους, δύο μόνον αἰῶνες παρήλθον καὶ κατὰ τὸν δεύτερον τούτον μόνον, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Ἐφιάλτου, δυνατόν εἰπεῖν, ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς μορφήν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἀθηνῶν ὑπέκυψεν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐντεῦθεν ἡ χρονικὴ αὐτῆς περίοδος τέσσαρας μόνους γενεὰς περιλαβοῦσα, ἔχει λίαν στενὰ τὰ ὄρια αὐτῆς ἵνα διακριθῇ καὶ ἀποτυπώσῃ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐπιζήσῃ καὶ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῶν μετέπειτα χρόνων.

Ἐκ τῆς ἱστορικῆς τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐρεύνης μικρὰ ἔχομεν ἐν' ἀντλήσωμεν διδάγματα. Ἄλλως δὲ τῆς μακραιωνος ἐμείνης ἐποχῆς αἱ ἱστορικαὶ πληροφορίες ἐλλείπουσιν ἡμῖν παντελῶς, καὶ ἡ θεὰ

τῆς δικαιοσύνης δὲν εἶχεν ἐτι στήσει τὸν θρόνον αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἀληθῶς μακρὸς παρήλθε χρόνος, ἵνα οἱ λαοὶ τῶν αἰῶνων ἐκείνων δυνήθωσι νὰ διατυπώσωσι τὰς ἰδέας αὐτῶν καὶ τὸν λόγον ἐγγράφως καὶ νὰ καταστήσωσι ταῦτα διαρκῆ καὶ μόνιμα. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὰς ἐλαχίστας σφζομένας ἐκασταχοῦ ἐν ταῖς τῶν ἀρχαίων συγγραφαῖς καὶ τῷ Ὀμήρῳ πληροφοροῖαι, πᾶσαι αἱ πράξεις, αἱ μεταξύ τῶν κατοίκων συνομολογούμεναι διεξήγοντο τότε προφορικῶς, καὶ ἡ μόνη μέθοδος ἵνα καθιστῶσιν αὐτὰς δημοσίας καὶ ἐντεῦθεν ὑποχρεωτικὰς ἦν ἡ ἐνώπιον μαρτύρων περὶ αὐτῶν ὁμολογία τῶν συμβαλλομένων¹. Συνήθως δὲ ἡ ὁμολογία αὕτη ἐγένετο δημοσία καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ. Ὅτε ὁ Ἀβραάμ ἠγόρασεν ἀπὸ τῶν Ἐφραϊμ σπήλαιόν τι ἵνα ἐνταφιάσῃ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Σάρραν, ἡ ἀγοροπωλησία αὕτη ἐγένετο ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ². Ὁ Ὀμηρος ἐν τῇ περιωνύμῳ ἐκείνῃ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως περιγραφῇ, παρέστησε δύο ἄνδρας φιλοεικούντας ἐν πληθούσῃ ἀγορᾷ διὰ τὴν ὀφειλομένην ἕνεκα τελεσθέντος ὑφ' ἐνὸς αὐτῶν φόνου ἀποζημίωσιν, καὶ

... ὁ μὲν εὔχετο πάντ' ἀποδοῦναι
δῆμῳ πιραύσκων, ὁ δ' ἀναίνετο μηδὲν ἐλέσθαι³.

Ἐν τέλει δὲ καταφεύγουσιν ἀμφοτέροι εἰς τοὺς μάρτυρας, ἐν' ἀποδείξωσι τοὺς ἰσχυρισμούς των. Ἀλλὰ μήτοι καὶ σήμερον δὲν εὑρηται ἐτι λαοὶ οὐδεμίαν κατέχοντες γραφὴν καὶ παρομοίως μέσοις χρώμενοι πρὸς βεβαίωσιν τῶν πράξεων καὶ τῶν συμβάσεων αὐτῶν;

Ἀπεδίδοτο δέ, ὡς εἶπομεν, ἡ δικαιοσύνη ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, ἀθροισμένου συνήθως ἔξω τῶν πόλεων πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῶν. Ὁ Ἰώβ ἀναφέρει ὅτι τοιαύτη ἦν ἡ πρακτικὴ τῶν χρόνων του⁴. Ὁ Μωϋσῆς ὠσαύτως μνημονεῖ τοῦ ἀρχαίου τούτου ἐθίμου, ὅπερ κατὰ τὸν Ὀμηρον ὑφίστατο ἐτι κατὰ τοὺς ἠρωϊκούς τῆς Ἑλλάδος χρόνους⁵. Ἡ τῆς τέχνης τοῦ γράφειν ἄγνοια κατέστησε τὴν δημοσιότητα τὸ μόνον μέσον πρὸς βεβαίωσιν τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων.

Οἱ πρῶτοι πάντων τῶν λαῶν νόμοι ἦσαν εἶδος τι ἐμμέτρων ποιημάτων, ἅτινα ἐψάλλοντο⁶. Ὁ Ἀπόλλων κατ' ἀρχαιοτάτην τινὰ παρα-

¹ Ὀμήρου Ἰλιάδος Σ. 499.—Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς 1. Π. 134.

² Γενέσεως κεφ. 23.

³ Ὀμήρου Ἰλιάδος Σ. 499.

⁴ Γενέσεως κεφ. 9.

⁵ Γενέσεως κεφ. 23 ν. 28.—Ὀμήρου Ἰλιάδ. Σ. 497.

⁶ Πλάτων ἐν Μιν. 507.—Ἄριστ. προβ. 19.

δοσιν, ἦν εἰς τῶν πρώτων νομοθετῶν, τοὺς δὲ νόμους αὐτοῦ συνέθηκε καὶ ἔψαλεν ὑπὸ τοῦ ἤχους τῆς λύρας του¹. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι τῶν προϊστορικῶν χρόνων, φαίνεται ὅτι οἱ πρώτοι αὐτῆς νόμοι διευτυπώθησαν ἐν εἰδὲι ἁσμάτων, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰσπανίᾳ, ἧς οἱ κάτοικοι ἔψαλλον τοὺς νόμους αὐτῶν, ὡς ὁ Στράβων διηγείται², ἐκμανθάνοντες ἀπὸ στήθους. Ταῦτόν ἦν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς. Ὁ Taistin ἔθεωρεῖτο παρ' αὐτῶν ὡς ὁ πρῶτος νομοθέτης, οὗ οἱ νόμοι ἐγράφησαν διὰ στίχων καὶ ἁσμάτων³.

Ἄλλὰ δὲν ἤρκει μόνον ἡ τῶν νόμων καθίδρυσις, ἔδει καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν καὶ ἡ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐρίδων, αἰτινες ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσι μεταξὺ τῶν διαφορομένων, ἐξεύσεις τῶν καταλλήλων μέσων. Ἡ τῆς δικαιοσύνης διεύθυνσις εἶναι ἡ βάσις καὶ τὸ θεμέλιον πάσης κοινωνίας⁴. Ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις πᾶς πατήρ ἦν ὁ φυσικὸς δικαστῆς τῶν ἀναφουμένων μεταξὺ τῶν τέκνων του διενέξων. Ἄλλ' ὅτε πλείονες οἰκογένειαι συνηώθησαν ἐν κοινῷ, ἐδέησε πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν γινομένων, μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν νῦν, ἐρίδων καὶ διαφορῶν, νὰ ἐκλέξωσιν ἓνα διαιτητὴν κοινόν, οὗτινος ὁ χαρακτήρ καὶ ὁ βίος παρεῖχον πᾶσαν βεβαιότητα περὶ τῆς ἐντίμου διαχειρίσεως τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῷ ὑπηρεσίας. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ πρώτη μορφή ὑφ' ἣν ἤρξατο ἡ δικαιοσύνη φαινομένη. Βεβαίως ὑπῆρξαν χρόνοι κατὰ τοὺς πρωτογενεῖς τῶν κοινωνιῶν αἰῶνας, καθ' οὓς ἡ ἀπλῆ τεμαχίου γῆς κατοχὴ ἢ οἰονδήποτε ἄλλο φυσικόν προνόμιον ἤρκει τινὶ ἐν' ἀντιποινητῇ τὸ τοῦ δικάζειν καὶ ἄρχειν δικαίωμα, ἀλλ' οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι ἦσαν χρόνοι πίεσεως καὶ βίας, καθ' οὓς τὸ δίκαιον ἦν εἰκονικόν καὶ ψευδές. Ἡ πρώτη διατύπωσις τῆς ἰδέας κοινῆς διαιτητοῦ ἢ δικαστοῦ ἐγένετο ἐντεῦθεν ἡ πρώτη τοῦ πολιτισμοῦ ἐμφάνισις καὶ ἡ σύστασις τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἣν διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως περιέβαλεν ἡ νεοσύστατος κοινωνία, ἐγένετο ἡ πρώτη ἀναγνώρισις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ δικαιοσύνη ὑφίσταται καὶ ζῆ δι' ἑαυτῆς ὡς φῶς καὶ ὡς ἀλήθεια, ἀλλ' ἵνα ἐφαρμόζηται ἐν ταῖς ἀνάγκαις τῆς κοινωνίας, δεόν νὰ δεικνύεται ὑπὸ τινὰ τύπον αἰσθητόν, νὰ ὑπάρχη ἐν μέσῳ αὐτῆς ὡς νόμος γραπτός, ἐνεργὸς καὶ κάτοχος πάντων τῶν ἀναγκαίων μέσων, ἵνα φοβῶνται καὶ ὑπακούωσιν αὐτῇ. Δεῖται οὖν δικαστῶν, λειτουργῶν καὶ ὀργάνων, ἀνδρῶν ἀγ-

¹ Στράβωνος γεωγρ. 1. IX. 646.

² Στράβωνος I. III 204.

³ Αἰλιανοῦ ἱστορ. ποικιλ. 1. 39.

⁴ «Κοινωνικὴν γὰρ ἀρετὴν φαιμέν τὴν δικαιοσύνην, ἣ πάσας ἀναγκαῖον ἀκολουθεῖν τὰς ἄλλας» Ἀριστοτέλους πολιτ. III. Ζ. § 8.

γελλόντων αὐθεντικῶς τοὺς νόμους αὐτῆς, δικαστηρίων ἐφαρμοζόντων αὐτοὺς καὶ δημοσίας δυνάμεις ἀναγνωρίζουσας τὴν φωνὴν τῶν ἀρχόντων ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς.

Προβαίνοντες δὲ εὐρίσκομεν οὕτως ὅτι ἐν αἷς κράτεσιν ἢ διοικήσεσι ἀνῆκεν ἐνὶ μόνῳ, αὐτῷ ἀνῆκεν ἢ τῆς δικαιοσύνης ἀπονομὴ καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἄλλ' ὅτε βραδύτερον, ὡς προοιμιαζόμενοι εἶπομεν, ἐγένοντο οἱ κάτοικοι πολυαριθμότεροι, ἡ δὲ τῆς δικαιοσύνης ἀνάγκη μείζων, ἐδέησε τότε νὰ ἐκλέξη οὗτος ὠρισμένον τινὰ ἀριθμὸν ἐμπείρων καὶ ἀνεγνωρισμένης ἱκανότητος καὶ χρηστότητος προσώπων, εἰς οὓς ὁ ἡγεμὼν ἐνεπιστεύθη καὶ μετέδωκε μέρος τῆς πρὸς ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἐξουσίας του. Ἡ Ἁγία Γραφή ταύτην ἀναφέρει ὡς τὴν πρώτην τῶν δικαστῶν καταγωγὴν. Βλέπομεν τὸν Μωϋσεῖα καταβεβλημένον ὑπὸ τὸ βάρος τῆς πληθούς τῶν δικαστικῶν υποθέσεων, ἀναγκαζόμενον ἐπὶ τέλει ἵνα ἐκλέξη πεπειραμένους τινὰς Ἰσραηλίτας, ἵν' ἀποδίδωσι τὴν δικαιοσύνην τῷ λαῷ. Οἱ δικασταὶ οὗτοι ἐξεδίκαζον τὰς κοινοτέρας καὶ ἀπλουστεράς τῶν διαφορῶν, ἐπὶ δὲ τῶν σπουδαιοτέρων ἐζήτησαν τὴν γνώμην καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Μωϋσεως¹. Συνήθως δὲ οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἱερέων, λόγῳ τοῦ σεβασμοῦ, ἐν τῷ θρησκευτικῶν αὐτῶν ἀξίωμα ἐνέπνεε καὶ ἀληθῶς ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἔθνεσιν, οἱ ἱερεῖς φαίνονται οἱ πρώτοι τῆς δικαιοσύνης ἀπονομεῖς, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ἡ ἱστορία².

Οὕτω δὲ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀνελιξει τῶν χρόνων ἐκεῖνων πρώτους εὐρίσκομεν τοὺς Αἰγυπτίους διοργανώσαντας καὶ διαμορφώσαντας τὴν τῆς δικαιοσύνης ἀπονομὴν ὑπὸ ἀκριβῆ τινὰ τύπον τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ἐὰν τὰ παρ' Ἑβραίοις περὶ τοῦ δικαίου αὐτῶν κρατοῦντα γινώσκωμεν μόνον ἐκ τῆς Βίβλου, τοὺς Αἰγυπτίους γινώσκωμεν ἐξ αὐτῶν τῶν νόμων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν σφραζομένων περὶ αὐτῶν μνημείων δυνάμεθα ἀσφαλῶς σχεδὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι, ὅτε οἱ Ἑβραῖοι ἐξήρχοντο τῶν ὀρίων τῆς βαρβαρότητος, οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον ἤδη μακρὸν παρελθόν πολιτισμοῦ. Παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὸ δίκαιον, καὶ ἰδίᾳ τὸ ποινικόν, γέμει βαρβαρικῶν ἐθίμων, ἐνῶ τὸ τῶν Αἰγυπτίων φαίνεται ἀπηλλαγμένον σχεδὸν τελείως αὐτῶν, προῖον μακροῦ πολιτισμοῦ καὶ μακρᾶς κοινωνικῆς μορφώσεως. Τὸ τοῦ ἀντιπεπονθότος ἀξίωμα, ὅπερ ἐχρησίμωσεν ὡς βάσις τοῦ ἰουδαϊκοῦ νόμου καὶ πάντων τῶν πρωτογενῶν δικαίων, οἱ Αἰγύπτιοι ἀπὸ πολλοῦ εἶχον ἀπαλείψει ἐκ τοῦ κώδικος αὐτῶν. Παρ' αὐτοῖς ἡ κοινωνία ὑποκαθίστατο ἐν τῇ τιμωρίᾳ τῶν ἐνόχων καὶ πάντα τὰ ἀξιώματα

¹ Ἐξόδου κεφ. 18.

² Pastoret. Histoire de la législation tom. III σελ. 225—279.

τῆς πολιτείας, τὰ παρ' Ἑβραίοις καὶ τοῖς ἄλλοις λαοῖς ἐν ταῖς χερσὶν ἐνὸς μόνου ἀνήκοντα, διενέμοντο παρ' αὐτοῖς καὶ εἰδικῶς ἀνετίθεντο τοῖς πολλοῖς ἐν τῇ εὐφύρῳ ἐκείνῃ παρὰ τὸν Νεῖλον χώρα.

Ἐντεῦθεν δὲ μεγάλως φαίνεται ἐπιδρᾶσαν τὸ Αἰγυπτιακὸν δίκαιον ἐπὶ τῶν δικαίων τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν. Εἰς τῶν νεωτέρων γάλλων συγγραφέων, ὁ κ. Rabillout, ὁμιλῶν ὅσον ἐπέδρασεν ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ τὸ αἰγυπτιακόν, ἀποφαίνεται λέγων ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Δωδεκαθέλτῳ αἱ ὑπ' αὐτῆς διατυπούμεναι ἀρχαὶ παρ' Αἰγυπτίων ἐλήφθησαν. Τὸ jus gentium, τὸ διεθνὲς δίκαιον, περὶ οὗ οἱ ρωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι ἐπὶ τοσοῦτον ἠτχολήθησαν, ἀντιτιθέμενοι αὐτὸ πρὸς τὸ ρωμαϊκόν, δὲν ἦν, ὡς ἐπιστεύετο, προῖον τοῦ ἰδίου αὐτῶν πνεύματος, ἀλλὰ δίκαιον ὑφιστάμενον ἤδη καὶ λειτουργοῦν. Πληθὺς αὐθεντικῶν κειμένων, πράξεις καὶ κείμενα νόμων καὶ διατάξεων, ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Χαλδαίας τελευταῖον ἀνευρεθέντα, ἀποδεικνύουσιν ἤδη ὅτι οἱ δύο μεγάλοι τῶν προῖστορικῶν χρόνων λαοί, οἱ παρὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀναγνωριζόμενοι ὡς μύσται αὐτῶν καὶ διδάσκαλοι, ἀπὸ χιλιάδων ἐτῶν εἶχον ἤδη δημιουργήσει τὸ δίκαιον τοῦτο.

Ἐπίρτατος τῆς δικαιοσύνης ἀρχηγὸς ἐν Αἰγύπτῳ ἦν ὁ βασιλεὺς. Ἐτιμῶρει, ἀπέλυεν ἢ ἐδίδε χάριν κατ' ἰδίαν βούλησιν. Ἄλλ' ἢ αὐτοπρόσωπος ὑπ' αὐτοῦ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης σπανιώτατα ἐλάμβανε χώραν. Κατὰ Διοδώρον τὸν Σικελιώτην, τὸ δικαστικὸν τῆς Αἰγύπτου σύστημα εἶχεν ὡς ἐξῆς. Τριάκοντα δικασταὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν πρωτευουσῶν τῆς Αἰγύπτου πόλεων, τῆς Ἡλιοπόλεως, τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Μέμφιδος, καὶ ἐκ τῶν ἐντιμωτέρων τοῦ βασιλείου ὀνομάτων, ἐδίκαζον τὰς κατὰ τὸ κράτος διαφοράς. Πρόεδρος διωρίζετο ὁ ἀριστος αὐτῶν. Ἡ δικαιοσύνη παρείχετο δωρεὰν τῷ λαῷ, οἱ δὲ δικασταὶ ἀντημεῖβοντο γενναίως ὑπὸ τοῦ βασιλέως¹. Ἡ κατὰ τὰς συζητήσεις τῶν δικῶν διαδικασία ἐτελεῖτο ἐγγράφως², ἀλλ' ἵνα μὴ βραδύνη ἐπὶ πολὺ ἡ ἐκδίκασις τῶν ὑποθέσεων, δὲν ἐπετρέπετο ἢ μία μόνον ἀνταπάντησις³. Ὁ τοῦ δικαστηρίου πρόεδρος ἔφερε περιλαίμιον ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ὁποῦ ἐκρέματο εἰκὼν παριστώσα τὴν ἀλήθειαν γυμνὴν καὶ τυφλὴν. Ἡ περὶ τὸν λαὸν τοῦ προέδρου περιβολὴ τοῦ κοσμήματος τούτου ἰσχυροῦς ὡς ἡ ἐναρξὶς τῆς συνεδρίασεως. Μετὰ τὸ πέρας τῆς συζητήσεως καὶ τὴν τῶν δικαστῶν διάσκεψιν, ὁ πρόεδρος ἐδίδε τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ διάδικον μέ-

¹ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου I σελ. 86—87.

² Διοδώρου αὐτόθι.

³ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου I σελ. 87.

ρος, ὑπερ ἰσχυροῦς ἔχον δίκαιον καὶ ἡ πράξις αὐτὴ ἦν ὁ τύπος τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀποφάσεως¹. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς εὐνομίας τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ ἦν ὁ πρὸς τοὺς νόμους ἄκρος αὐτῶν σεβασμὸς καὶ ἡ πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν θεσμὸς καὶ τὰ ἔθιμα ἐμμονὴ αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε σπανιώτατον ἢ ἀδύνατον ἦν διὰ τὴν Αἴγυπτον ἢ κατάργησις ἢ σύστασις νέων ἐθίμων καὶ νόμων.

Μετὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ πρὸς ἀνατολὰς χρονολογικῶς πάντοτε βαίνοντες ἐν τῇ ταχείᾳ ταύτῃ ἐπιθεωρήσει τῶν δικαστικῶν ὀργανισμῶν τῶν προῖστορικῶν ἐθνῶν, ἐρευνησόμεν ἤδη τὸ κατὰ τοὺς Πέρσας καὶ Ἀσσυρίους δίκαιον. Παρ' αὐτοῖς ἔτι, ὡς προσημαζόμενοι εἶπομεν, βασιλεὺς καὶ δικαστὴς ἦν ταυτόν. Ὁ θρόνος ἦν δικαστήριον καὶ ἡ ὑπερτάτη αὐτοῦ ἐξουσία διὰ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ἐδείκνυτο. Ἀπ' αὐτῆς τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας οἱ βασιλεῖς ἐσπούδαζον καὶ ἐδιδάσκοντο τοὺς νόμους τῆς χώρας, ἡ δὲ διδασκαλία αὕτη ἦν κοινὴ καὶ καθωρισμένη ἐν τοῖς σχολείοις ὡς τὰ ἄλλα μαθήματα. Ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, γινομένη πολλάκις καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων, ἠσκέτο ὑπὸ προσώπων ἐκλεγόμενων ἰσοθίως ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐπίβλεψιν καὶ φροντίδα, ἦν βραδύτερον οἱ διαδεζόμενοι τοὺς Ἀσσυρίους Πέρσαι βασιλεῖς ἠσκούον ἐνδελεχῶς, κολάζοντες ἀμειλίχτως τοὺς ἐκτρέπομένους τῶν καθηκόντων τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν δικαστὰς. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Καμβύσης ἐτιμώρησε θανάτῳ δικαστὴν δωροδοκηθέντα, καὶ ὅτι τὸ δέριμα αὐτοῦ ἠπλοῦτο ἐπὶ τῆς ἐδρας, ἐφ' ἧς ἐδίκαζεν, ἵνα χρησιμῆς ὡς προειδοποίησις διὰ πάντας τοὺς διαδόχους του. Οἱ δικασταὶ δὲ οὗτοι ὤφειλον νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη², οὐδαὶς δὲ ἀνελάμβανε τὸ ἀξίωμα πρὸ τοῦ χρόνου τούτου, φρονούντες ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τῶν δικαστικῶν καθηκόντων, ἀφ' ὧν ἤρτητο ἡ περιουσία, ἡ τιμὴ καὶ ἡ ζωὴ τῶν πολιτῶν, ἀπῆτει τὴν σεμνότητα καὶ τὴν ὀρμότητα τῆς ἡλικίας.

Ἐπὶ τῶν αὐτῶν σχεδὸν βάσεων ἐρρυθμίζετο καὶ τὸ δικαστικὸν τῶν Ἑβραίων σύστημα. Καὶ ἀληθῶς μὲν ὁ δικαστικὸς ὀργανισμὸς αὐτῶν συγγέεται μετὰ τοῦ τῆς πολιτείας αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ἥττον εἶναι ἐνδεικτικὸς τῆς πολιτικῆς μορφώσεως τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ἐν ταῖς ἑλλαις χώραις τὸ δίκαιον εὕρισκετο ἔτι

¹ Αὐτόθι 58—86.

² «Οἱ δὲ βασιλεῖς δικασταὶ κειμενοὶ ἄνδρες γίνονται Περσῶν, ἐς οὐ ἀποθάνωσι ἢ σφί παρευρεθῆ τι ἄδικον, μέχρι τούτου: οὗτοι δὲ τοῖσι Πέρσῃσι δίκας δικάζουσι καὶ ἐξηγηταὶ τῶν πατρίων θεσμῶν γίνονται καὶ πάντα εἰς τούτους ἀνακίεται» Ἡροδότου ἱστορ. Γ. § 31.

ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ. Βάσις αὐτοῦ ἐγένετο ἡ θεοκρατία, ἥτις ἀπὸ τοῦ νομοθέτου αὐτῶν, τοῦ Μωϋσέως, μέχρι σήμερον διέπει ἔτι καὶ συγγραφεὶ εἰς ἔθνος τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ, καίτοι διεσκορπισμένους ἀπανταχοῦ τῆς γῆς. Ἄλλως δέ, ὡς εἶπομεν καὶ ὡς θέλομεν ἴδει, ἡ θρησκεία ἀπετέλεσεν ἀπανταχοῦ καὶ αἰετοπεπλημένην τὴν βάσιν παντός πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ πάσης πολιτείας, ἰδίᾳ δὲ ἐν Ἀνατολῇ. Παρὰ τοῖς Πέρσαις καὶ παρὰ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν, παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, τὰ ἱερατικὰ πνεύματα καὶ αἱ θρησκευτικαὶ προλήψεις ἐγένοντο ἡ πηγὴ τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν βίου καὶ μετ' αὐτῶν συνεμίγνυτο καὶ ἡ νομοθεσία αὐτῶν.

Ἐν τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ ἅπαντα ἡ δικαιοσύνη περιείχετο ἐν τῷ ἀξιώματι, ὅπερ ἡ ἱστορία διέσωσε διάσημον, «ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς, ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, χεῖρα ἀντὶ χειρός, πόδα ἀντὶ ποδός, κατάκαυμα ἀντὶ κατακαύματος, τραῦμα ἀντὶ τραύματος, μώλωπα ἀντὶ μώλωπος»¹. Ἦν ἀξίωμα ἀντάξιον τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὅστις οὐδ' ἐπιεικῆς οὐδὲ δίκαιος ἐγένετό ποτε πρὸς τοὺς γειτονάς του καὶ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ περὶ οὗ ὁ Bossuet μετὰ τόσης δριμύτητος ἔγραψεν ὅτι ἦν λαὸς τερατώδης, οὐδὲ πῦρ οὐδὲ γῆν ἔχων, ἄνευ χώρας καὶ ἀπὸ πάσης χώρας, ὁ εὐτυχέστατος τῶν λαῶν ἄλλοτε, νῦν δὲ ὁ τὸ μῖσος καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ κόσμου παντός ἐμπνέων, ἄθλιος χωρὶς τῆς τοιοῦτος, ἄξιος οἴκτου χωρὶς τῆς ἄξιως αὐτοῦ, περιελθὼν ἐν τῇ ἀθλιότητι ἐκ τῆς κατάρτας, ἥτις ἐβάρυνε κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ². Ἀξίωμα ἀμοιβαίας ἐξολοθρεύσεως ἐφαρμοσθὲν ὑπὸ τοῦ λαοῦ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτῶν καὶ κατ' αὐτῆς ἐπὶ τέλει ἐκτελεσθὲν. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῶν ἰδεῶν τούτων, τὸ τοῦ ἀντιπεπονηθότος ἀξίωμα ἦν ἡ κυριαρχοῦσα ἰδέα ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τῆς ἀρχαιότητος, ἐδίδασκε δὲ αὐτὸ καὶ ὁ Πυθαγόρας ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ. Πιθανὸν δὲ εἶναι ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ δὲν φαίνεται οὕσα, τοῦλάχιστον ἐν τῇ ἰσωτερικῇ δικαιοσύνῃ τῶν Ἰουδαίων, ἀκριβῆς. Τινὲς τῶν συγγραφέων, ὑπομνηματίζοντες τὸ ἐν λόγῳ ἀξίωμα, ὑποστηρίζουσιν ὅτι οἱ δικασταὶ ἐξετίμων τὴν ζημίαν καὶ χρέμκισιν ἀντικαθίστων τὴν βλάβην τοῦ μέλους. Τοῦτο δὲ ἐπρέσβευον καὶ οἱ ἐρμηνευταὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου³.

Παρ' Ἑβραίοις ἦσαν πολλῶν εἰδῶν τὰ δικαστήρια, ἀλλὰ κυρίως τρία ἀπετέλουσαν τὴν δικαστικὴν ἱεραρχίαν καὶ τάξιν, τὸ κοινὸν δικα-

¹ Ἐξόδου ΚΑ. 24—25.—Λευιτικὸν ΚΑ. 20.—Δευτερονόμ. 10, 21.

² Bossuet. Sermons. σελ. 320.

³ Selden. De juris naturalis et gent. VI. 8.—Pastoret. Histoire de la législation t. IX. 125.

στήριον, τὸ συμβούλιον τῶν γερόντων τῶν πόλεων καὶ τὸ μέγα Συνεδριον. Ἐρευνησώμεν ἐν τάχει τὰ καθ' ἕκαστον αὐτῶν.

Τὸ κοινὸν δικαστήριον ἀκριβῶς εἰπεῖν ἦν εἶδος τι διαιτητικοῦ δικαστηρίου, συντεταγμένον κατὰ τύπους ὀρισμένους καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν δικαστῶν. Ἐκ τούτων δύο ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν διαδίκων, ὀριζόντων ἀνὰ ἓνα, τοῦ τρίτου διοριζομένου ὑπὸ τῶν δύο ἄλλων. Ὁ τρίτος οὗτος ἔδει νὰ ἐκλεγῆ μεταξὺ τῶν ἀνεγνωρισμένης ἀξίας καὶ εὐθύτητος ἀνδρῶν. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη τῶν τοιούτων προκρίτων δὲν ἦν ἐν τούτοις προῖον κενῆς τοῦ δημοσίου φρονήματος ἐκτιμήσεως. Ἐκ τῆς Μίσχνας¹ μαθαίνομεν ὅτι πολιτικαὶ συνελεύσεις τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἐλάμβανον χώραν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ σαββάτου, τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ σεληνιακοῦ μηνός καὶ καθ' ὀρισμένας τινὰς ἐπισήμους ἑορτάς. Κατὰ τὰς συνελεύσεις ταύτας οἱ προφῆται προσηγόρευον τὸν λαὸν καὶ ὁ λαὸς μεταξὺ ἄλλων ἀποφάσεων, ὡς ἠδύνατο νὰ λάβῃ, καθώριζε διὰ χειροτονίας τοὺς δυναμένους νὰ καθέξωσι τὴν τάξιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἦσαν ἀξιοὶ τῆς συστάσεως ταύτης, καὶ ἐξ ἧς οἱ δύο ἐκλεγόμενοι δικασταὶ τοῦ κοινοῦ δικαστηρίου ἐξέλεγον τὸν τρίτον. Τὸ κοινὸν δὲ τοῦτο δικαστήριον συνηδρίαζεν ἐν ταῖς πόλεις τῶν πόλεων ἢ ἐν ταῖς ἀκραῖς τῶν ὁδῶν, ἐκδικάζον ἢ ἀποφαινομένον ἐπὶ τῶν κοινῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἄνευ διαφέροντος ποινικῶν ὑποθέσεων, ἐφ' ὧν μόνον τὴν ποινὴν τῆς μαστιγώσεως ἢ τοῦ προστίμου ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλλῃ.

Ἐὰν τὸ κοινὸν δικαστήριον εἶχε τὸν διαιτητικὸν τοῦτον χαρακτήρα, ἐν ἀποφαινηταῖς ἐπὶ τῶν κοινῶν καὶ εὐκόλων διαφορῶν μόνῃ τῇ συνδρομῇ τῆς λογικῆς, τὸ λεγόμενον δικαστήριον τῶν γερόντων τῶν πόλεων εἶχεν εὐρυτέραν καὶ μείζονα δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἐδρα τοιοῦτου δικαστηρίου ἦν πᾶσα πόλις πληθυσμὸν ἔχουσα τοῦλάχιστον εἴκοσι καὶ ἑκατὸν οἰκογενειῶν, ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἱερουσαλήμ, τῇ τοῦ κράτους πρωτεύουσῃ, ἦδρευον δύο. Ἦν δὲ ἰσόβιον τὴν ἀρχὴν καὶ οἱ δικασταὶ προσχειρίζοντο διὰ χειροτονίας· πρόεδρος αὐτῶν ἦν ὁ πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν καὶ αἱ ἀποφάσεις ἐξεδίδοντο διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας. Τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐκλέγεσθαι καὶ δικάζειν ἀπεκλείοντο οἱ νόθοι, οἱ τοκογλύφοι, οἱ ἄσωτοι καὶ ἐν γένει πάντες οἱ ἐπιλήψιμον ἔχοντες τὸν

¹ Ἡ Μίσχνα ἦν συλλογὴ τῶν πολιτικῶν νόμων καὶ τῶν ραββινικῶν παραδόσεων τῶν Ἑβραίων. Οἱ Ἰουδαῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Μωϋσῆς, λαβὼν ἐπὶ τοῦ ἔρουσ Σινᾶ τὸν δεκάλογον, ἔλαβε ταυτοχρόνως παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑτέρους νόμους, οὓς ἐκ παραδόσεως ἐτήρουν μέχρι τοῦ Ἰουδα, ὃς συνέλεξεν αὐτοὺς ἐν κώδικι. Φαίνεται δὲ γραφεῖσα ἡ Μίσχνα κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Ταλμούθ.

βίον. Ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἐγένετο κατὰ τοὺς πρώτους μὲν χρόνους ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Βασιλείας οἱ δικασταὶ πάντες διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως¹. Ἐδίκαζε δὲ τὰς διαφορὰς ἐκείνας, αἵτινες ἐσχετίζοντο πρὸς τὸν νόμον καὶ ἀπετελεῖτο ἐξ εἰκοσι καὶ τριῶν μελῶν. Ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων, ἐφ' ὧν ὑπῆρχεν ἀμφισβήτησις τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ ἐφ' ὧν, ἐν περιπτώσει δυσκολίας, ὄφειλε νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῆς γερουσίας καὶ τῶν ἀρχιερέων, τὸ δικαστήριον τῶν γερόντων τῶν πόλεων εἶχε μόνον τὸ δικαίωμα ἐν ἀπαγγέλλῃ τὴν κεφαλικὴν ποινὴν. Ἐν ἐκάστη δὲ τῶν δέκα φυλῶν ὑπῆρχε παρόμοιον δικαστήριον καὶ πρὸς καταδίκην ἀπητῶντο τρισκαίδεκα ψῆφοι.

Ἡ ἀποδεικτικὴ διαδικασία ἐξετελεῖτο, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, διὰ μαρτύρων, τῆς μαρτυρίας ἐνὸς μόνου μὴ οὔσης ἐπαρκούς, διότι ὁ νόμος ἀπῆτει τὸ σύμφωνον τῶν καταθέσεων τῶν καταμαρτυριῶν, ἰδίᾳ δὲ ἐν ταῖς ποινικῶν χαρακτῆρα ἐχούσαις δίκαις². Τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης τοῦ καταμαρτυρεῖν ἀπηλλασσοντο ὁ μέγας Ἀρχιερεὺς, διὰ τὰ σεβαστὸν τοῦ ἀξιώματος, ἀπεκλείοντο δὲ οἱ δούλοι, αἱ γυναῖκες, οἱ ξένοι καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν ὅσοι δι' ἀτιμίαν ἀπεκλείοντο τῆς δικαστικῆς λειτουργίας.

Ἡ δίκη δ' ἐγένετο δημοσίᾳ· ἢ ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου ἀπολογία ἐν ταῖς ποινικαῖς δίκαις ἀπηγγέλλετο ὑπὸ τοῦ ἰδίου, μὴ ἐπιτροπομένων συνηγόρων³. Ἐδει δὲ αὕτη νὰ ᾗ σύμφωνος πρὸς τὰς μαρτυρικὰς καταθέσεις, ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας αὐτῶν ἢ ποινὴ ἦν μετριωτέρα, ἀποδεικνυομένης ἐν μέρει τῆς ἐνοχῆς. Δι' βάσανοι ἀπηγορεύοντο. Καταδικαζομένου δὲ τοῦ κατηγορουμένου εἰς τὴν τοῦ θανάτου ποινὴν, αὕτη ἐξετελεῖτο, μὴ ὑπαρχόντων δημίων, διὰ λιθοβολίας, πρώτων βαλλόντων τῶν μαρτύρων ἐπ' αὐτόν⁴.

Τὸ μέγα Συνέδριον εἶχεν ὄργανισμὸν μᾶλλον διοικητικὸν ἢ δικαστικὸν καὶ ἤδρευεν ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἀπὸ τοῦ Μωϋσέως μέχρι τοῦ Ἐσδρα ἀπετελεῖτο ἐξ ἑβδομήκοντα μελῶν, ὁ τελευταῖος δὲ ἀνεβίβασε τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς ἑκατὸν εἰκοσι. Τὰ δικαστικὰ αὐτοῦ καθήκοντα συνίσταντο εἰς τὴν αὐθεντικὴν τῶν νόμων ἐρμηνείαν καὶ τὴν ἐκδίκασιν

¹ Pastoret. Histoire de la législation τόμ. III. σελ. 225—275.

² Σαριπόλου. Ἱστορία τῆς ποινικῆς νομοθεσίας τόμ. I. σελ. 200 καὶ ἐπόμε.

³ Ἴδὲ πλείονα περὶ τούτων καὶ τῆς ἐπὶ δικαστηρίων ὑπερασπίσεως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ «Δικηγόροι καὶ Δικηγορία» Ἀθήνησι 1890.

⁴ «Καὶ ἡ χεὶρ τῶν μαρτύρων ἔσται ἐπ' αὐτοῖς ἐν πρώτοις θανατῶσαι αὐτὸν καὶ ἡ χεὶρ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐπ' ἐσχάτῳ» Δευτερονόμ. ΙΓ'. 9. καὶ ΙΖ'. 4—7.

τῶν μεγάλου ἐνδιαφέροντος ὑποθέσεων. Οὕτω δὲ ἐδίκαζε τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα, τὴν κακοδικίας δίκην, τὴν ἐπὶ μοιχείᾳ κατηγορίαν, τὰς κατὰ τῶν ψευροπροφητῶν δίκας, καὶ διέτασσε τὴν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐμφάνισιν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, ἐὰν κατηγορεῖτο ἐπὶ πράξει ἐπαγούσῃ τὴν κεραλικὴν ποινὴν, καὶ ἀπεφαίνετο ἐπὶ τῶν κατὰ τῶν γερουσιαστῶν, τῶν προφητῶν ἢ τῶν στρατηγῶν κατηγοριῶν. Ἡδύνατο νὰ τιμωρήσῃ πόλεις ἢ καὶ φυλάς ὀλοκλήρους, ἐὰν μεθίσταντο τῆς θρησκείας καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸ μέγα συνέδριον ὠνόμαζε καὶ καθώριζε τὰς ἐπιτροπὰς ἐκείνας, αἵτινες ὄφειλον νὰ ὑποστῶσι τὴν ποινὴν. Ὁ δικαστικὸς οὗτος διοργανισμὸς τῶν Ἰουδαίων ἐνέμεινε παρά τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς, αἵτινες ἐγένοντο παρ' αὐτοῖς διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν δικαστῶν καὶ εἶτα τῶν βασιλέων, καὶ ἐπέζησε καὶ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατάκτησιν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς αἱ θανατικαὶ καταδίκαι αἱ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων αὐτῶν ἀπαγγελλόμεναι ἔδει ἵνα ἐπικυρῶνται ὑπὸ τοῦ ρωμαίου διοικητοῦ ἢ ἀνθυπάτου, ὡς βλέπομεν τούτο ἐπὶ τῆς δίκης καὶ καταδίκης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τοιαῦται περιεσώθησαν ἡμῖν αἱ τῶν προϊστορικῶν ἐθνῶν περὶ δικαιοσύνης πληροφορίαι καὶ παραδόσεις. Ἐν τῇ βαθμιαίᾳ τῶν χρόνων ἀνελιξεῖ ἡ πρώτη τῆς δικαιοσύνης μορφή μετεβλήθη καὶ ἀνεδείχθη ἀναλόγως τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, ἀλλ' οὐχ ἦττον δὲν ἔλαβε τὴν ὄψιν οὐδὲ τὸν χαρακτῆρα, μεθ' ὅλην τὴν παρέλευσιν αἰῶνων, ὃν διεμόρφωσαν ἐν τάχει οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, καὶ ὅστις ἐχρησίμωσεν ὡς βάσις τοῦ νομοθετικοῦ καὶ δικαστικοῦ συστήματος τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Ἐκ τῆς βραχείας ταύτης ἐπιθεωρήσεως τοῦ δικαστικοῦ ὄργανισμοῦ τῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν καταφαίνεται ἡ πνευματικὴ διαφορὰ τῶν δύο μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν πρὸς τὸν ἄγονον ἰδεῶν καὶ ἀποχαυνωτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, οἵτινες μεθ' ὅλον τὸν ὄγκον, τὸν πλοῦτον καὶ τὸν ἀριθμὸν, αἶποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐχρησίμωσαν ὡς μέσα τῆς πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς ἀναδείξεως τῶν τε Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων.

Ἐκεῖθεν τῶν ὁρίων τῶν ἱστορικῶν χρόνων μόνῃ ἢ ἰσχυρὰ καὶ γόνιμος τῶν Ἑλλήνων φαντασία ἔθηκεν ὀλόκληρον κόσμον πλήρη φωτὸς καὶ ζωῆς, ἐν ᾧ οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀμιλλώμενοι ἐξ ἠρωϊσμοῦ καὶ πνεύματος, συνεκρότουσαν μάχας, ἐκτιζον πόλεις, ἵδρουν δυναστείας καὶ ἐφεύρισκον τέχνας, αἵτινες ἐμελλον νὰ δοξάσωσι τὸ προνομιοῦχον τῶν Ἑλλήνων γένος. Ὅπως δὲ οἱ τῆς Ἀνατολῆς λαοί, οἱ τῆς ἠρωϊκῆς περιόδου Ἕλληνες τὴν πηγὴν τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἔθηκον ἐν χώρᾳ ὑψηλοτέρᾳ καὶ ἀγνωτέρᾳ τοῦ στενοῦ χώρου, ἐν ᾧ ἐκινούντο καὶ

ἐπάλειον τ' ἀνθρώπινα πάθη. Ἡ δύναμις καὶ τὸ δίκαιόν εἰσιν ἀπόρροιαὶ τοῦ Διός, τοῦ παντοκράτορος καὶ κυρίου τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ δημιουργοῦ καὶ συντηρητοῦ τῆς παγκοσμίου τάξεως. Ἐν ὀνόματι αὐτοῦ οἱ βασιλεῖς ἐβασίλευον καὶ ἐδίκαζον τὰς μεταξὺ τῶν λαῶν των ἐγειρομένας διαφορὰς¹ καὶ ὅπως ὁ Νέστωρ, διὰ τοῦ Ὀμήρου, λέγει ὁμιλῶν πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα :

.... σέο δ' ἄρξομαι, σὺνεκα πολλῶν
λαῶν ἐσσῑ ἀναξ, καὶ τοι Ζεὺς ἐγγυάλιξεν
σκήπτρον τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βουλευθήσθα².

Πάντα τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀσθενῶν ἔθιμα, δι' ὧν ὑποκαθίστατο ἡ τάξις πρὸς τὴν βίαν καὶ συνεκροτεῖτο ἡ ὁμόνοια ἐν τε ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς οἰκογενεαῖς, ἦσαν προϊόντα τῆς ἀμέσου καὶ διαρκούς τῆς θείας βουλῆσεως ἐκδηλώσεως. Ἡ ἰδέα τοῦ νόμου ὑπὸ τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν, ἅτινα τὰ νεώτερα ἔθνη ἀποδίδουσιν αὐτῷ, δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὰς ἐποχὰς ἐκείνας ἐν τῇ ὁμηρικῇ κοινωνίᾳ, ἐν ἧ ἡ αὐτὴ λέξις ἐχρησίμευσεν ἵνα ὑποδεικνύη τοὺς χρησμούς καὶ τὰ δικαιώματα ἅμα τῶν θνητῶν³. Ὁ Ὀμηρὸς αὐτὸς δὲν ἐγίνωσκε τὸν ὄρον τοῦτον, ὃν οἱ ἐγγύτερον ἡμῖν ποιηταί, ἱστορικοὶ καὶ φιλόσοφοι μετεχειρίσθησαν ἵνα διαγράψωσι τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους. Αἱ διακεκριμένα τὴν σήμερον ἰδέαι τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δικαίου συνεχέοντο καὶ ἐν τοῖς ὀργανισμοῖς αὐτῶν ἦσαν δυσδιάκριτοι.

Διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἀγνῆς ἅμα φαντασίας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς αἱ ἀρχέτυποι αὐταὶ ἰδέαι ἀνεδημιουργήθησαν, ὡς εἰπεῖν, ὑπὸ νέον καὶ λαμπρὸν τύπον ἐν τῇ χαρακτηριζούσῃ τὴν μυθολογίαν τῆς πρωτογενοῦς Ἑλλάδος εὐφυεῖ καὶ σφριγώσῃ ὄψει. Πάντα τὰ σπουδαιότερα μέρη τῆς κοινωνικῆς τάξεως κατέστησαν διαδοχικῶς πνεύματα ἰσχυρά, θεοὶ ἀθάνατοι. Ἡ Θέμις, ἡ Δίκη, ἡ Εὐνομία καὶ ὁ Ὀρκος⁴, μεταβληθέντα εἰς προσωπικότητας ζώσας καὶ θείας, ἐπιφυλάττουσιν αὐστηρὰν τὴν τιμωρίαν εἰς τὸν Δόλον, τὴν Βίαν καὶ τὴν πολύμορφον Ἀδικίαν. Ἡ Δικαιοσύνη, θυγάτηρ τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ βασιλείως τῶν

¹ «Κύριοι ἦσαν οἱ βασιλεῖς τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας καὶ τῶν θυσῶν ὅσαι μὴ ἱερατικά, καὶ πρὸς τούτοις τὰς δικὰς ἔκρινον» Ἀριστοτέλους πολιτ. Γ. Ο § 7. ² Ἰλιάδος Α. 238—239. Β. 197. Ι. 98—99. Ὀδυσσεΐας 1.179. Ἡσιόδου. Ἔργα καὶ Ἡμέραι σ. 279—280.

³ Ὀμήρου Ἰλ. Ι. 98—100.

⁴ Αὐτόθι Ι. 238.

⁵ Ἡσιόδου Θεογονία Τ. 301.

θεῶν, ἐδρεύουσα παρὰ τὸν θρόνον τοῦ πατρὸς αὐτῆς, οὐδέποτε ἀποκάνει καταγγέλλουσα τὰ ἐγκλήματα καὶ ζητοῦσα τὴν παραδειγματικὴν αὐτῶν τιμωρίαν¹.

Οὕτω δὲ οἱ νόμοι, ἧ, κἀλλιον εἰπεῖν, τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα δὲν ἦσαν ἀρχαῖα λόγῳ μόνον καταγωγῆς, ἀλλ' ἀπελάμβανον τῆς ἀπαύστου καὶ ἀοράτου φυλακῆς τῶν ἀθανάτων τοῦ Ὀλύμπου κατοίκων. Ἡ πολιτικὴ καὶ ποινικὴ νομοθεσία παρίστατο ὡσαύτως διὰ συμβόλων ἐν ταῖς δημόδεσι παραδόσεσιν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Διός, τοῦ ἀπηνούς τοῦ Ἄρεως ἀντιπάλου, ἡ Δίκη, ἡ Εὐνομία καὶ ἡ Εἰρήνη, σεμναὶ τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ βασιλείως τῶν θεῶν θυγατέρες, συνεβάδιζον καὶ ἠγγύπνουν ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν θνητῶν².

Πᾶσαι δὲ αὐταὶ αἱ δοξασαὶ καὶ ἰδέαι βᾶσιν εἶχον τὴν θρησκείαν καὶ τὴν οἰκογένειαν. Ἡ Ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἐγεννήθη ἐκ τῆς πρωτογενοῦς ταύτης θρησκείας, ἧτις παρήγαγεν ὡσαύτως τὸν γάμον καὶ τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν, συνέσφιγξε τοὺς συγγενικοὺς δεσμούς καὶ ἐδημιούργησε τὸ δίκαιον τῆς κληρονομίας. Ἡ θρησκεία δὲ αὕτη ἀφοῦ ἀνεπτύξε τὴν οἰκογένειαν, ἐμόρφωσε καὶ ἀνέδειξεν εἶτα τὴν πολιτείαν, ἐν ἧ ἐνέμεινε διοικοῦσα ὡς τὸ πρὶν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ. Ἀπ' αὐτῆς ἡ πολιτεία ἠντλησε τὰς ἀρχὰς τῆς, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς παραδόσεις τῆς. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ αἱ γηραιαὶ αὐταὶ παραδόσεις μετερρυθμίσθησαν ἢ ἐξελίπον, τὸ δὲ ἰδιωτικὸν δίκαιον καὶ αἱ πολιτικαὶ δοξασαὶ συμμετέσχον τῶν μεταβολῶν τούτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεπτύχθη τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν πνεῦμα, ἐξ οὗ ἀνεδείχθησαν αἱ ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι.

Ἐντεῦθεν δὲ βαθμηδὸν ἀνεπτύχθη καὶ ἐμορφώθη χαρακτὴρ τις δημοσίου βίου ἀπὸ τῶν θεοκρατικῶν τούτων ἰδεῶν. Ἡ θρησκεία ἀπήτει ἵνα πᾶσα ἐστία ἔχη τὸν μέγαν αὐτῆς ἱερέα, οὐδ' ἐπέτρεπε τὴν εἰς πολλοὺς διανομὴν τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἐστία τοῦ οἴκου εἶχε τὸν ἀρχιερέα αὐτῆς, ὅστις ἦν ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας ἢ ἐστία τοῦ δήμου ἢ τῆς φρατρίας εἶχεν ὡσαύτως τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς φρατρίαρχον καὶ ἐκάστη φυλὴ εἶχε τὸν θρησκευτικὸν αὐτῆς ἀρχηγόν, ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκάλουον βασιλέα, πρύτανιν ἢ ἀρχοντα³. Τὸ πρῶτιστον τῶν κα-

¹ Σοφοκλέους Οἰδίπους ἐν Κολωνῷ 1382. «Τὴν τὰ δίκαια ἀγαπῶσαν Εὐνομίαν ἢ πᾶσας καὶ πόλεις καὶ χώρας σώζει, καὶ τὴν ἀπαραίτητον καὶ σεμνὴν Δίκην, ἣν ὁ τὰς ἀγιωτάτας ἡμῖν τελετὰς καταδείξας Ὀρφεὺς παρὰ τὸν τοῦ Διός θρόνον φησὶ καθημένην πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾶν». Δημοσθένους κατὰ Ἀριστοτέλους Ι. 11.

² Ὀμήρου Ἰλ. Ε. 888. Ἡσιόδου Θεογονία 901—3.

³ Ἀριστοτέλους πολιτικά VII. 5. 11.—Θουκυδίδου 11. 15.

θηκόντων αὐτοῦ ἦν ἡ τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν ἐκπλήρωσις, ἡ δὲ ἄγνοια ἢ ἀνικανότης πρὸς τοῦτο συνεπῆγεν ἅμα καὶ τὴν τῶν βασιλικῶν καθηκόντων. Οὕτως ἀρχαῖός τις τῆς Σικυῶνος βασιλεὺς ἀπεβλήθη τοῦ θρόνου, διότι ἡ χεὶρ αὐτοῦ μολυνθεῖσα διὰ φόνου, δὲν ἦν πλέον ἀγνή πρὸς ἀπόδοσιν θυσιῶν τοῖς θεοῖς. Ἀμφότεροι οἱ μεγάλοι τῆς ἀρχαιότητος ποιηταί, ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Βιργίλιος, ἀναφέρουσι τοὺς βασιλεῖς ἀπαύστως ἀσχολουμένους εἰς τὴν τελετὴν τῶν θρησκευτικῶν διατυπώσεων, καὶ ἐν τῷ Δημοσθένει ἀνευρίσκωμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἀττικῆς βασιλεῖς ἐτέλουν αὐτοὶ οὗτοι τὰς ὑπὸ τῆς θρησκείας τῆς πόλεως ἐπιβαλλομένας θυσίας, ἐν ᾧ ὁ Ξενοφῶν ἀναφέρει τοὺς τῆς Σπάρτης βασιλεῖς ὡς ἀρχηγούς τῆς Σπαρτιατικῆς θεολατρίας¹. Τοῦτ' αὐτὸ ἦν καὶ ἐν Ρώμῃ ὁ βασιλεὺς Νουμάς ἐξεπλήρου πάντα τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν πολέμων ἀπασχολούμενος, ἐσύστησε πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ, τοὺς ποντίφηκας².

Σὺν τοῖς θρησκευτικοῖς τούτοις καθήκουσιν, ὁ πατήρ, ὁ φρατρίαρχος ἢ ὁ βασιλεὺς ἤσκουν ταυτοχρόνως ἐν τῇ ἰδίᾳ δικαιοδοσίᾳ τὴν τε δικαστικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν. Οὕτω δὲ ἐφ' ὅσον ἡ θρησκεία ἀνεμίγνυτο ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν ἀρχαίων πόλεων διοίκησει, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, ἐν τῷ πολέμῳ, ἀναγκαίως οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἦσαν ταυτοχρόνως βασιλεῖς, δικασταί, ἱερεῖς³.

Ἡ πρώτη ἄλλως τε τῆς Ἑλλάδος προϊστορικῆ ἐποχῆ δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἡμῖν εὐκρινῆ ἰδέαν τοῦ ἐν γένει πολιτικοῦ ὄργανισμοῦ τῶν πολιτειῶν τῆς. Ὁ πολιτικὸς αὐτῶν βίος διετέλει ἔτι ἐν νηπιῷδει καταστάσει. Πολίτευμα περιλαμβάνον καὶ κανονίζον τὰς ἰδιωτικὰς καὶ δημοσίους σχέσεις τῶν κατοίκων δὲν ἦν ἔτι μεμορφωμένον, πᾶσαι δὲ αἱ περὶ τούτου ἰδέαι διετέλουν ἐν σκοτεινῷ καὶ ἀορίστῳ, ὡς εἶπεῖν, σχήματι. Αἱ πρὸς ἄλλας πολιτείας ἐξωτερικαὶ σχέσεις δὲν ὑπῆρχον, ὁ δ' ἐσωτερικὸς τῶν πόλεων διοργανισμὸς βᾶσιν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ ἰσχυροτέρου. Ταῦτὸν δυνατὸν εἶπεῖν καὶ περὶ ἔθνικοῦ δικαίου, οὐτινος μόνον ἀμυδρὰ ἔχνη ἀπαντῶμεν, ὡς τὸ ἀπαρῆχτον τῶν κηρύκων. Ἐντεῦθεν δὲ τὸ ὡς ἀρχαιότατον πολίτευμα ἐν τῇ μεμακρυσμένῃ ἐκείνῃ ἐποχῇ ἀπαντῶμενον ἦν ἡ πατριαρχικὴ βασιλεία, ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου λαβοῦσα τὴν ἀρχήν, κατὰ μικρὸν δὲ καταλήξασα εἰς

¹ Δημοσθένους κατὰ Νεαίρας.—Ξενοφῶντος Πολιτεία Λακεδαιμ. 13.

² Βιργιλίου Σ. 175. Τίτος Λίβιος V.

³ «Κύριοι δ' ἦσαν τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ ἱερατικαί, καὶ πρὸς τούτοις τὰς δίκας ἐδίκαζον.» Ἀριστοτέλους Πολιτικά III 9.

στρατιωτικὴν τοιαύτην, καθ' ἣν αἱ μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν λαῶν σχέσεις οὐδ' ἀκριβῶς ὠρισμένοι ἦσαν, οὐδ' ἐπὶ κανόνων ἐστηρίζοντο. Τὴν σύγχυσιν ταύτην τῶν ὀρίων καὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῶν πολιτικῶν τούτων στοιχείων οἱ λαοὶ βραδύτερον ἠδυνήθησαν νὰ καθορίσωσι καὶ νὰ διατυπώσωσιν εἰς ὀριστικούς κανόνας, ἀλλὰ καὶ τούτους πολλὰκις παραβιαζομένους καὶ συγχεομένους ὡς ἐκ τῶν διαφόρων περιστάσεων καὶ τῶν ἐκάστοτε ἀναφαινομένων συμφερόντων τῶν ἰσχυροτέρων καὶ πλουσιωτέρων μερίδων.

Οὕτως ἐν ταῖς κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἐποχῇ πολιτεῖαις πρῶτον εὐρίσκωμεν τὸν βασιλέα, οὐ τὸ γένος καὶ τὸ ἀξίωμα ἐλογίζοντο ἱερά, ἡ δὲ δύναμις ἀπὸ τῶν Θεῶν παρεχομένη. Ἐξαιρέτως δὲ προστάτης αὐτῶν ἐνομίζετο ὁ Ζεὺς, ὡς περὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὁ Ὅμηρος λέγει,

«Τιμὴ δ' ἐκ Διὸς ἔστι, φιλεῖ δὲ ἡ μητινα Ζεὺς»⁴.

καὶ διοτρεφεῖς καὶ διογενεῖς ἀποκαλεῖ αὐτούς, ὁ δὲ Ἡσίοδος ἐκ Διὸς βασιλῆας⁵.

Ἡ τῆς τάξεως τήρησις καὶ ἡ τῶν ἔθνικων ἔθιμων καὶ παρ δόσεων συντήρησις ἦσαν τὸ πρῶτον τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Ἡ διοίκησις καὶ ἡ τῆς δικαιοσύνης ἀπονομὴ ἦσαν τὰ σύμβολα τοῦ σκήπτρου, ὅπερ ὁ βασιλεὺς τῶν Θεῶν εἶχε παραδώσει αὐτοῖς. Ἐν τῇ ζωῆρᾳ καὶ ἀφελείᾳ τοῦ Ὁμήρου γλώσση, οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἐξαιρέτως οἱ δικαστοὶ ἢ θεμιστοπόλοι τῶν λαῶν αὐτῶν⁶. Ὁ Ζεὺς ἐμπνέει αὐτούς καὶ ἡ Ἐκάτη, ἀόρατος τοῖς θνητοῖς αὐτῶν ὀφθαλμοῖς, κᾶθηται περὶ τὸ πλευρὸν αὐτῶν, ὅταν ἀποδίδωσι τῷ λαῷ τὸ δίκαιον⁷. Ὁ Ὅμηρος ἀγνοεῖ δόξαν μεῖζονα καὶ λαμπροτέραν τῆς τοῦ δικαστοῦ βασιλείας,

ὅστε θεουδῆς

ἀνδράσιν ἐν πολλοῖσι καὶ ἰφθίμοισιν ἀνάστων

εὐδικίας ἀνέχρησι

καὶ οὕτω καθίστανται ἐνάρετοι οἱ λαοὶ ὑπ' αὐτόν⁸. Καίτοι δὲ τὰ ὄρια τῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἔργων τοῦ βασιλέως δὲν ἦσαν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ὠρισμένα, οὐχ ἤττον τὰ καθήκοντα αὐτῶν δὲν ἦσαν ἄγνωστα καὶ ἐν πολλοῖς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ὑπέκειτο εἰς περιορισμούς τινας, διὰ τὴν παράβασιν τῶν ὁποίων κατεκρίνετο ἢ τούναντίον, ἐν ἐκπλη-

⁴ Ὁμήρου Ἰλ. Β. 179.

⁵ Ἡσιόδου Θεογονία 96.

⁶ Ὁμήρου Ἰλ. Α. 238. 1. 96. Ὀδυσσ. Μ. 86. τ. 109.

⁷ Ὁμήρου Ἰλιάδος.

⁸ Ὁμήρου Ὀδυσσ. τ. 109—111.

ρώσει, ἐπηρεῖτο. Ἡ διαρκὴς περὶ τῶν δημοσίων μέριμνα καὶ φροντίς ἐπεβάλλετο αὐτῷ καὶ καθήκον εἶχε πρὸ πάντων νὰ προβλέπῃ καὶ ἐφορᾷ, διότι, ὡς ὁ Ὅμηρος λέγει,

«Οὐ χρὴ παννύχιον εὐδαιν βουλευφόρον ἄνδρα
ᾧ λαοὶ τ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλεν»¹.

Ἰδίᾳ δὲ τὸ μέγιστον τῶν καθηκόντων τούτων ἦν ἡ τῆς δικαιοσύνης ἀπονομή. Τὸ δίκαιον δὲ ἐστηρίζετο εἰς πατροπαραδότους τινὰς καὶ ἐκ τῆς συνηθείας παραδεδομένους ὀρισμούς, οἵτινες ὡς νόμοι ἐθεωροῦντο καὶ ἐνομιζόντο ὡς παρὰ τῶν θεῶν δεδομένοι, ἰδίᾳ δὲ ὡς παρὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος προστατευόμενοι. Ὡφειλον δὲ οἱ βασιλεῖς νὰ γινώσκωσιν αὐτούς, καθόσον νόμοι ἐγγράφοι δὲν ὑπῆρχον, οὐδ' ἡ λέξις αὕτη παρ' Ὁμήρῳ εὔρηται. Ἐδικάζον συνήθως μετὰ τῆς βουλῆς τῶν γέροντων τὰς σοβαρωτέρας τῶν ἰδιωτικῶν διενέξεων καὶ διαφορῶν, καθόσον ἡ πολιτεία ἐνδιεφέρετο δι' αὐτάς. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἰδιωτικαὶ διαφοραὶ ἐλύοντο συνήθως διὰ διαιτησίας, ἐκτός ἂν οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἤθουν τὴν δημοσίᾳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκδικᾶσιν τῆς διαφορᾶς των. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν συνήθως τὰ περὶ τὴν περιουσίαν ἀδικήματα.

Ἐντεῦθεν δὲ οἱ βασιλεῖς δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τῆς δικαιοσύνης ἀπονομῆς. Ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσιν, ὡς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρονικοῖς τοῦ Ἰσραήλ, ἀναφέρονται καὶ οἱ γέροντες, ἐδρεύοντες ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἀποφαινόμενοι ἐπὶ τῶν ὑποβαλλομένων αὐτοῖς ὑποθέσεων ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἀπλότης αὕτη τοῦ δικαστικοῦ τούτου ὀργανισμοῦ ἐξισοῦτο πρὸς τὴν τῶν δασονομικῶν τύπων.

Συνεδριάζοντες ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρι ἐσπέρας² οἱ δικασταὶ οὗτοι συνηθροίζοντο ἐν τῇ ἀγορᾷ παρὰ τοὺς βωμούς³ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ λαοῦ καὶ τῶν θεῶν, ἐνῶ οἱ κήρυκες, φέροντες σκήπτρον, ἐτήρουν τὴν τάξιν καὶ περιώριζον τὰς ἐνίοτε θορυβώδεις ἐκδηλώσεις τῶν συμπαιθῶν τοῦ πλήθους. Ὁ Ὅμηρος καλεῖ τούτους ἀρωγούς. Καθήμενοι ἐπὶ λίθινων ἐδωλίων, ἱερῶ ἐνὶ κύκλῳ, χωρίζοντι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν, εἶχον ἀπέναντι αὐτῶν τὸν ἐνάγοντα καὶ τὸν ἐναγόμενον, καθήμενους ὡσαύτως, ἀλλ' ἐγειρομένους ἀλληλοδιαδόχως ἵνα ἐκτιθῶσι τὰς αἰτήσεις των⁴. Μετὰ τοῦτο ἐξητάζοντο οἱ μάρτυρες καὶ εἶτα συνεσκέπτοντο, χωρὶς νὰ κινήθωσιν ἐκ τῆς θέσεώς των, περὶ τῆς λύσεως ἧ

¹ Αὐτόθι Β. 133.

² Αὐτόθι Μ. 439.

³ Αὐτόθι Α. 807.

⁴ Ὁμήρου Ὀδύσσεια Α. 568.

ἀποφάσεως τῆς δίκης. Μετὰ τὴν σύσκεψιν ταύτην ἤγειροντο, ἐλάμβανον εἰς χεῖρα τὰ σκήπτρα τῶν κηρύκων καὶ ἀπήγγελλον τὴν ἀπόφασιν. Ὁρισμένον χρηματικὸν τίμημα κατετίθετο ἐν τῷ κύκλῳ προηγούμενως καὶ ἐδίδοτο τῷ κερδήσαντι¹.

Πλείονες λεπτομέρειαι περὶ τῶν δικαστικῶν τύπων καὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης τῶν προἱστορικῶν ἐκείνων χρόνων δὲν περιεσώθησαν ἡμῖν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ δίκαιωμα, ὅπερ ἤσχουν οἱ πρῶτοι οὗτοι δικασταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, περιωρίζετο εἰς συμβιβαστικὴν λύσιν τῶν διενέξεων, προκειμένου περὶ προσωπικῶν ἀδικημάτων καὶ εἰς ἀνόρθωσιν καὶ ἀποζημίωσιν τῶν κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας γενομένων προσβολῶν. Προκειμένου δὲ περὶ ποινικῆς διαδικασίας, πιθανωτάτη φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι τοιαύτη δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ὀμηρικῇ Ἑλλάδι, ἐν ἧ αἱ ἐπὶ τῶν τοιούτων διενέξεων ἀποφάσεις περιωρίζοντο πάντοτε εἰς χρηματικὰς ἀποζημιώσεις.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων, τὸ πολιτεῦμα τοῦτο ἤρξατο ἐν μέρει μεταβαλλόμενον καὶ ἡ ἀριστοκρατία περιώρισε τὰ βασιλικά καθήκοντα μεταλαβούσα ἐμμέσως αὐτῶν, ἀφήσασα δὲ μόνον τῇ βασιλείᾳ τὸν θρησκευτικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἐν Ἀθήναις ἰδίᾳ, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου αὐτῶν βασιλέως, τοῦ Κόδρου, πᾶσα ἡ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως. Διεχειρίζετο δὲ μόνη ἀπάσας τὰς ἐξουσίας, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἧς ἄλλως τε τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθιμα, ἧτοι τὸ κρατοῦν τότε δίκαιον, μόνη ἐγίνωσκε, μεταβιβαζόμενα ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν ἐκ παραδόσεως. Τὸ ἐκ παραδόσεως δὲ τοῦτο δίκαιον ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς κοινότητος ὀρισμένων τινῶν κληρονομικῶν τύπων ἢ θεσμῶν, ἀδύνατος δὲ ἦν ἐντεῦθεν ἡ ἀνακοίνωσις αὐτῶν εἰς ἄλλους μὴ μεμνημένους αὐτοῦ. Εἰς τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς ἐδημιούργει, στηριζόμενον ἐπὶ τῆς προλήψεως συγγενείας ἐξ ἀρχῆς ὑπαρχούσης, δὲν ἦν δυνατόν νὰ συμπεριλάβωσι καὶ ἐκείνους, οἵτινες οὐδεμίαν εἶχον σχέσιν ἢ δεσμόν τοιαύτης τινὸς φύσεως. Τὸ δίκαιον δὲ τοῦτο, ὡς εἶπομεν, οὐδὲ γραπτὸν ἦν οὐδὲ κοινὸν πρὸς τὸν λαόν.

Ἐντεῦθεν δὲ αἱ τὴν ἀριστοκρατίαν ἀποτελοῦσαι οἰκογένειαι διατήρησαν κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς ἀρχαίους τύπους τοῦ πατριαρχικοῦ βίου. Δὲν ἔζων συνηνωμένοι ἐν τῇ πόλει. Ἐμμενον διεσπαρμένοι ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐν ταῖς μεγάλαις αὐτῶν ἰδιοκτησίαις, περιβαλλόμενοι ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ δούλων καὶ ἄλλων ὑπηρετῶν καὶ διοικούμενοι ἐκάστη

¹ Ὁμήρου Ἰλ. Α. 807. Ε. 387. Ὀδύσσεια Μ. 439.

αὐτῶν ὑπὸ ἰδίου ἀρχηγοῦ¹. Οὕτω δὲ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν τούτων ἀρχηγῶν τῶν διαφόρων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, οἵτινες συνεργόμενοι καθ' ὠρισμένας ἡμέρας ἔθουο τοῖς θεοῖς καὶ εἶτα συνεσκέπτοντο ἐπὶ τῶν κοινῶν τῆς πόλεως ὑποθέσεων. Ἡ ἱστορία ἐν τῇ μακρᾷ ταύτῃ χρονικῇ περιόδῳ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν πολὺ ὀλίγας παρέχει ἡμῖν πληροφορίας. Μνημονεύουσα πολλὰ τῶν γεγονότων τῶν χρόνων τῶν ἀρχαίων βασιλείων, οὐδὲν σχεδὸν διετήρησεν ἐξ αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κυβερνήσεως τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων. Πιθανῶς δὲ τοῦτο καθόσον πολὺ ὀλίγα γεγονότα ἦσαν ἄξια ἐνδιαφέροντος. Ἡ εἰς τὸν ἀρχαῖον πατριαρχικὸν βίον ἐπάνοδος συνεκράτησεν ἀπανταχοῦ καὶ ἠμπόδισε τὴν πρόοδον τοῦ ἐθνικοῦ βίου.

Ἄλλ' ἀπὸ τῆς δεκάτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος πνεῦμά τι φιλελεύθερον καὶ πολιτικώτερον ἤρξατο ἐπιπνεῖον ἐπὶ τῶν πολυαριθμῶν ἐκείνων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Τὰ μοναρχικὰ πολιτεύματα τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κρατοῦντα ἤρξαντο κατὰ μικρὸν καταρρέοντα καὶ τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα ἐπέπνευσεν οὕτως ὀρηκτικῶς, ὥστε ἐν ταῖς μετέπειτα ἑκατονταετηρίδι, μέχρι σχεδὸν τῆς ἱστορικῆς περιόδου, ἐν ὀλίγαις μόνον πόλεσιν ἠδυνήθη ἵνα περιωθῶσιν. Ἡ ἔμφυτος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων ἀγάπη, ἡ φυσικὴ αὐτῶν εὐφυΐα καὶ ὁ βαθμηδὸν ἀναπτυχθεὶς πνευματικὸς βίος, συνδυαζόμενος πρὸς τὴν μικρὰν τῶν πολιτειῶν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀπὸ τῆς κοινῆς συμβιώσεως δημοτικὴν ἀνάπτυξιν, συνέτεινεν εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ ἀπανταχοῦ σχεδὸν διαμόρφωσιν δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ἡ ἐκπαίδευσις τῶν κατωτέρων τάξεων, μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὕσα προνόμιον μόνον τῶν ἀνωτέρων, ἡ ἀπλότης τῶν πρὸς ἀλλήλας πόλεις πολιτικῶν σχέσεων καὶ ἡ γενικὴ χρῆσις τῶν δούλων κατέστησαν πάντας τοὺς πολίτας πασῶν τῶν τάξεων ἀνεξαρτήτους καὶ δυναμένους νὰ σκεφθῶσι περὶ τῶν γενικῶν τῆς πόλεως συμφερόντων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ταῦτα διευθυνόμενα ὑπὸ ἀνοήτων ἡγεμόνων ἢ βασιλείων παρεκτρεπομένων πολυλάκις εἰς ἀνομήματα, ἐκινδύνευσαν ἐγκαταλειπόμενα εἰς τὰς αὐθαίρετους ὀρέξεις τῶν διοικούντων.

Ἡ ἱστορία δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπομνημονεύσῃ ἀκριβῶς τὴν ἀρχὴν τοῦ περιορισμοῦ τούτου τῶν βασιλικῶν προνομίων διὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ ἐν τοῖς δημοσίοις τῶν πολιτειῶν πράγμασι. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι αἱ λαϊκαὶ συνελεύσεις ἐν αἷς ἀπὸ κοινῆς μετὰ τῶν βασιλείων ἀπεφασί-

ζοντο τὰ τῆς πολιτείας, ἀναφαίνονται ἐπ' αὐτῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐμφανίσεως τῶν δημοκρατικῶν ιδεῶν. Ἐν τοῖς Ὀμηρικαῖς ἔπεσιν, ἐν οἷς ἡ ἀπόλυτος μοναρχία φαίνεται καταπίπτουσα διὰ τῆς ἀπαύστως αὐξομένης ἐπικρατήσεως τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως, βλέπομεν ἤδη τὸν λαὸν ἀλόκληρον συνεργόμενον εἰς συνελεύσεις, ἐν οἷς δὲν ἐξέφραζε μὲν τὴν γνώμην αὐτοῦ οὐδ' ἀπεφασίζεν ὀριστικῶς περὶ τῶν δημοσίων, ἀλλ' ἐλάμβανεν ἀπλῶς γνώσιν τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ, ἤτοι τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν συμβουλίου τῶν ἀρίστων ἢ γερόντων ἀποφασισθέντων.

Ὁ ἀγὼν δ' οὗτος διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἡ μεταξὺ τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων πάλη ἀπέληξεν ὑπὲρ τοῦ πρώτου καὶ τὸ δημοκρατικὸν πολιτεύμα καθιδρύθη ὀριστικῶς ἐν ταῖς πλείστασι τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, διαμορφωθὲν καὶ τελειοποιηθὲν ἰδίᾳ ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ τέλη τῆς 7ης ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐπεβλήθη τοῖς εὐπατρίδαις ἡ σύνταξις πολιτικοῦ δικαίου, ὀρίζοντος τὰς ἰδιωτικὰς τῶν πολιτῶν σχέσεις. Τὸ ὄνομα τοῦ Δράκοντος διέμεινεν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ταύτῃ καὶ τῇ ἐποχῇ, καθόσον αἱ ἐπιβληθεῖσαι ποινικαὶ διατάξεις διεσώθησαν διάσημοι ἐκ τῆς αὐστηρότητος αὐτῶν. Ἄλλ' οὐχ ἦττον μέρος τοῦ ποινικοῦ τούτου δικαίου διέμεινεν ἐν ἰσχύϊ ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Κατὰ τὸ 612 ὁ Κύλων, γαμβρὸς τοῦ Θεαγένους τυράννου τῶν Μεγάρων, ἐξήγησε τὴν ἀναστάσασιν τῆς τυραννίας. Κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ἵνα ὑπερισχύσῃ καὶ πάντες οἱ ὀπαδοὶ του ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς. Διηρημένοι οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐσωτερικῶς, ἠττημένοι δὲ ἀπανταχοῦθεν ὑπὸ τοῦ Πιπτακοῦ τῆς Μυτιλήνης καὶ τῶν Μεγαρέων, καταλαβόντων τὴν Σαλαμίνα, ἔρριψαν τότε τὸ ὄμμα πρὸς τὸν Σόλωνα, φτίνι ἀνέθηκαν τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀνακαίνισιν καὶ διοργάνωσιν ἐν γένει τῆς πολιτείας καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ τοῦ Σόλωνος νομοθεσία μεταρρυθμίσασα τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηνῶν σύνταξιν καὶ ἀναδιοργάνωσασα τὰ δικαστήρια, ἐγένετο ἡ ἀφετηρία, ἀφ' ἧς ὄρμησεν ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία πρὸς τὴν μετέπειτα ἀίδιον δόξαν, καὶ ἦν οἱ μετέπειτα χρόνοι ἐπὶ μικρὸν μόνον μετέβαλον. Τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα, ὅπερ ὁ Σόλων ἐν τῇ ἐν γένει νομοθεσίᾳ αὐτοῦ ἠκολούθησε, καταρρίψας τὰς πλείστας τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ ἐθίμων, ὧν ἀπηγόρευσε τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐφαρμογὴν καὶ χρῆσιν, διατυπώσας δὲ πάσας εἰς νόμους, ἦν καταφανὲς τεκμήριον τῆς πολιτικῆς ἀναπλάσεως τῶν πολιτειῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, αἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔζων διὰ τῶν παραδόσεων καὶ ἐντυ-

¹ Θουκυδίδου 11. 15—16.

πώσεων τῆς μυθολογικῆς πολιτείας, τῶν πατριαρχικῶν ἔξεων καὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ θεοκρατικῶν ἰδεῶν, ἀποτελεῖ δὲ ἀληθῆ σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ὅτε ἡ μυθολογία παύει μετέχουσα τῆς συντάξεως τῶν πολιτειῶν καὶ τὸ θεοκρατικὸν πνεῦμα ἀποσύρεται ἐν τῇ τῶν θεῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου κατοικίᾳ, ἡ πολιτειακὴ σύνταξις καὶ τάξις ἔλαβε πραγματικωτέραν καὶ ὀριστικωτέραν ὄψιν, τὸ δίκαιον ἔλαβε μορφήν διὰ τῶν νόμων καὶ ἡ πρόοδος ἐντὸς τῶν ὀλίγων μετέπειτα χρόνων ἀνεπτύχθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δημιουργήσῃ τὸ πολιτειακὸν ἐκείνο σύστημα, ὅπερ οἱ νεώτεροι χρόνοι θεωροῦσιν ὡς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀναπτύξεως καὶ μόρφώσεως ἐνὸς λαοῦ.

Στέλιον Π. Ἰωαννίδης
Δικηγόρος.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΑ

§ 1.

Δ (Η). 8. 1328 α, 19—21¹: «οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν δεῖ ζητεῖν διὰ τε τῶν λόγων καὶ τῶν γινομένων διὰ τῆς αἰσθήσεως».

Τίνα εἶνε τὰ «γινόμενα διὰ τῆς αἰσθήσεως»;

Νομίζομεν ὅτι αἱ λέξεις διὰ τῆς αἰσθήσεως εἶνε σχόλιον ἢτοι παρέμβλημα (interpolatio), παραγραφὴν ἢ παρεγγραφὴν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ὅρου τῶν γινομένων.

Ὅθεν τὸ χωρίον κατ' ἐμὴν γνώμην εἶχεν ἀρχικῶς ὡς ἐξῆς: «οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν δεῖ ζητεῖν διὰ τε τῶν λόγων καὶ τῶν γινομένων».

Πολλαχοῦ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει ἀντιδιαρροῦνται ὁ λόγος (ἢ οἱ λόγοι) καὶ τὰ γινόμενα, δηλαδή, ὡς λέγομεν σήμερον, ἡ θεωρία καὶ ἡ πράξις.

Ἐν Α. 5. 1254 α, 20—21 λέγεται: «οὐ χαλεπὸν δὲ καὶ τῷ λόγῳ θεωρῆσαι καὶ ἐκ τῶν γινομένων καταμαθεῖν».

Ἐσαύτως ἐν Δ (Η). 14. 1334 α, 2—6 ἀναγινώσκομεν τάδε:

¹ Τὸ κείμενον τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπερ κατὰ τὰς διορθώσεις ταύτας εἶχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, εἶνε τὸ τῆς τρίτης ἐκδόσεως τοῦ Φραγκίσκου Susseml..

«ὅτι δὲ δεῖ τὸν νομοθέτην μάλλον σπουδάζειν ὅπως καὶ τὴν περὶ τὰ πολεμικὰ καὶ τὴν ἄλλην νομοθεσίαν τοῦ σχολάζειν ἔνεκεν τάξῃ καὶ τῆς εἰρήνης, μαρτυρεῖ τὰ γινόμενα τοῖς λόγοις».

Παραβολῆς δὲ ἄξια πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον, ὡς ὑφ' ἡμῶν ἀνεγνώσθη, νομίζομεν καὶ τὰ ἐν Ε (Θ). 3. 1338 β, 4—8 λεγόμενα: «εἴπερ δὲ φανερὸν πρότερον τοῖς ἔθεσιν παιδευτέον ἢ τῷ λόγῳ εἶναι, καὶ περὶ τὸ σῶμα πρότερον ἢ τὴν διάνοιαν, δῆλον ἐκ τούτων ὅτι παραδοτέον τοὺς παῖδας γυμναστικῇ καὶ παιδοτربικῇ τούτων γὰρ ἢ μὲν ποιᾶν τινα ποιῶι τὴν ἔξιν τοῦ σώματος, ἢ δὲ τὰ ἔργα».

Ἐν τοῖς Εὐδημίοις Ἠθικοῖς (Α. 6. 1216 β, 26—29, Susseml.) ἀντιτίθενται οἱ λόγοι πρὸς τὰ φαινόμενα: «πειρατέον δὲ περὶ πάντων τούτων ζητεῖν τὴν πίστιν διὰ τῶν λόγων, μαρτυρίαις καὶ παραδείγμασι χρώμενον τοῖς φαινομένοις». Καὶ κατωτέρω (Α. 6. 1217 α, 10—23): «καλῶς δ' ἔχει καὶ τὸ χωρὶς κρίνειν τὸν τῆς αἰτίας λόγον καὶ τὸ δεικνύμενον, διὰ τε τὸ ρηθὲν ἀρτίως, ὅτι προσέχειν οὐ δεῖ πάντα τοῖς διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ πολλάκις μάλλον τοῖς φαινομένοις (νῦν δ' ὀπότ' ἂν λύειν μὴ ἔχουσι, ἀναγκάζονται πιστεύειν τοῖς εἰρημένοις), καὶ διότι πολλάκις τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ λόγου δεδειχθαι δοκοῦν ἀληθὲς μὲν ἐστίν, οὐ μὲντοι διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν δι' ἣν φησὶν ὁ λόγος: ἐστὶ γὰρ διὰ ψεύδους ἀληθὲς δεῖξαι: δῆλον δ' ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν».

Ἡ διόρθωσις ἡμῶν αὕτη ἀνεκοινώθη τῇ 28 Δεκεμβρίου 1891 εἰς τὸ Φιλολογικὸν καὶ Ἀρχαιολογικὸν Τμῆμα τοῦ συλλόγου «Παρνασσῶς».

§ 2.

Δ (Η). 13. 1332 α, 35—38: «τοῦτ' ἄρα σκεπτέον, πῶς ἀνὴρ γίνεται σπουδαῖος. καὶ γὰρ εἰ πάντα ἐνδέχεται σπουδαίους εἶναι, μὴ καθ' ἕκαστον δὲ τῶν πολιτῶν, οὕτως αἰρετώτερον. ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ καθ' ἕκαστον καὶ τὸ πάντα».

Κατ' ἐμὴν γνώμην τοῦτο τὸ χωρίον ἐν τοῖς τελευταίοις ῥήμασι νοσεῖ, ἅτε τῆς ἐννοίας αὐτῶν ἀντιφατικῶς ἐχούσης πρὸς τὰ προλεγόμενα, ὑγιάζεται δὲ τελείως γραφόμενον ὡδε: «ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ πάντας καὶ τὸ καθ' ἕκαστον».

Ὁ δὲ νοῦς τοῦ χωρίου τοιοῦτοτρόπως μετατυπούμενου, εἰς ἃν προδήλως προσέκρουσαν οἱ ἀφιλοσόφητοι βιβλιογράφοι, εἶνε ὁ ἀκόλουθος: «Ὁφείλομεν λοιπὸν νὰ σκεφθῶμεν τοῦτο, δηλαδή, τίνα τρόπον γίνεται ἀνὴρ τις σπουδαῖος (δηλαδή, καθ' ὅλου, ἀφηρημένως, in abstracto). Διότι, ἂν εἶνε δυνατόν πάντες (in abstracto) νὰ ὦσι σπουδαῖοι, οὐχί

δὲ καὶ ἕκαστος τῶν πολιτῶν (δηλαδὴ μερικῶς, συγκεκριμένως, in concreto), προτιμότερον τοῦτο· διότι ἀκολουθεῖ εἰς τὸ πάντα (in abstracto) εἶναι σπουδαίους καὶ τὸ καθ' ἕκαστον (in concreto) εἶναι τοιοῦτους».

Πρὸς ἐντελεστέραν δὲ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Ἀριστοτέλους κατανόησιν παραβαλέτω τις τὸ ἐξῆς τῶν Πολιτικῶν (Α. 2. 1252 α, 19—29) χωρίον : ἀκαὶ πρότερον δὲ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστίν· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους· ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ ὅλου οὐκ ἔσται πὺς οὐδὲ χεῖρ, εἰ μὴ ὁμωνύμως, ὥσπερ εἴ τις λέγει τὴν λιθίνην· διαφθαρεῖσα γὰρ ἔσται τοιαύτη, πάντα δὲ τῶ ἔργῳ ὄρισται καὶ τῇ δυνάμει, ὥστε μηκέτι τοιαῦτα ὄντα οὐ λεκτέον τὰ αὐτὰ εἶναι ἀλλ' ὁμώνυμα. ὅτι μὲν οὖν ἢ πόλις καὶ φύσει [καὶ] πρότερον ἢ ἕκαστος, δῆλον· εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκης ἕκαστος χωρισθεὶς, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις μέρεσιν ἔξει πρὸς τὸ ὅλον, ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηδὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐδὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός».

Ὁμοιότατα ἐν Α. 13. 1260 β, 13—18 διδάσκονται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τάδε : «ἐπεὶ γὰρ οἰκία μὲν πᾶσα μέρος πόλεως, ταῦτα δ' οἰκίας, τὴν δὲ τοῦ μέρους πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δεῖ βλέπειν ἀρετὴν, ἀναγκαῖον πρὸς τὴν πολιτείαν βλέποντας παιδεύειν καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας, εἴπερ τι διαφέρει πρὸς τὸ τὴν πόλιν εἶναι σπουδαίαν καὶ τοὺς παῖδας εἶναι σπουδαίους καὶ τὰς γυναῖκας σπουδαίας».

Περὶ τοῦ μετατυπωθέντος ὑφ' ἡμῶν χωρίου τοῦ Σταγίριτου¹ ποιεῖται λόγον ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀργυριάδης ἐν ταῖς Διορθώσεσιν εἰς τὰ Ἀριστοτέλικα Πολιτικά² ταῖς δημοσιευθείσαις τὸ 1893. Ἀλλὰ τὰ Ἀριστοτέλικα χωρία, εἰς ἃ παραπέμπει, εἶνε παντελῶς ἄσχετα πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένην ἀνάγνωσιν.

Ἡ ἡμετέρα διόρθωσις ἀνεκοινώθη τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἐταιρείᾳ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 1 Δεκεμβρίου 1891.

Σταμάτιος Α. Βάλδης.

¹ Παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἑλλῆσιν ἡ λέξις Σταγίρος, ὅθεν τὸ ἔθνικόν ὄνομα Σταγίριτης, ἐγράφετο διὰ τοῦ ἰῶτα καὶ οὐχὶ διὰ διφθόγγου (Σταγίρειος-Σταγίριτης). Ἴδε Κωνσταντῖνον Σ. Κόντον ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. Γ', σελ. 351.

² Τεύχει Α', σελ. 35.—Ἡ διατριβὴ αὕτη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῶ Ε' τόμῳ (σελ. 377—424) τῆς Ἀθηνᾶς, συγγραμματος περιοδικοῦ τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, ὅθεν ἀπεσπᾶσθη εἰς ἰδιαιτέρων τευχῶν. Ἴδε σελ. 411 τοῦ περιοδικοῦ συγγραμματος.